

Артем Чех

Хто ти такий?

Видання третє

Meridian Czernowitz

2022

ЧАСТИНА ПЕРША

Полонез для Фелікса

Ліда ніколи нічого не боялася. Мабуть, тому що не дивилася телевізор і не читала газет. Ліда слухала радіо і в'язала. Сиділа у своїй маленькій тісній кімнаті на ліжку під чорним монохромним гобеленом (оголена жінка на березі річки), в'язала спицями й неодмінно слухала радіо.

А ще Ліда цілий рік купалась у Дніпрі. Майже щодня, безбоязна і загартована природою, вона ходила до річки, рішуче перетинала довгий піщаний пляж, вкритий крижаними острівцями і сніжними наметами, виходила на змерзлу гладь, відшуковувала залишену рибалками ополонку, знімала одяг, застаючись у блякло-рожевому, а колись червоному купальнику, міцно впиралася руками у краї ополонки й занурювалася з головою. І все це тривало з року в рік, аж доки одного лютого дня вона не пішла під кригу. Чи не хвилину Ліда не могла випірнути, несподівана сила понесла її убік від ополонки темними водами Дніпра подалі від світла і ближче до смерті.

Ліду врятував Фелікс, що часто супроводжував її під час купань. Він відійшов трохи подалі, курив, кволо проходжався

крижаним плесом водосховища, вдивляючись у бік фарватеру, ніби очікуючи, що з морозної імли впливуть пустельні каравани з озброєними стінґерами душманами. Але караванів, звісно, не було. І душманів, ясна річ, теж. А коли він озирнувся, то не було й Ліди. Фелікс кинувся до ополонки і під мутною слюдою криги побачив сіре сполохане тіло. Він скинув куртку, занурився до пояса, ковзнув пальцями по тілу, силкуючись за щось ухопитися, врешті схопив за волосся, потягнув. Ліда зачепилася головою за льодову товщу, роздряпала обличчя й руки, майже не дихала і, як з'ясувалося потім, прощалася з життям. У кальцитовій туманності холодної води вона встигла зловити поглядом світлий окраєць неба, згадала літо і шум очерету на заводах між селами Червона Слобода і Леськи, згадала високі сосни софіївського лісу й весняні ранкові протяги, що гойдали білу запряну тюль, яка висіла на літній кухні дачі. А найперше – подумала про те, як шкода, що так мало, що можна було ще трохи: літа, очерету, сонця, сухих боровикових узлісь, безмежних вересових галявин і сивих на вітрі тополь, залитих прозорим полуденним сяйвом. І це *мало* було найстрашнішим у тих її секундних роздумах.

Після цього випадку Ліда більше ніколи не купалася взимку.

Певно, річкова крига – то єдине, чого вона боялася.

* * *

Фелікса комісували у вісімдесят дев'ятому. Після його поранення, важкої контузії і полону московське керівництво

глибоко в ньому засумнівалося. За законом, в очікуванні переходу на пенсійне забезпечення він мусив піти працювати хоч кудись. Хоч кудись, а саме – вантажником на макаронну фабрику – його прилаштували якісь впливові товариші з обкому. Спершу, поки не зорієнтувався, Фелікс бродив територією фабрики з відкритим ротом, мало що розумів і нікому не довіряв. Наслідки контузії довго не відпускали. Йому дозволили не працювати, тому він тинявся між цехів, годинами сидів під дірявим шиферним дашком і курив, спостерігаючи за мірним плином фабричного життя. Навіщось полагодив частокіл на клумбі, біля вуличного туалету витруїв осине гніздо, на плакаті до Першого травня домалював веселому ведмедику крейдою реалістичний член.

А невдовзі таки зорієнтувався. Пристав до групи ветеранів афганської кампанії (щоправда, серед них були й зайти з кримінального світу), які заганяли на територію вантажівку з чорними номерами, й робітники фабрики – ті, котрим не працювати не дозволялося, – наповнювали ту вантажівку продовольством: коньяк, згущене молоко, вершкове масло, міхи з борошном і макаронними виробами, ящики з цукерками і торти. Після цього вантажівка безперешкодно виїжджала з прохідної, котила в напрямку польських «східних кресів» і розвантажувалася аж на правому березі Західного Бугу. Частину вторгованих грошей отримували обкомівські покровителі, щось перепадало директору фабрики, решта ділилася і пропивалася. Водночас Фелікс збирав податі на центральному базарі. Там торгували перекупки, що напередодні закуповували провізію у селян. Подать була невелика, проте базар був чималим. Іноді брав товаром. У сивого азербайджанця

з відрізаним вухом – солодкий перець і помідори. Товстоzada-Ада спеціалізувалася на м'ясі. Один згідливий дід приносив яйця і домашній сир прямо до квартири Фелікса.

Будинок, у якому він мешкав, стояв навпроти базару. Це була нова, вісімдесят шостого року цегляна будівля з великими світлими кімнатами й застеленими балконами. Сусідами були переважно офіцери сорокової армії з сім'ями. Фелікс отримав трикімнатну на четвертому поверсі. Дружина Таня і донька вселилися туди, ще коли Фелікс перебував у Афганістані. Як і тисячі його товаришів по зброї, він заставив квартиру японською технікою, що її тягнули на ішаках і верблюдах караванники з Пакистану, і постелив у вітальні на всю підлогу реквізований на баграмському ринку килим із восьмигранним рапортом, стаючи на який, провалюєшся у ворс по кісточки. Меблі, щоправда, були з Румунії, проте дерев'яні, букові – якесь спецзамовлення з комбінату в Бая-Маре. Оздобленням квартири займалася дружина. Попервах особисто Феліксу було байдуже і до квартири, і до техніки, і навіть до килима, хоча вибирав він його довго й напружено, випитуючи у продавця подробиці й торгуючись за кожен афгані, а доторгувавшись до прийнятної суми, взяв задарма. І коли повернувся – теж було байдуже. Звичкий до аскетичного побуту, затишком квартири він цікавився найменше. Відтак прийшов до тями, роздивився, але щось міняти було вже пізно.

– Скажи чесно, – якось звернувся він до дружини, – у тебе що, в роду цигани були?

Дружина не відповіла, зрештою, що вона могла відповісти, і хто знає, що у нього в голові. Він як повернувся, в тій голові все що хочеш може бути.

– Тільки цигани так обставляють квартири. І ти сама – як циганка. Золото і шкіра. Ти ж уся в золоті. Руки в золоті, вуха, зуби – все в золоті. І в шкірі. Від тебе цапом тхне.

Ще до його повернення їхні стосунки сипалися, мов шовковиця в липні, а зараз уже й не збереш нічого. Таня Фелікса боялася і не розуміла, хоча що тут розуміти, коли боїшся. Рук він, щоправда, не розпускав, але вона прокидалася серед ночі, боязко дивилася на чоловіка, і їй здавалося, ніби поруч лежить якийсь хворий собака: важко дихає, відсапується, кашляє, стогне. Оцей його важкий і безпорадний стогін дратував її найбільше. І лякав, звісно. А що вона могла зробити? Якось вирішила погладити його по голові. Фелікс тоді схопив її руку, міцно стиснув, ледь не зламав.

Фелікс Таню не любив і любити не хотів. Він був явно не в тому стані, аби любити: двадцять п'ять років віддав службі, вісім з яких – війні. Про яку любов тут говорити? Та й відвик від неї. Взагалі від цивільних відвик, а ця ще й бісить постійно. Він не знав, куди діватися від її нападів раптової пристрасності, коли вона сухими потрісканими губами починала вицілювати його обличчя, впадав у нерви від її густих синіх тіней на повіках, від її вульгарної хрипоті, від манери говорити цитатами з фільмів, яких він ніколи не бачив. І всі ці кухонні розмови про школу, про новий диван, про гроші. Весь час про гроші, ніби, крім них, немає про що говорити. І навіть якщо почнеш говорити про щось інше, все одно закінчиться грішми. Йому хотілося виговоритися, виплакати, вивергнути з себе пережите, здати все те під розпис, ніби табельну зброю, й забути, як погано вивчений урок. Їй же хотілося нового плюшевого дивана і входу на кухню

арочкою з пілястром і архівольтом, як у генерала Краснописького. Залишалося тільки розбігтися по різних кімнатах, що вони й зробили.

Фелікс хоч і був людиною далекою від води й абсолютно до неї байдужою, свою конуру, найменшу з трьох, називав каютою. Кімнату дружини – музеєм, а доньчину – печерою. До музею, який дружина на циганський манер називала залою, він не заходив. Зрештою, як і до печери. По суті, вони були з донькою чужими людьми. Вона, не розуміючи як слід своїх емоцій, теж почала його боятися. Він же в принципі не знав, як із нею поводитися. Як поводитися з підлітками? Як взагалі з дітьми поводитися?

Свою каюту він щільно завісив мапами й вирізками з газет. Так під час служби він робив у своїх кубриках, так йому було спокійніше. Підлогою стелилося якесь старе запряне і забране у мами рядно невизначених відтінків. Плафоном слугувала літрова банка.

Фелікс думав переїхати до матері – допомогти після смерті батька приглядати за братом Юркою. Той пив, хоча й не вмів. Скільки разів Фелікс його з мусарні витягав? А скільки разів по лікарнях шукав? Юрка, довідавшись, розкричався, мовляв, до нього хочуть цербера приставити. І кого? Контуженого?

Тож Фелікс просто вештався містом. То на базарі, то на фабриці. З тим поговорив, із тамтим перекинув – от і день минув. Пізно ввечері, коли не було куди податися, приходив додому, по-ведмежому пролазив до каюти, якийсь час сидів у кріслі, позираючи то на їдку темінь за вікном, то у стелю. Сидячи в кріслі, пив, тихо схлипував, а коли в очах

темнішало й шкірою судомно проходив неприємний струм спогадів – завалювався на ліжко і відсипався, стогнучи і кашляючи. А потім знову новий день. Як і попередній. Порожній і мертвий, ніби кишлак після зачистки.

Якось у серпні він тинявся центральними вулицями. Стояла липка спека, всі, хто мав змогу, розлетілися по дачах і морях. Ще зранку Фелікс обдзвонив товаришів, але ніхто не взяв слухавки. Згадав, що має владнати справи з документами, зайшов до ветеранської спілки, довго там сварився із секретарем, побив конторський стілець, зламав ніжку, так ні з чим і вийшов. Заскочив до «Чайки», замовив коньяку і бутербродів. Від коньяку трохи поплив, вирішив розвіятися, провітрити голову. Дійшов до Кірова, а там і фабрика поруч. Може, бодай із мужиками поговорити? Хоча нудні вони, їх весь час на політику тягне. Або на рибу: підлящики, щуки, блешні, макуха. Походив трохи територією фабрики, зазираючи до гуркотливих цехів. Зазирнув і до макаронного, щоправда, там самі баби, всі однакові, у білих заправаних халатах, повнотілі, з хімією на голові, крикливі. І точно: кричать. Але кричать якось напружено, істерично, з піддиванням. Обступили одну і кричать. Поб'ються? Ніби не збираються. Але кричать. І от ця одна, єдина, що не кричала, схожа на молодого енергійного бульдога, таки вирвалася з оточення й уздовж конвеєра побігла геть від натовпу, на світло відчинених дверей. Фелікс зацікавився, придивився і раптом помітив кров, багато крові. Ця кров, рідка і світла, мов вишневий сік, юшила з піднятого до рівня грудей кулака, стікала передпліччям і скрапувала з ліктя.

– Скорую! Фелікс, визивай скорую! – навперейми закуд-
кудакали жінки з глибини цеху. – Скорую! Скорую!

Виявилося, Ліда на стрічці конвеєра перед самими но-
жами поправляла тісто, тими ножами їй пів пальця й від-
різало.

– Самі визивайте! – крикнув Фелікс бабам і кинувся до
Ліди. – Зажми палець! – наказав він.

– Уже.

– Шо уже? Палець зажми!

– Та зажала! – Ліда показала скривавлений кулак, мов-
ляв, палець у кулаці. Точніше, пів пальця.

Тим часом викликали швидку. Прибіг начальник цеху,
блідий і стривожений. Він завжди, навіть коли біг, тримав
руки у кишенях комбінезона.

– А той де? – запитав він Ліду.

– Хто?

– Палець відрубаний де? – нервував начальник цеху.

– Десь уже в макаронах, – мовила Ліда.

– Може, пошукать? Пришиють.

– Він через матрицю з тістом пройшов, – пояснила Лі-
да. – Нема там уже чого шукать.

Здається, це все, що цікавило начальника. Принаймні
стривоженість із сухого голеного обличчя зникла.

– Не горюй, – кинув він і повернувся до своїх справ.

Жінки знову обступили Ліду й, зітхаючи, тупцювали
довкола неї: скидалося на обрядовий жниварський танець.

– А це як – через матрицю з тістом? – поцікавився Фе-
лікс. – Це його тепер люди з’їдять?

– З’їдять.

– Доннерветтер! – Фелікс розсміявся різко і весело. Потім схаменувся, затулив долонею рот, але Ліда встигла побачити відсутність двох передніх. У неї, щоправда, з цим теж проблеми, але передні ще були. Навіть деякі бічні.

Підїхала швидко. Фелікс викликався їхати з Лідою.

– Тобі більше всіх треба? – спитала вона вже дорогою.

– Та я допомогти, – зніяковіло відповів Фелікс.

– Ну давай. Крові не боїшся?

– Боюся, – зізнався він.

А за два місяці Ліда привела Фелікса знайомитися зі своєю донькою.

* * *

Статний, майже наголо стрижений чоловік за сорок, зі світлим, проте важким обличчям, схожий на в'язня радянських таборів, який дізнався про свою амністію. Саме таким його побачили Ольга, студентка першого курсу російської філології, та її син Тимофій, який уже два тижні носився зі своїм п'ятиріччям, ніби це неабияке досягнення. Ольга сьомий рік працювала у дитячому садочку вихователькою, проте відчула нестримну потребу здобути вищу освіту й у свої двадцять сім вступила на заочне відділення.

Фелікс справляв добре враження. Був увічливим, майже галантним. Ліда приготувала обід, заздалегідь відкоркувала вино – подихати.

– Фелікс – колишній солдат, – завела розмову Ліда, розливаючи масандрівський «Алустон» по келишках і залишаючи на білій крохмальній скатертині брунатні плями. – Офіцер. Воював, – додала вона значуще, аби донька змогла як слід оцінити гостя.

- І де ж ви воювали? – байдуже спитала Ольга.
- З фашистами! – радісно вигукнув Тимофій.
- Він був в Афганістані. Скільки, Феліксе? Шість?
- Вісім, – коротко відповів Фелікс, жуючи.
- Вісім років. Замість двох. А ще, – продовжила Ліда, ніби застерігаючи, – він граф.

Від цих слів Ольга пожвавилася. «Граф» звучало солідно. В цьому навіть було щось від тої світової літератури, якою вона жадібно живилася, ніби киснем, аби не задихнутися у провінційному люмпенізованому середовищі. Згадався князь Мишкін. Щось у них було з Феліксом спільне. Розгубленість на обличчі чи що. Давалася, видно, взнаки Феліксова контузії.

Він у ті часи раптом надовго зависав, ніби бачачи щось надзвичайне за межами цієї безбарвної реальності, вповільнювався, мимовільно відкривши рота, вдивлявся в одну точку, мовчав понуро й відсторонено, а тоді зненацька підхоплювався і, повернувшись до звичної швидкості існування, починав щось розповідати, доливати вино й навіть жартувати. Був смішливим, найбанальніший анекдот викликав у нього напад різкого й голосного сміху. Відтак він затуляв рота долонею, приховуючи їжу й відсутність зубів, швидко стихав і повертався до спокійної бесіди. А ще він із незвичною частотою прикладав серветку до

губ і користувався ножем, що також наближало його до літературних аристократів. У класичній російській літературі всі їли з ножем. Навіть кухарки та їхні діти. Така була епоха.

Вони сиділи за спільним столом, говорили про насущне, помалу запиваючи їжу напівсолодким, привезеним того року з Євпаторії. Втім говорила переважно Ліда, збуджена появою в її квартирі Фелікса і його знайомством із дочкою. Вона багато і голосно сміялася, підкладаючи їжу до ще повної тарілки Фелікса, весь час перепитувала Тимофія, чи йому смачно, уважно ловила погляди Ольги. Ольга ж знімаючи крутила серветку, час від часу вставляючи безпорадні коментарі. Фелікс, озброєний ножем і виделкою, напружено терзав печінку.

Врешті Тимофій перекинув склянку з компотом, Ольга полегшено взялася витирати стіл і знімати із сина мокру футболку. До того ж вона мала відвезти його на якісь підготовчі курси, тому відкланялася і заквапилася на вихід.

Фелікс із Лідою продовжували трапезу.

Після «Алустона» відкоркували «Кокур». Його з тонкостінних коньячних келишків пила лише Ліда. Фелікс перейшов на горілку. І що більше пив, то частіше зависав у своєму, тільки для нього відкритому вимірі й дедалі менше контролював себе. Він болісно реагував на голос Ліди, кривлячись і подумки відмахуючись від нього. На якісь миттєвості засинав, потім підхоплювався, хапався, оговтавшись, за виделку, гидливо відкидав її, знову провалювався, шепочучи прокляття. А коли почав зовсім укисати, пускаючи сльози й схлипуючи, Ліда запанікувала. Але Фелікс

продовжував пити. Пив, плакав і гарячково повторював одну й ту саму фразу: будь проклята ця війна. В якийсь момент контроль над Феліксом був остаточно втрачений, єдиним можливим варіантом його втихомирення було фізичне втручання, й тоді Ліда потягла його до своєї кімнати.

Прокинувся Фелікс наступного ранку пізно. Ліда ще не повернулася з базару. Малого Тимофія забрав до себе на кілька днів його дядько. Чоловік Ольги, Льоша, якраз поїхав до Москви по товар, тож квартира стояла порожня і тиха, ніби сільський будинок по обіді. Лиш у спальні за шафою, обклеєною к'юсел-картками, у м'якому глибокому кріслі зачайлася Ольга з напередодні придбаним Андрєєвим. Зосереджено читала. Настрій мала відповідний.

Наглухо дезорієнтований Фелікс про це не знав. Він гарячково нипав квартирою, силкуючись віднайти якщо не живу душу, то принаймні якісь зачіпки, що допомогли б йому пригадати вчорашній день, вечір і ніч, а разом і з'ясувати, що це за квартира і чому він у ній опинився. Зачіпок знайти не вдавалося. Пояснення не приходили. Все – речі, думки, відчуття – сплуталося, як волосінь в очереті, а спомини розтікалися, мов краплі дощу по шибках. Ось порожня трикімнатна, де він, учорашній контррозвідник, солдат ГРУ і десантник радянської армії, виявився зачиненим. Які спецслужби замкнули його наглофелінене тіло в цих тихих кімнатах? Якщо ворожі – можна боротися. Йому не звикати, він людей убивав одним ударом. Якщо ж свої – це кінець. Тут борися не борися – знайдуть і ліквідують. А перед цим – допити, і дай боже, аби серце не витримало до кінця тих нелюдських тортур. Спочатку ти, а потім тебе. Він це

добре завчив і, зрештою, був готовий до певних наслідків роботи в системі.

Фелікс уважно оглядав предмети, фіксував деталі, панично шукав ходи і виходи. Двері зачинені, поверх горішній. Піаніно. Чому тут піаніно? Кому знадобилося піаніно на конспіративній хаті? З книжкової полиці флегматично позирав Антон Павлович. Альбом Волошина. Балеринка, застигла у порцеляновому фуєте. На столі – бобінний магнітофон «Нота». Картина – хлопчик і дівчинка під парасолькою – змальована з довоєнної німецької листівки. У коридорі – купа жіночого взуття. На кухні – поліетилєнові шпалери під плитку, старенький барвистий лінолеум. Глухо.

На піаніно стояв телефон – пузатий, чорний, з літерами на телефонному диску. Якийсь підозріло номенклатурний телефон.

Фелікс підняв важку слухавку. Працює. Пригадав номер Гриші-Диверсанта, набрав, але після першого гудка натиснув на кнопку збою. Прослуховують? Байдуже. Знову набрав номер. Гриша відповів одразу.

Фелікс із розпачем, притаманним учорашньому спецпризначенцю, агентові контррозвідки, солдатові ГРУ й десантнику радянської армії, описав Гриші ситуацію.

– Що за вікном? – діловито спитав Гриша.

Фелікс кинувся до величезного на всю стінку вікна.

– Якісь цехи, труби. Написано ДОК.

– Я знаю, де це. Район «Д». Високо?

– П'ятий поверх.

– Ноги зламаєш, далеко не втечеш.

– Йоб твою матю, Гришо, – закричав Фелікс, – ясно, з поламаними ногами не втечеш! Приїжджай!

Фелікс ще довго й даремно намагався все згадати, бив долонею по піаніно, від чого воно тривожно гуло, голосно лаявся й час від часу опускав слухавку, завмирав, дослухаючись до звуків із під'їзду. Гриша пообіцяв приїхати.

Ще якийсь час Фелікс крутився в коридорі, марно силкувався відчинити двері, які з обох боків відмикалися ключем, відшукав на кухні ніж і молоток для відбивання м'яса, гасав із ними між меблів, мов ресторанный кухар між плитами, й сипав прокльонами.

Саме тоді Ользі увірвався терпець і вона таки вийшла зі свого читального сховку. Чи під химерною дією Андрєєва, а чи від загальної абсурдності ситуації Ольга, заламуючи руки, обурено й водночас безнадійно промовила не властивим їй голосом:

– Ви матерщинік!

– Я? – здивовано витріщився на неї Фелікс, ховаючи за спиною ніж і молоток.

– Ви! – ледь не плакала Ольга.

Фелікс огледів її, прискіпливо вивчаючи начебто знайому постать у довгому картатому платті й шерстяному светрі, на якусь мить зачепився розгубленим поглядом за фарбоване у біле волосся, перевів його на червоні пластмасові кліпси, уважно зазирнув до великих сердитих очей. Тоді ж щось заворушилося в його голові, стрімко сплили фрагменти вчорашнього вечора, повернулася ясність думок. Він згадав, де він є і що вчора було на вечерю: картопляне пюре і смажена печінка. Як на його смак, трохи пересушена.

Феліксом оволоділи полегшення і сором.

– Мадемуазель, – мовив Фелікс. Але замовк, почувши, як прочиняються вхідні двері.

До коридору зайшла Ліда, внісши в дім чисту вуличну прохолоду і запахи свіжого хліба.

Цієї ж миті знадвору хтось хрипко і голосно закричав:

– Петрович! Петрович!

– Це Гриша, – пояснив Фелікс, зінчено дивлячись то на Ольгу, то на її маму. – Гриша-Диверсант.

* * *

Відтоді Фелікс почав часто залишатися у Ліди. Для Тимофія це були найщасливіші рік-півтора безтурботності та п'яної легковажності, ніби перед війною чи епідемією.

Льоша, його батько, відкрив магазин автозапчастин, і початок дев'яностих сім'я зустріла у достатку. Ольга працювала у дитячому садочку, тому постійно була поруч, бабуса Ліда – на макаронній фабриці, тому в домі завжди було борошно і вдосталь макаронів. Малий ходив у садочок і на різні підготовчі гуртки. Багато читав, дивився телевізор і мав блаженну впевненість, що жуйки, привезені з Москви або з Любліна, ніколи не зникнуть із татових кишень. Тоді ж батьки Льоші купили дачу. Вони вантажили у зелену «ше-стірку» м'ясо, вино і персики та їхали до невеличкого села на свої затишні двадцять соток. На Льошине питання, скільки їй потрібно грошей, Ольга, за прикладом героїні «Славних

хлопців», хитро мружачись, показувала вказівним і великим пальцем товщину стопки. Гроші знецінювалися, але їх вистачало.

Коли тобі п'ять, ти можеш сховати весь світ у сірникову коробку. Всі навколо люблять тебе, і ти несеш цю любов, ніби зловленого в лопухах жука. Він весь твій, твоя влада над ним абсолютна, й лише тобі вирішувати: відпустити його чи довго й зосереджено відривати йому лапки і крильця.

Це були часи невідання. Тимофієву свідомість поневолювали якісь світлі образи і принадні запахи. Навколо розвалювалися сім'ї, осипалася країна, догнивали багаторічні устої й дотлівала ще минулорічна упевненість у хлібі щоденному. Жити надіями стало нормою. У когось не було й цього. Тимофій був захищений від підлості й болю, від голоду і страху. Величезні кімнати квартири, безмежне місто, в якому то тут, то там проростали знайомі маяки, що чітко окреслювали пізнану територію, невимовно затишні книжки зі сміливими ілюстраціями часів перебудови, чіткий розпорядок дня з тими рідкісними порушеннями, коли дозволялося додивлятися фільм з усією сім'єю, ситні сніданки в наповненій парою і сигаретним димом кухні, недільні походи в дитячий парк, де біля гігантських дерев'яних фігур із казок Пушкіна він проводив найбільше часу. І ці темно-бурі, поліровані природою і дитячими долонями фігури, здавалося, стояли вірними вартовими його спокою.

Але передусім Тимофія захищала його сірникова коробка, і він вірив у її міцність до останнього.

Цей дивний чоловік не був йому ані родичем, ані другом. Він пізно прокидався й довго вмивався у ванній, фиркав і сичав, як дикий звір на водопої, шкрябав свою гусячу шию лезом, майже по сухому, зрізуючи разом із щетиною верхні шари епідермісу, розтирався цупким вафельним рушником, виходив із ванної з червоним, наче шинка, обличчям, дивився на Тимофія вдавано люблячим поглядом, як зазвичай дивляться дорослі на чужу дитину, якій хочуть сподобатися. Малий відчував це, а тому замість привітання розвертався і зникав у кімнатах.

Водночас Фелікс приніс у життя Тимофія неприємні зміни. До появи Фелікса Тимофій чи не кожного ранку по-доброму схвильований у передчутті щоденного маленького чуда забігав до бабусиної кімнати – найменшої у квартирі – з невитравним запахом сухих трав і трояндового масла, залазив під її ковдру і шукав під подушкою гостинець. Якщо вона була у другу або третю зміну на фабриці, то дорогою з прохідної неодмінно зустрічала Дядю Бобу. Малий вірив у нього, як, буває, люди вірять у Бога. Без жодного натяку на вагання і протиріччя, наосліп сприймаючи факт існування таємничого Дяді Боби як невідривну частину свого світу. Зазвичай це були цукерки «Факел». Іноді «Кара-кум» або й взагалі дивний фрукт манго. Але з появою Фелікса у квартирі Ольга заборонила Тимофієві заходити до кімнати бабусі. Особливо вранці. Розуміння того, що гостинці від Дяді Боби отак просто лежать під подушкою, а ти не можеш їх забрати, гнітили Тимофія, ніби це він був винен у тому, що

там завівся цей дивний чоловік із гусячою шиєю. Зрештою, він усе одно забігав до бабусі. Дочекавшись, поки Фелікс піде у ванну фиркати і дерти щоки, Тимофій швидко пірнав під ковдру й ліз руками під подушку. Але нерідко під подушкою, що пахла тепер не бабусею, а чимось іншим, на нього очікувало розчарування.

– Не було Дяді Боби, – винувано говорила Ліда. – Не зустріла.

А згодом вона ще й заборонила залазити до неї під ковдру. Малий усе розумів, тепер це не лише її ковдра, тепер це їхня ковдра. Одна на двох. І кімната тепер одна на двох. І її любов ділиться навпіл. Половина йому, а половина – цьому дивному чоловікові. Напевне, і Дядя Боба тепер передає гостинці по черзі: раз йому, раз Феліксу.

А іноді він пив. Тоді щось висіло у повітрі, мов дим від пригорілого хліба, якісь гіркота і брудна замовчувана правда. Щось тріщало у сім'ї, і цей звук тканини, що рветься, проникав у всі закутки квартири. Після цього звуку западала тривожна тиша, яку бояться порушити, аби не розірвати ще більше. Від цього було незатишно і страшно, і пояснень цим відчуттям Тимофій дуже довго не міг знайти.

– Не ходи туди, – говорила Ольга. – Просто не ходи. В коридор не виходь, – суворо наказувала вона.

З коридору можна було потрапити до бабусиної кімнати, кухні й туалету з ванною. Найцікавіші місця у квартирі. Але не йди, залишайся тут, дочитуй книжку, домальовуй малюнок, додивляйся мультик, дотримуйся вказівок. Який уже тут Дядя Боба, яке тут манго? Все тріщить і рветься.

Тимофій бачив, як погіршуються стосунки між мамою і бабусею. Як холодно вони одна з одною розмовляють, як швидко починає сутеніти за вікном, і ти вже першокласник, і, здається, світ загалом перестав бути затишним і зрозумілим. Світ більше не існував у тобі. Існував ти у світі. Він не вміщався у сірникову коробку. Та й коробку свою ти загубив. Де і коли – навряд чи пригадаєш.

* * *

У дев'яносто другому, коли Тимофій пішов до першого класу, бізнес Льоші накрився. Товар, що їхав із Росії, зупинила чи то митниця, чи якісь пов'язані з нею недобрі люди. Все конфіскували, а точніше, віджали без будь-якого пояснення. Ольга наполегливо просила не кидати прибуткову справу, адже в Льоші не було боргів, зате було багато корисних зв'язків, він мав де жити, що їсти і міг би повернути втрачені гроші за якісь пів року чи рік. Але той випадок на митниці підкосив Льошину віру в себе і в деяких друзів, бо згодом стало відомо, хто і навіщо його підставив. Якийсь час Льоша ходив пришиблений і мовчазний, з опущеними кутиками губ, ніби у важких сумнівах. Але які можуть бути сумніви, коли в тебе забирають усе? Лише зневіра й порожнеча. Тож він твердо вирішив обрати для себе легший шлях – влаштуватися на роботу. Проте і тут його спіткала невдача: підприємства закривалися й вулицями міста сновигали сотні таких, як він, – ще молодих, але вже наляканих невідомістю й спустошених власною нікчемністю.

Батька Тимофій пам'ятав переважно сплячим. У свої тридцять він спав так багато, ніби наступні тридцять років збирався не спати взагалі. Згодом Тимофій зміг його зрозуміти. Можливо, якби йому – Тимофієві – в ті часи було тридцять, він би теж переважно спав: аби не чути і не знати всієї тієї суспільної колотнечі навколо, аби запхати глибоко у сон – грузький і тривожний денний сон – власну відповідальність. Добре, хоч не мав боргів. Поки ще не мав.

Зрештою, Льоша вчасно зістрибнув. Ті, що продовжили, продовжували недовго. А якщо й занурювались у первісну комерцію, то робили таке, чого батько Тимофія робити не хотів і не вмів. Набагато пізніше він розповідав синові речі, які починаєш розуміти тільки набагато пізніше. Аби відкрити магазин у вісімдесят дев'ятому, вони з друзями довго тримали одного діда в якійсь квартирі й клали йому на тіло розпечені латунні п'ятаки. Ким був той дід, Тимофій так і не довідався. Гроші через кордон возили в анусі. Згодом ануси почали перевіряти. Якийсь мужик зашивав гроші собі у черево, його вбили поляки десь під Холмом – патологоанатом збагатів на три тисячі доларів.

Льоша бездумно тупився у телевізор або з маніакальною зосередженістю майстрував пластикові моделі літаків, просмерджуючи квартиру силікатним клеєм. Іноді пропадав із приятелями, подовгу сидів на їхніх прокурених кухнях, теревенячи про автомобілі чи про парфуми. Добре, хоч не пив. Особливо не бруднився, проте й високо не злітав. Під час одного з денних снів йому зателефонував кореш, запропонував махнути до Словаччини. Щоправда, напівлегально. Але, братуха, що зараз взагалі буває легальним?

Так почалася багаторічна епопея його заробітчанства – звивистий і порослий бур'янами шлях до матеріального благополуччя. Не всім було під силу його подолати. Одного дня Льоша прокинувся і поїхав у пошуках скарбів і звияг. Щоправда, ні першого, ні, тим більше, другого, він так і не знайшов. Натомість здобув непотрібний досвід, який вкотре нагадав йому, що найкраща річ у світі – денний сон, грузький, тривожний, але водночас – солодкий.

* * *

Поступово Фелікс почав відігравати в житті Тимофія суттєву роль. Довший час Тимофій не міг зрозуміти, ким же насправді є цей чоловік і чи варто орієнтуватися на його поведінку, звички, манери. Але вони одразу були марковані як негативні. Пити – погано. Це Тимофій усвідомлював і без сторонньої допомоги, хоча до певного часу йому навіть подобалося, коли Фелікс пив. У цьому було щось кумедне, таке, чого Тимофій ніколи не бачив, а тепер ставав свідком.

У жовтні дев'яносто другого Фелікс сидів із Льошею на кухні. Фелікс пив, розповідаючи історії зі свіжого минулого: лише три роки, як він повернувся з Афганістану. Говорив про війну, про друзів, про ноги – особливо про ноги.

Льоша міг співіснувати в одному просторі майже з будь-ким, тому покійно сидів, слухав, наче старого друга, підтакував і навіть насолоджувався цією жаскою привабливістю чужого досвіду.

Одинока лампочка у запорошеному плафоні сіяла важке, задушливе світло, під відчиненою кватиркою теліпалися запані фіранки, над газовою плитою досушувалася шкільна форма. На столі було багато цибулі й жиру. Фелікс безперестанку кутив і наминав гриби в олії та білу варену квасолу. Попервах вони з Льошею вели сповнену взаємоповаги бесіду, і в цьому, очевидно, було якесь примирення. На розсуд Тимофія, відбувалося щось правильне, щось зрозуміле, чесне. «Адже якщо ми існуємо під одним дахом, – мимохіть думав він, – то й вечеряти маємо всі за одним столом».

Проте якоїсь миті жвава розповідь Фелікса перервалася, він почав плакати. Його обличчя враз змінилося, потемнішало, всохло, нагадуючи гігантський чорнослив. Ці сльози не те щоб здивували Тимофія – радше зацікавили. Його батько, а тим паче діди ніколи не плакали, принаймні він цього дотепер не бачив. А тут заплакала велика людина з мужнім, хоч і зморшкуватим обличчям. Примирення розсипалося, на зміну правильному і зрозумілому прийшло невловиме й незбагненне – огидна кухонна відвертість, від якої хотілося сховатися. Будь-куди. Хоч би і в сірникову коробку.

Фелікс повторював одну й ту саму фразу. «Будь проклята ця війна».

Іноді він підскакував і кричав, плюючи в здивоване Льошине обличчя:

- Як стоїш перед офіцером, скотина!
- Ладно, ладно, – тихо промовляв Льоша, розгублено усміхаючись красивими губами. – Я ж і не стою навіть.
- Хто ти, блядь, такий? – закипав Фелікс.
- Ну ладно, ладно. Малого лякаєш.

Тимофій сполохано сидів на табуретці за холодильником.

Фелікс сторожко зиркнув на Тимофія, заспокоївся, не-
надовго опанувавши внутрішніх левів, сів, підкурив від кон-
форки, обпалюючи брови. Попіл він струшував у долоню.
Льоша підсунув йому попільничку, Фелікс приречено від-
махнувся.

– Ладно, ладно, – повторив Льоша. Він байдуже дивився
крізь Фелікса, крізь жовтий простір – на форму, що поволі
похитувалася над вогнем, на синє полум'я газу, переводив
погляд на квартиру й на краєць чорного неба. Очевидно,
він втомився. Але щось утримувало його, аби встати й піти.

– Доннерветтер, – схлипував Фелікс. – Я вбивав. – Він
замислено глянув на руки. – Ось цими руками. Убивав.

– Не плач, – по-дитячому промовив Льоша.

– Не плач? – Фелікс знову підскочив. – Що ти знаєш про
сльози? У мене в підвалах генерали плакали!

Фразу про генералів у підвалах Тимофій почує ще сот-
ні разів, а тоді йому уявилося, що на війні Фелікс прихи-
стив у підвалі генералів і ті плакали. Чи то від болю, чи то
від страху.

– Ти хто, блядь, такий?!

У ці критичні моменти – а вони неодмінно наставали –
він починав бити кулаком у стінку, ричати, оголюючи ікла
й остаточно забуватися. Його зморшки глибшали, а очі тем-
нішали, тонучи в очницях, ніби він хотів сховатися сам у се-
бе. Плач, сміх, крик і агресивні стійки, немов його оточили
десятки супротивників, змінювалися щохвилини. Іноді він
клякнув, опускав обважнілу від болю голову на руку, дов-
го дивився у підлогу. Тоді його сигарета або самокрутка

дотлівала до пальців. Фелікс цього не помічав. Через це його пальці постійно були обпечені.

Часом Тимофієві здавалося, що він теж разом із Феліксом бачить довкола бородаті обличчя душманів і виразно чує пустельні звуки ситари, протяжний азан, який лине ніби нізвідки, й туркіт вертушок у розжареному повітрі над домом. Разом із Феліксом йому хотілося відмахуватися від жорстоких і нав'язливих джинів, аби вони не стискали горло своїми висушеними під кандагарським сонцем лапами, аби не кусали за обличчя чорними пеньками зубів. Аби не існували.

Тимофієві подобалося, коли Фелікс випивав. До певного моменту. Це був короткий період десь між другою і четвертою чарками. Тоді його голос ставав веселим, рухи плавними, майже граційними, він розповідав про своє життя поза армією і війною: про дитинство, любовні пригоди, про те, що має доньку, із захватом і ніжністю говорив про «Динамо» й зверхньо про політику. Аж раптом щось вибухало у ньому, як фугас посеред колони беємде: його губи зволожувалися, очі темнішали, у добродушного відставника вселявся підполковник Ігнат'єв із повітрянодесантних військ, що ще воював і воював би далі, якби алкоголь не звалював його з ніг.

Саме той жовтневий вечір дев'яносто другого Тимофієві запам'ятався як справжній перший раз: він став свідком Феліксового оголення, відвертого і брудного, коли всі нутрощі назовні, коли запах і смак відчуваєш особливо гостро. Якщоось мірою вже тоді він розумів, що все це через війну. Він уявляв її жовтою і пласкою. І от цією жовтою рівниною рухаються на бетеерах солдати, вони щільно обліпили броню, а на розпеченому барбеті сидить Фелікс і вказує рукою, мов

Ілліч, напрямок руху. Туди! Туди! І в якийсь момент усе вибухає, солдати злітають із коробки, мокро хляпають у пісок, мов перестиглі помідори, всі мертві, і лише Фелікс сидить біля великого гострого каменя, дивиться на криваву кашу в зелених гімнастерках і плаче. А тепер він тут, так само плаче, згадує той фарш у зеленому руб'ї, і той гарячий бетеер, і той мертвий простір: жовтий пісок, жовте каміння, жовте небо.

Тоді ж щось мов спалахнуло у тісному просторі квартири, наче згусток чорної агресії розлетівся липким шматтям довкола. Фелікс розгромив порцеляновий заварник, гнув виделки, рвучко брався за ножі, падав у коридорі, хапаючись сухими пальцями за жовті лаковані лиштви, кричав, співав штучним басом під Гнатюка «Два кольори», знову плакав, потім пригадував щось страждене й ціпенів, бив ногою у стінку, довго шукав свій дипломат, а знайшовши, ліктем проломив у ньому кришку.

Ліда насилу втовкла його у ліжку, потім поспіхом вибачилася перед онуком: мовляв, буває, не зважай. Льоша, переляканий, а тому млявий і апатичний, мовчав. У спальні плакала Ольга. Тимофій же відчував якусь дивну радість. У всьому цьому було щось незвичне. Веселе й незвичне, свідком чого він тепер і став.

* * *

Льоша сидів у словацькій тюрмі. Це була його перша заробітчанська поїздка, яка обернулася для нього невдачею. Власне, як і більшість наступних.

Словаччина щойно стала Словаччиною – окремою, не надто заможною, все ще залежною від економіки колишнього Союзу, проте все ж таки західною країною. Підозрілі документи не заважали Льоші зварювати кіоски та інші тимчасові шедеври малих архітектурних форм у столичному середмісті. Але до часу. Облава відбулася квітневої ночі на околиці Братислави, де в підвалі старого будинку мешкали робітники з України. Взяли й Льошу.

Облави влаштовували часто, рівень безробіття у Словаччині й так зашкалював, а тут ще зайди зі сходу відбирали у місцевих роботу. Місцеві, втім, теж тікали у пошуках фортуни далі на захід. До появи Дзурінди було ще так далеко...

Тамтешні каральні органи мали проблеми не лише з чесністю та верховенством права, а й з розкриваністю особливо тяжких злочинів, тому десь там, у широких, вкритих штучними килимами коридорах було вирішено вішати всі висяки на східних нелегалів.

На Льошу повісили мокруху – глуху, важку, безпросвітну. Його арештували й раз на тиждень викликали на допити. Однак Словаччина – попри все – була країною європейською, тому завдяки Льошиній виразці шлунка йому прописали спеціальну дієту: курячі котлети на пару, варені овочі й бездріжджовий хліб. Льошу охоплювали суперечливі почуття. З одного боку – вдячність за таку уважність. З іншого – він був не годен миритися з дванадцятьма роками позбавлення волі, які йому пророчив слідчий. Слідчий, що-правда, пророчив набагато більше. Стукав по столу пластмасовим мундштуком, пердів не соромлячись і повторював:

– Sto rokov samoväzbou. Sto rokov samoväzbou, Oleksi*.

– Vyser si oko**, – відповідав Льоша.

Зрештою, за місяць йому надали державного адвоката. Це був студент, що проходив практику. Переважно ті студенти юридичних факультетів здобували свій перший прикладний досвід саме на таких нелегалах, яким інкримінували вбивства і розбій.

Студента звали Павол. Тонковусий, чорнявий, із хвилястим маллетом на голові, як у молодого Клуні, він узявся відчайдушно захищати Льошу. Говорив, що той дуже подібний зовні на його старшого брата, який переїхав до Праги у вісімдесят третьому і залишився там жити з якоюсь вдовою. Мружив маленькі очі, сховані за великими притемненими окулярами у сріблястій оправі, й багато розпитував. А ще він телефонував до України, підняв усі можливі документи, знайшов корисних свідків серед словаків. І, врешті, гарячого липневого ранку розпочав свою промову в суді так:

– А чи знаєте ви, що Алексій Вячеславовіч – батько? І вдома на нього чекає син.

* * *

Ліда працювала останній рік перед пенсією, але їй уже не платили. Ольга теж працювала. Вихователям у дитячому садочку платили мало і нерегулярно. Вона виходила затем-на на роботу, мерзнучи в старій синтетичній шубі юнацьких

* Сто років в одиночці. Сто років в одиночці, Олексію (слов.).

** Іди нахуй (слов.).

часів, і йшла вздовж інтернату для сколіозників до свого садочка, де її оточували переважно тьотки за сорок, що не любили дітей. Вона й сама не дуже їх любила: такі ж злиденні, хворі, з очманілими батьками, які працювали на фабриках, що вже майже нічого не випускали, крім важких індустріальних стогонів. Батьки приходили ввечері, втомлені, голодні, кричали на дітей, кричали на Ольгу, оскільки більше не було на кого кричати, зривали на ній злість, звинувачуючи її у своїх злиднях, у своїй втомі, у своєму голоді. І діти кричали. Через страх, через батьків, через Ольгу. Ольга ні на кого не кричала, лише приречено похитувала головою, відсторонено погоджуючись з усіма звинуваченнями, так ніби це лише дурний сон, що от-от мине, варто тільки на обрії спалахнути тонким смужкам багрянцю, і більше не буде ані надсадно-провінційного репету, ані сопливого вереску, ані бідності, яку так агресивно випинає навколишня дійсність, ніби жебраки у переходах – свої загноєні кукси.

А коли крики вщухали, коли запах хлорки і тушкованої капусти розсіювався, коли над містом нависали туга і темінь, Ольга вирушала додому. Синтетична шуба, зледенілий асфальт уздовж інтернату, вечірній гастроном. Вдома – конспекти й приготування до сесії: Ломоносов, Кантемир, Фонвізін.

Зрідка Тимофій харчувався у неї на роботі. Приходив після школи або після гуртків і доїдав те, що не з'їли діти. Картопляне пюре з рибою або картопляне пюре з курячим м'ясом, щоправда, від м'яса там були лише випадкові білі прожилки, але цього вистачало аби відчутти той нечастий смак ситності. Іноді була каша або ліниві вареники, замість

компоту – кисіль. Але все ж краще, ніж домашні пісні наїдки з вівсянки та пшона із густим присмаком прогірклої соняшникової олії. Тимофій доганявся хлібом – це був його основний раціон. Хліб із варенням.

Від поганого й одноманітного харчування в нього почало випадати волосся. Прямо на маківці з'явилася досить помітна зализина, яку він намагався приховати у міру довгим волоссям, але марно: на неї звертали увагу, з неї сміялися. Хтось у класі прозвав його професором. Лікарка направила на електрофорез і крапельниці. Ользі ж порадила за будь-яку ціну налагодити харчування сина. Довелося продати щось із золота. Ольга себе жартома називала блокадницею. У грудні дев'яносто третього Тимофія відгодовували їжею, якої він давно не бачив до цього і ще довше – після.

Вони жили утрьох. Тимофій, Ольга і Ліда. Іноді вчотирьох. Четвертим був Фелікс. Він не жив з ними постійно, але часто приходив. Іноді залишався на тиждень-два, іноді лише ночував. Вривався п'яний і розхристаний, мов на Різдво, подовгу засідав на кухні, займав ванну, страшно кричав у кімнаті, розбиваючи в кров кулаки об стінку. У них із Лідою були дивні стосунки. Він був на сім років молодшим за неї, про що вона не любила згадувати. Він її любив. Вона його терпіла.

П'яним, обіймаючи Тимофія за шию, мов старого бойового товариша, Фелікс часто повторював:

– Я люблю твою бабусю. Я люблю цю жінку.

Й неодмінно додавав:

– Будь проклята ця війна.

Коли він не пив, здавалося, що вони справді кохають одне одного. В цьому навіть було щось зворушливе. Страждене, часом хворобливе, але зворушливе. Він часто називав її бідною слобожаночкою.

А в неї дійсно було бідне дитинство в селі під Богодуховом. Бідне і жорстке. Її батько, син чаклуна і заможного мужика, який до тридцятих ходив у чумачці та каптанку і в них же поїхав до Темлагу, загинув у сорок другому в донських степах. У цей же час п'яний німець на ПеЗе ганяв по прилеглому полю. Над селом весело шурхотіли хвостаті ракети, а в навколишніх лісах здичавілі партизани поїдали мерзлі шишки й дрібних гризунів.

У повоєнні роки мати часто залишала доньок самих у виголоднілому й наполовину вимерлому селі. Сама ж ходила хуторами та слободами, пила, підживала в якогось одного, наймалася з пройдисвітами та блудягами з Донбасу на приробітки, знову поверталася до одногоного, віддаючи йому зароблене. До дівчат навідувалася зрідка. Сестри старцювали по сусідах, щось крали, у родичів із сусідніх сіл за хатню роботу отримували трохи їжі. У тринадцять Ліда, закінчивши сьомий клас, переїхала до Харкова і пішла в найми – гляділа дітей, прибирала, готувала. А вже за два роки мати зібрала доньок і подалася з ними до Абхазії. Там Ліда освоїла навики кондитера: пекла торти, тягнула карамель, варила сироп. Утомившись від кавказької гостинності, у шістдесятому сестри втекли назад до стриманих українських ландшафтів. Сестра Тоня оселилася в столиці, Ліді ж більше пасували провінційні декорації – не любила галасу й суєти. Вийшла заміж за інженера, народила

спочатку доньку, потім сина, у сімдесятих розійшлася з чоловіком, який попри велику любов до дітей, пуританством і тверезістю не вирізнявся.

Іноді Ліда провідувала матір, їздила до неї в село, по пів дня чекаючи в Богодухові на автобус, а коли добиралася до старого подвір'я, рясно засіяного чорними горошинами козячого посліду, одразу ж поривалася їхати назад. Із мамою було важко, вони, хоч і мали подібні життєві переконання, були чужими людьми, непохитними у своїй нелюбові одна до одної аж до неприхованої зневаги й рукоприкладства. Зрештою, коли маму скопив діабет, Ліда забрала її до себе, поселила в найменшій кімнаті й лише чекала її смерті. Та ж якось довго не вмирала, звинувачувала доньку у своїй хворобі, ходила до сусідів скаржитися й загалом поводитися так, ніби нікуди і не збиралася. Погано пахла, багато їла й пхала, пхала у себе кілограми непотрібних ліків, аж доки їй не відмовила печінка, що її і доконало.

Ліда ніколи нічого не боялася. Вона все своє життя прожила у містичному соціалізмі. Вся та мертвенна колективістська система, в якій їй доводилося обертатися, була сповнена якоїсь чорної містики – тихої і їдкої. Ліда більше тридцяти років пропрацювала на макаронній фабриці, й там повсякчас зникали люди. Вони зникали буденно й запросто, не попереджаючи нікого про своє зникнення. Щезали прямісінько посеред лунких цехів, розчинялися в їхньому борошняному тумані. На виробничих нарадах, траплялося, помирили керівники. З їхніх ніздрів виповзали вужі й ропухи. А на сорок днів обов'язково вмирав хтось із заступників.

До Ліди неодноразово приходив домовик, до неї навідувалися її покійні знайомі, але вона того всього не боялася, мала до подібного імунітет: звикла бачити напіврозкладені трупи на узбережжі чи в лісі або темні людські силуети за вікном п'ятого поверху. Вона чи не весь вільний час проводила в лісі, де збирала ягоди і лікарські трави. В тих темних хвойних лісах Ліда зустрічала привидів, лісовиків, онаністів. І, звісно, мерців: убитих жінок з відрізними грудьми, повішених чоловіків, немовлят, яких викинули їхні матері на поталу. І це теж Ліду зовсім не лякало, вона їх обережно обходила, час від часу кладучи їм на очі мідні монети, а якщо раптом на комусь із них виростав гриб – скажімо, маслюк або білий, – вона не гребувала і обережно зрізала його, не кривдячи грибницю, щоб потім знову прийти і зрізати.

Дід Ліди, маклак і багатий гречкосій, був чаклуном і теж ніколи нічого не боявся. Він сам передрік свою смерть. Як передрік, так і помер. Експропріювавши все його господарство разом із худобою та реманентом, радянська влада вислала вже майже діда до Мордовії, де він, непитущий, обміняв весь свій одяг, окрім чумачки і спіднього, на дві пляшки горілки, напився, вийшов вночі у двір і намертво замерз у заметі. Напевне, саме від нього Ліда успадкувала те фаталістичне багатство, що окультним шлейфом волочиться слідом її життя. І вже коли в неї з'явився Фелікс, усю цю побутову містику, весь потойбічний шал вона розділила з ним. Очевидно, він знаходив якісь пояснення усім цим подіям, про які розповідала Ліда, та водночас, як і Ліда, теж нічого не боявся. Хіба що крові.

Ольга часто повторювала, що мати була авантюристкою. В позитивному сенсі, звісно, але цей сенс вона додавала для Тимофія, так пояснюючи її чудний темперамент. Звичайно, він ніколи того не помічав. Зрештою, що він міг помічати? З чим мав порівнювати? Які приклади супроводжували його в дитинстві? Бабуся і бабуся. Ліс, Дніпро, домовики, густий і невитравний грибний дух у квартирі, десятки видів трав, розкладені на підлозі, на шафах, на столах. Вони сушилися, щоби взимку був чай. Адже взимку обов'язково треба пити трав'яний чай. Влітку слід ходити босоніж. Ягоди не мити, виноград їсти з кісточками, опіки та порізи змочувати сечею, гроші витратити на себе, а взимку – неодмінно купатися в ополонці.

Коли Фелікс не пив, можна було все стерпіти. Навіть бідність. Тимофій любив бувати з ним. Разом вони ходили на пляж або до лісу. Ліда виривалася вперед, а вони вдвох сповільнювалися, ніби для своїх, виключно чоловічих розмов – відвертих і лише їм двом зрозумілим. Фелікс довго щось розповідав, не зважаючи на вік Тимофія. Про сім'ю, про доньку, в якій серце з правого боку і яка вже от-от закінчить школу, про Гришу-Диверсанта, про якогось ад'ютанта, про шахи і про футбол, навіть про жінок. Тоді чи не вперше доросла людина розповідала Тимофієві про секс, про смерть, про лють і честь. Про такі речі зазвичай говорять або люди, що знають одне одного дуже давно, або випадкові співрозмовники.

Це були хороші дні. Їх було небагато, але вони закарбовувалися у пам'яті Тимофія як щось щасливе і добре.

Якось дорогою на річку Фелікс відвів Тимофія убік і відкрив дипломат, з яким майже ніколи не розлучався. В дипломаті поміж розірваних сигаретних пачок і потріпаних загальних зошитів у твердій палітурці лежав розібраний «калашников».

– Стріляє? – запитав Тимофій, несміливо тягнучи руку до змащеного мастилом заліза.

– Вбиває, – відповів Фелікс.

– А мені можна?

– Можна, але не зараз.

Тимофій скривився.

– Ти ще салага, – пояснив Фелікс, але тоді ж, сидючи на зимовому безлюдному пляжі під розлогою вербою з товстим, підмитим дніпровськими хвилями корінням, він, жонглюючи довгими пальцями, ніби вуличний шулер, показав, як збирати автомат. Щоправда, Тимофій не запам'ятав, як саме, але звуки збирання залишилися з ним назавжди. Металеві, чіткі: цівка, пружина, затвор.

– Тільки ж нікому, а то посадять.

– Та ясно, що нікому.

Про автомат Тимофій розповів усім, кому зміг, уже наступного дня. На щастя, ніхто не повірив.

І, звісно, шахи. Партію за партією Тимофій програвав Феліксу й уперто наново розставляв фігури. Фелікс швидко й легко розбивав усі його наївні захисти (вибудовувати атаки Тимофій майже ніколи не наважувався), навіть не думаючи піддатися, ніби не в шахи грав, а в чапаєва: десять хвилин, і на Тимофієвій половині дошки залишався беззахисний король в оточенні кількох прісних фігур. Тимофій нервував,

злостився, доходило до сліз, але бажання виграти було сильніше за гіркоту поразки, тому знову розставляв і свої, і Феліксові, аби той лише зіграв ще одну партію, приречену на швидкий мат.

– Так мене і Старий Петро вчив! – говорив Фелікс. – Ніколи не піддавався, гебнявий.

Старим Петром Фелікс називав свого батька, хоча той помер не таким і старим, у шістдесят вісім.

* * *

Старий Петро народився у двадцять другому під Черкасами. Батька не знав, бо той згинув у лісах Холодного Яру. Вже оточені й розбиті, холодноряці відстрілювалися останніми набоями наосліп. Така сліпа куля й пробила молодому червоноармійцю череп. Тіло не забрали, так воно там і залишилося під січневими снігами, аж поки той анклав геть не зачистили. Людські рештки, що їх скидали до загальної ями, ніхто не ідентифікував. Кому вони належали – козакам чи більшовикам – не відомо. Спочатку прилаштували дерев'яну табличку, а потім і та зникла. Лише на піщаних просторах довкола Тясмина почали добре рости зеленухи.

Мати Петра була простою селянкою із села Леськи, яка у двадцять третьому переїхала до знекровлених Черкас. У ті перші роки молодой радянської республіки й зростав Старий Петро. Війну зустрів випускником школи, потрапив під мобілізацію, але не на фронт, служив у тилкових штабах, займався паперовою роботою. Втім, у сорок третьому таки

ловив власовців під Харковом, у сорок четвертому відділяв шматки ідеологічно шкідливого м'яса у селах навколо Любомля. У сорок п'ятому повернувся до рідного міста, де й одружився зі шкільною вчителькою. А вже по війні швидко піднявся кар'єрними сходами й отримав офіцерське звання у міністерстві держбезпеки. Хто зна, чим були вкриті ті кар'єрні сходи – кров'ю чи кабінетним пилом, – але коли у нього народився син у сорок сьомому, він уже мав повноваження підписувати папери в будівлі на Карла Маркса. Тоді ж сім'я й переселилася у новий будинок, що його збудували полонені угорці.

Шкільна вчителька Людмила Потоцька була родом із Поділля, її батько був одним із гілки срібної пиляви. Батька розстріляли ще на початку тридцятих у Сосонках під Вінницею. Людмила з мамою переїхали до Умані. В останні місяці війни за рознарядкою наркомпросу її відрядили вчителювати на Донбас, проте на станції Шевченка під Черкасами потяг зупинили, її та ще сімох молодих учителів перевезли до міста, поселили в напівзруйнованому бараку біля самого Дніпра й розписали по різних школах. Людмилі дісталася перша. Тоді вона познайомилася зі Старим Петром – молодим довгоногим особистом, що дефілював голодними й понівеченими Черкасами у лискучих чоботах і мав доступ до спецпайків, якими й відгодовував молоду подольночку.

У Фелікса було ситне і, за великим рахунком, безтурботне дитинство. Родина офіцера держбезпеки мала все необхідне для комфортного життя, вільного від злиднів і побутової суєти. Один із перших телевізорів у місті, покоївка,

гувернер, службовий автомобіль. Загалом, дитинство було підкреслено радісне. Відірване від реальності, та й відірване взагалі. Але радісне. Хіба що брат Юрка, який так невчасно народився у п'ятдесят третьому і перебрав на себе всю увагу. Його любили, пестили, йому дозволяли більше. У шість років його віддали на хор. Хор? Чому хор? Згодом Фелікс саме в цьому вбачав підґрунтя Юриного алкоголізму. «Це все через хор, – невідомо кому (а найперше собі) пояснював він, – і через матроський костюмчик. Юра – педераст і сцикун, – говорив він, – от і ховає свій страх і свої невдачі у червоному кріпленому».

Фелікс вина майже не пив. Уперше напився у дев'ять, і це був розбавлений спирт.

У їхньому будинку мешкало близько двадцяти дітей. Усі вони були синами і доньками впливових у місті людей: номенклатурних працівників, перших і других секретарів райкомів і обкомів, суддів і, звісно, кагебістів. Фелікс уже в десять років сколотив банду з чистих, доглянутих і, як він сам пізніше визначав, жорстоких сусідів-однолітків. Кожен із них мав своє прізвище. Це були прізвища есесівської – як не зовсім доречно називав її Фелікс – верхівки. Йодль, Гімmlер, Гайдріх, Айхман і навіть Геббельс. Фелікс був Кальтенбруннером. Через високий зріст і батька-кагебіста. Гімmlера вдома звали Фімою, його батько був знаним архітектором. Щоправда, ніхто так і не згадає, що ж він спроектував, окрім огидної будівлі на Кірова. Гайдріх, він же Володька Луценко, був найкращим другом Фелікса, вони удвох і очолювали банду. Геббельс носив окуляри. Дід Йодля був героєм Радянського Союзу, а батько – полковником танкових військ

у відставці. Айхман всякчас діставав Фіму й намагався зняти з нього штани, аби всі побачили його обрізаний стручок. І хоч Фіма наполягав, що там у нього нічого не обрізано, Айхман не вгамовувався.

До певного часу всі вони гасали центром міста, наче зграя мисливських псів на конюшні, грали у гестапо і Бухенвальд, крадькома пробиралися до сусідньої школи, вистежували дівчат, гуртом навалювалися на них, лякаючи і мов ненароком торкаючись інтимних місць. Бігали на Дніпро і крали у рибалок рибу й раків, розорювали гнізда в голубниках, біля зруйнованого мосту відшуковували залишки німецької зброї. Найулюбленішою забавою була ловля пацюків. У Йодля був старий мисливський пес, якого його батько, полковник танкових військ, привіз із Померанії у сорок сьомому. Пацюки селилися у розбитих хатах, точніше, під їхніми уламками. Пес жадібно винюхував нори, хлопці засовували в нору загнуту арматуру й вивертали піщану горру, а звідти – пацюки. Їх ловили й саджали до клітки, в якій колись, очевидно, жив папужка. В клітку їх набивалося до трьох десятків, вони верещали, билися, виїдаючи один одному носи й очі. Потім тих пацюків продавали одному божевільному дідусю, що мешкав на Казбеті. Дід давав двадцять дореформених копійок за пацюка. Пацюків він прокручував через м'ясорубку й начиняв фаршем пиріжки, які продавав на казбетському базарі.

Вихованням Фелікса мав займатися гувернер Іларіон, молодий студент-філолог, але той виявився запійним. До певного часу він сумлінно вчив Фелікса англійської, пильнував за його манерами й колом спілкування, проте невдовзі

Фелікс виявив його слабкості й на свої кишенькові купував Літаріону літру вина, а сам прямував до своєї банди.

Їхній будинок стояв майже навпроти щойно збудованої сімнадцятої школи. Після народження Юрки Людмила перейшла вчителювати до неї. Туди ж перевелася з різних міських шкіл уся есесівська еліта. Одразу за «угорським» будинком хаотично стелився приватний сектор, в якому мешкали переважно старі люди. Половину хат після війни так і не відбудували. Від приземкуватих, подекуди критих соломною хатин уздовж довгих і запустілих черкаських вулиць тягнулися робітничі бараки. Холодні, на пічному опаленні, з толевими дахами, що протікали, й глиняними стінами, на яких проростали мох і кульбабки. В бараках селилася різна босота з вантажного та річкового портів, діти будівників черкаської дамби й перших хімічних гігантів. Між есесівцями і пролетаріатом постійно спалахували сутички. З одного і з іншого боків вчинялися напади, чесні кулачні бої стрімко переходили у махання арматурою і ланцюгами. Ділити територію було небезпечно і весело. Есесівці це називали інтервенцією. Портові це взагалі ніяк не називали, а просто заповзято гамселили всіх навколо: і своїх, і чужих. Аж якось у підвалі одного зі зруйнованих будинків есесівці відшукали «максим» із зарядженою лентою й дещо заіржавілою туреллю. Вночі вони притягнули той кулемет до самого порту, виставили навпроти будівельного вагончика, в якому зазвичай збиралися їхні найзапекліші вороги, й дали чергу по темно-зеленій бляшанці. Одного убили, троє потрапили до лікарні. За справу взялася держбезпека. Фелікса теж допитували. До нього приставили молодого лейтенанта з обгорілим вухом. Лейтенант,

очевидно, знав, що розмовляє із сином майора, свого начальника. Дотримувався протоколу. Питав узагальнено.

– Чия це ідея була? Шмальнути з кулемета?

– З якого кулемета?

– З «максима», – уточнив лейтенант, жваво ворущаючи тонкими безкровними губами.

– А що у вас з вухом?

– Це в пожежі, – розгубився лейтенант.

– Боляче було?

– Я не пам'ятаю, малим був. Це ще до війни, – потім згадав, що має допитувати. Допитувати, але не тиснути. – Так чия це була ідея? Стріляти по робочому класу?

– По робочому класу біляки стріляли.

– Да, біляки, – радісно погодився обгорілий. – І ви з «максима».

– Ми ні по кому не стріляли.

– Це правда?

– Правда, – підтвердив Фелікс, заповзято махаючи головою, й на цьому допит скінчився.

Його і Володьку Луценка відмазали, в декого влаштували обшуки. У батьків Геббельса в серванті поміж книжок виявили польські злоті, щоправда, ще часів Пілсудського, але чимало. Геббельси після місячної тяганини відбулися переляком. У дитячій Айхмана знайшли наган. Айхману тоді пощастило менше за всіх. Він потрапив до колонії: власне, на нього все тоді й списали. Задля справедливості посадили й одного з поранених.

Пролетаріат обіцяв помститися, й ходили чутки, що весь вантажний порт збирає зброю, щоби вдарити по центрових.

Підключалися колишні табірники, каботажні матроси і ветерани. Говорили про ящик гранат і десяток ППШ. Зрештою, бараки почали розселяти по хрущовках. Кwartали і квартали цегляних і панельних чотири-п'ятиповерхівок були зведені у різних куточках міста. Ворожнеча притихла, а справу зам'яли.

Згадуючи Старого Петра, Фелікс особливо любив розповідати про один епізод, підкреслюючи ним чесність і принципи батька. Хоча яка може бути чесність у гебнявого, додавав він, але однаково розповідав. Фелікс опісля учебки будь-що прагнув потрапити до повітрянодесантних військ. Цим він марив років із тринадцяти, відколи познайомився з мешканцем сусіднього будинку, старим одноруким дідом, якому щедро наливав, отримуючи взамін фантастичні історії про десантуру і розвідку під час війни. Діда звали Адольфом, він був наглухо сивий, з великими білими бровами. Ходив містом у затертій брезентовій робі, лівий рукав зав'язував у вузол. Кутив «Казбек», говорив тихо і вкрадливо, залюбки приймав алкогольні дари від сусідських дітей, після чого подовгу вигадував чудернацькі фронтові історії, які з ним, звісно, не траплялися, але могли трапитися. А тут ще й на радянські екрани вийшов «Стрибок на зорі» Лукінського. Фільм був як фільм: патріотичний непотріб про честь і мужність радянської армії. Проте симпатичні й дещо картонні десантники таки спромоглися закохати у себе всю ту легко-вразливу радянську юнь.

Уже закінчивши школу й готуючись до армії, Фелікс був твердо переконаний, що Старий Петро легко задовольнить його героїчні прагнення: зателефонує куди треба,

домовиться з ким треба і, якщо треба, з ким треба вип'є. Але батько якось принципово уперся і, здавалося, лише про те й мріяв, аби зіпсувати синові життя.

– Відслужи срочку, а там уже вирішимо, – сухо відказував Петро.

– Па, ну ти ж можеш...

– Можу. Але не буду. Відслужи срочку, тоді йди хоч у стройбат.

І Фелікс служив.

До присяги готувалися два тижні. Марширували, співали, годинами стирчали під білим розпеченим небом. Глузливе липнєве сонце висіло над соснами, плацом розносився густий аромат глици, з динаміка на посірілому від дощів дерев'яному стовпі лунали радянські марші. Уздовж центрального корпусу, облицьованого полив'яною плиткою, бігали солдати і батьки з сумками й валізами, наповненими різною домашньою їжею. Хтось прямісінько біля плацу запихав у свого сина котлети. Молодий лейтенант зі штабу з круглим і всіяним вуграми обличчям, що скидалося на підгорілу булку з родзинками, керував цивільними. Їх було не багато, переважно місцеві. Строковики з інших союзних республік, до кого не доїхали рідні, заздрісно позирали на торби з ковбасою і банки з варениками.

До Фелікса приїхали Старий Петро, мати і Юра. Юра їхати не хотів, тому всякчас виказував своє незадоволення: спека, комарі, нема де сісти, та й взагалі, що тут такого в цій присязі, що треба було пертися за триста кілометрів? Шовкові підполковницькі погони й василькові петлиці Петра,

очевидно, викликали занепокоєння в офіцерського складу, проте поведився він стримано і навіть сором'язливо. Мати ж навпаки, метушилася і нервувала, кілька разів перелічила всі привезені синові наїдки, просила більше пити води, заспокоювала Юру й виразно була ображена на чоловіка.

Фелікс і далі тиснув на батька. Той міг усе влаштувати, але не влаштовував. Наказав дочекатися покупців, відслужити де доведеться, а потім, якщо захоче іти по військовій лінії, все буде.

– Тоді іди хоч у стройбат!

Цю фразу він повторив разів п'ять.

Фелікс сердився, з батьком не розмовляв, більше тулився до матері, яка теж наполягала, аби її чоловік усе влаштував. Зрештою, відбув присягу, сухо попрощався з батьком, поцілував матір, подарував Юрі стріляну гільзу і з двома полотняними торбами з наїдками попрямував до казарми.

Покупці виявилися більш прихильними до мрій Фелікса й таки забрали його під Житомир стрибати з вишок і бігати по десять кілометрів замість аперитиву перед сніданком. Антропометрія й фізичні дані дозволяли. Фелікс був до кінця строкової служби впевнений, що батько таки зателефонував куди треба, домовився з ким треба і, якщо було треба, з ким треба випив. Пізніше Старий Петро це заперечував, мовляв, він уже давно не у тому званні і, тим більше, не на тій службі, щоби з ким завгодно пити. Вистачить і дзвінка. Але ні, не дзвонив.

Отримавши сержантські погони, Фелікс набрався впевненості. Вже нікого ні про що не просячи, вступив до Рязанського повітрянодесантного командного училища. Проте

цьому вступу передувало короткотривале відрядження до сусідньої Чехословаччини. Тамтешній Дубчек захотів більше свободи і, як це не прикро, не мав бажання ділитися з радянською владою клейнодами, тому довелося ті клейноди відбивати, а разом і обмежувати свободу. Обмежувати свободу поставили тамтешнього Гуску, а Фелікс разом із півмільйонною ватагою тому Гусці успішно допоміг.

Він клявся, що, перебуваючи там, жодної душі навіть не скалічив. Захопили якийсь аеродром, блокували його, зрештою, виконували наказ, та й усе. Подумаєш, проїхалися гусінню по старій бруківці. Це ж тобі не горлянки різати в рукопашній десь під Баграмом. Після успішної операції в Чехословаччині, Рязань приязно прийняла молодого і перспективного десантника у свої червонопрапорні ленінського комсомолу ряди.

Під час навчання в училищі ним зацікавилася ГРУ. Виклики до Москви стали звичним явищем. Відрядження до Анголи, Судану, Нікарагуа. Найщасливіші роки.

Десь у середині сімдесятих познайомився із Тетяною, майбутньою дружиною. Найважливіше, що була схвалена головним управлінням. Одружився, народилася донька, що правда, серце у неї було з правого боку, але поки на самопочуття це не впливало, надто не панікували. Навчання, марш-кидки, відрядження, паперова робота, Юрка знову в запої. Старий Петро у званні полковника вийшов на пенсію, мама продовжувала вчителювати. Не бідували, мали добре здоров'я, зимували в місті, на літо виїжджали до матеріної мами під Умань. Там Фелікс у дитинстві провів не один місяць. Тихе село понад річкою – на жаль, без лісу, але з безкраїми луками

й пасовищами. Мали дружні й подекуди тісні взаємини з місцевими, які їхній будинок ніжно називали доміком Ягоди. Велике обійстя – офіційно десять соток, але фактично гектар лише пащні. Далі починався яблуневий сад, що переходив у державне поле, яке ніколи не орали через незручне щодо основних колгоспних ланів розташування.

За десять років Фелікс лише двічі приїздив до бабусі. Її смерть застала його на навчаннях десь у лісах під Орлом. Він тоді багато чого пропускав, віддаючи службі все своє життя. Він забував про дні народження, не потрапляв на весілля колишніх друзів і похорони їхніх батьків, яких знав змалечку, мало проводив часу з сім'єю, а якщо бути відвертим, взагалі не проводив. І навіщо сім'я тоді? Навіщо все це? Для ко-го ця служба? Для держави? Для цека? Для самого себе? Як на те, то так, для себе. Він уже надто далеко зайшов, дороги назад немає. Лише вперед. І цей шлях уперед – крізь засрані казарми і запилюжені поля, крізь вогкі ліси і бездонне небо, через сотні кілометрів марш-кидків і постійну секретність, без якої і в туалет не сходиш, – він усе ж таки давав сил не зупинятися. Зупинятися не можна. Навіть якщо пропускаєш дні народження і похорони найближчих.

Лише з мамою був близький. Старий Петро завжди стояв осторонь, ніби спостерігаючи за грою, майже не втручався. Мама весь час була поруч. Навіть за тисячі кілометрів. Коли читав від неї листи, а писала вона багато, відчував запах крейди і мила. Мама завжди пахла крейдою і милом, навіть коли вийшла на пенсію й припинила вчителювати; йому здавалося, що цей запах з її тіла й одягу не вивітриться ніколи.

Вона до останнього підтримувала у собі польську ідентичність, нестерпно дратуючи тим Старого Петра, для якого будь-які прояви націоналізму були неприпустимими.

– Не додушив мій батько ваших, – часом повторював він не так зі злобою, як задля подратувати. Хоча батько Старого Петра якраз і не брав участі у польській війні. Вся його бойова звитяга обмежувалася локальними сутичками з місцевими отаманами.

Від матері Фелікс перейняв цю польськість, змалечку чуючи народні пісні й польську поезію. Народний герой Костюшко стояв у його уявному іконостасі поруч із Маргеловим. Міцкевич важив не менше за Шевченка. Музика Огінського, зокрема його полонез, була тим тригером, що розкривав усю приховану чутливість і щем його натури.

* * *

Їхня вітальня – ніби облуплена, проте виразна фреска. Місцями подерті, однак досить цікаві шпалери, привезені колишнім чоловіком Ліди з Улан-Батора. Таких Тимофій ніколи ні в кого не бачив. Цитриновий, кармінний, смарагдовий. Ці приголомшливі своєю гамою кольорів і малюнками шпалери були поклеєні в серпні 68-го року, якраз тоді, коли Фелікс топтав своїми кирзаками богемську бруківку.

Тимофій особливо любив крісла. Це була частина чеського гарнітуру, який Ліда купила на всі – щось близько тисячі – заощаджені гроші й подарувала на весілля Ользі. Нерозумне, як на доньчину думку, придбання. Все було величезне,

громіздке, мало пасувало до невеликої, хоч і трикімнатної квартири. Шафи і серванти, шпоновані під чорне дерево, сягали стелі, диван нахабно займав половину спальні, крісла й стільці стояли, ніби у меблевому магазині. Столи збиралися лише на свята, коли в квартиру набивалися колеги і родичі. З тих усіх меблів радості було хіба малому. Він будував халабуди, наставляв усю ту малахітово-чорну меблю одну на одну, накривав ватяними ковдрами, здійснюючи у тісному просторі незримому хмару пилу, від якої сльозилися очі, а голос сипів, мов у безпритульного дитвака. Але ніщо не могло зрівнятися з кріслами. Таких більше ні в кого не було. М'які, глибокі, в них було легко потонути, ніби в трясовині – теплий і підступний. У них було добре читати книжки, загорнувшись у ковдру або мамин махровий криваво-червоний халат, але найкраще там було спати. Здавалося, що прожив би у тих кріслах усе життя, наповнюючись терпким безвіллям, наділяючись гіпнотичною нерухомістю ламантина.

А ще було піаніно. Воно було рудого кольору, обклеєне кедровою лакованою шпоною. Австрійське Bosendorfer, випущене на початку двадцятого сторіччя. Його купили Ользі у 1970-му, витративши на нього чотири батькові виконробські зарплатні. Усе своє раннє дитинство Ольга мріяла про те, як гратиме на піаніно, як підкорятиме своєю музикою міста, країни, подруг, чоловіків та чоловіків своїх подруг... Коли у неї ще не було піаніно, вона пішла на балет, адже там воно було. Щоразу після занять танцями Ольга залишалася хоча б на десять хвилин і бездумно бренькала на типовій для того часу конвеєрній «Україні», вдаючи з себе досвідченого піаніста. Піаністки з неї не вийшло. У музичній

школі вона недовчилася два роки, зарікшись ніколи не сідати за інструмент. Проте щойно Тимофію стукнуло п'ять, всадовила його.

Він щочетверга приходив додому до своєї викладачки Ірини Павлівни – ніяких відвідин музичної школи! Ти можеш ходити обідраний і голодний, але навчання мало бути лише індивідуальним, як це робилося у порядних родин. Викладачка була з тих зовні вимучених і рано постарілих людей, для яких комерціалізація буття набула першочергової ваги. Всю себе вона віддавала зароблянню грошей, і всі гроші вкладала у ремонт своєї квартири. Чоловіка, добродушного і лінивого вусаня, вона вигнала за добродушність і лінь – і сама виховувала сина, Тимофієвого однолітка, що всякчас хизувався модним одягом і грубо задирав Тимофія. Відчуючи себе незалежною й сильною, Ірина Павлівна багато курила й без ліку пила каву, мало їла й приймала до семи учнів на день, після чого падала на засмальцьований диван, накривалася старим біженським пледом і від знесилення підвивала, лякаючи сина.

Заняття музикою було для Тимофія кріпацькою повинністю. Щоденні півтори-дві години він мав відсидіти за інструментом за будь-яких умов. Хіба температура вище тридцяти восьми або зламана рука звільняли його від музичних ексекуюцій. Тимофій хитрував і всіляко намагався уникати занять: влаштовував істерики, кричав, плакав, ридав, кусався, ставив ультиматуми, погрожуючи стрибнути з п'ятого поверху, піти до дитбудинку або у безпритульніки. Ольга, щоразу обіцяючи собі бути стриманою, холодною і твердою,

мов англосакські педелі, швидко здавалася й вибухала типовою слов'янською емоційністю.

Фелікс мріяв, аби Тимофій навчився грати полонез Огінського. Як звучить полонез, Тимофій не знав, але сказав, що колись таки вивчить його. Натомість розучував усе що завгодно. Від Штрауса до Скотта Джоปลіна, але не Огінського. Нерідко, коли він займався на піаніно (так от для чого воно на конспіративній хаті!), Фелікс сідав на стілець у коридорі за стінкою, аби не дратувати Ольгу, і слухав.

* * *

Навряд чи можна стверджувати, що Тимофій полюбив Фелікса, проте з ним йому бувало весело. Чи був він йому другом чи дідом? Іноді Фелікс просив називати його дідом, але Тимофій ніяк не міг пересилити себе. Було в цьому щось штучне і силікатне, відверта фіктивність, якою часом намагаються замаскувати тріщини і негаразди. Та й сам Фелікс не відчував себе дідом. Хіба підсвідомо сподівався через такий статус узаконити себе в цій родині. Дід. Навряд чи Тетчер була б у захваті.

Ольгу Фелікс називав переважно Тетчер. Іноді – Маман, але рідше. Перше, про що він питав у Тимофія, заходячи до квартири: чи вдома Тетчер? Він боявся її. Боявся її гіркого мовчання й байдужого погляду. Можливо, якби Ольга, з характерною для неї емоційністю, вдавалася до істерик, йому було б легше, принаймні її реакція була б йому зрозумілою. А тут – абсолютна зневага. Ніби Фелікса й не існувало.

З його боку були навіть спроби миритися, але на перемир'я він зазвичай ішов захмелений, вивісивши замість білого полотна перемовин червоне рядно рішучого наступу, тому з того нічого путнього не виходило. Він повільно, тримаючи руки за спиною й винувато нахиливши тулуб, заходив до кімнати.

– Мадемуазель, – вкрадливо промовляв він, – давайте поговоримо.

Ольга піднімала на нього втомлені очі, повні порожнього презирства. Це були мертві очі. Такими дивляться на негоду за вікном або на безкраї поля з купе потяга. Фелікс, залежно від його настрою, або м'яко ретирувався, щось белькочучи польською, або наполягав на примиренні й діалозі.

Ліді доводилося постійно контролювати його, як контролюють малих дітей, аби не влізли у шкоду. Заходити на *ту* частину квартири було заборонено. Між двома кімнатами, в яких проживали Ольга з Тимофієм, і коридором з'явилася штора. Важка бордова оксамитова штора висіла, мов урочисте тло у фотосалоні. Вона не пропускала ані світла, ані звуку. За нею починався інший світ, химерний і принадний.

У той період Тетчер із Лідєю майже не розмовляла. Вона ніяк не могла збагнути: навіщо? Навіщо він тут? Можливо, якби він кинув пити, минув би якийсь час – і вона прийняла б його. Чому ні? Гаразд, він не був інтелігентом, але багато читав, добре знав польську й англійську, їв, знову ж таки, з ножем. Він мав безліч цікавих оповідок не лише про війну, знався на історії, декламував польську поезію. Однак пити не припиняв.

Поруч із ним Ліда мовби змінювалася, сліпо ставала на його захист, ігноруючи його безумство, ніби сама ставала безумною, зберігала беззастережну вірність його особі, плекала в собі цю вірність, не зважаючи на сім'ю. Виправдовуючи його перед дітьми й перед собою, вона вважала Фелікса ледь не святим, а дорікання йому – виявом святотатства. Вона приймала його будь-яким, заплющуючи очі на всю ту темінь і весь той бруд, що тягнувся за ним мокрим слизьким шлейфом.

Очевидно ж, що Ліда полюбила Фелікса не за його алкоголізм. Вона полюбила з протесту. Якщо, звісно, полюбила, адже ніколи не стверджувала цього. Ще до появи Фелікса ходив до неї один: коротконогий, на підборах, напрасований, завжди у бежевому костюмі, із застібною на всі гудики сорочкою. Широка краватка у сріблясту смужку додавала йому ваги і років. На лацкані поперемінно носив два значки: рухівський і веелкаесемівський. Він чекав на Лиду біля фабрики, ховаючись за деревом. А коли вона з'являлася, весело впливаючи з прохідної, він, ніби змій, виповзав із-за стовбура з квітами у руках. Стояв мовчки, усміхався, протираючи хусткою завше спітніле чоло. І щоразу дарував квіти. Ліда говорила, що терпіти не може це солодке букетне бланманже, що від квітів її нудить, що краще б вина приніс або торт дітям, але він далі тягнув ці букети й дивувався, як жінка може їх не любити. Алкоголю він не вживав, тому водив Лиду на морозиво, теревенив про членські внески й профспілкові справи, нудив, пітніючи, про нечесних на руку керівників, і що, якби йому нарешті дали можливість покерувати, він би покерував, але ти ж бачиш, країну розваляють, уже не покеруєш, а він би, звісно, ого-го!

– Як із ним можна бути? – ділилася вона з Ольгою. – У нього сорочка на всі ґудзики застібнута! Від нього кабінетом смердить!

Тоді ж трапився нещасний випадок на конвеєрі і з'явився Фелікс – високий, худий, з важким відбитком контузії на здивованому обличчі. Виявилося, він ніколи не застібував ґудзиків на сорочці, бо не мав сорочок. Але мав десяток тільників. А ще він ніколи не дарував квітів, а якщо водив кудись, то куди завгодно, тільки не на морозиво в дитячу кав'ярню, бо міг там когось випадково вбити через нелюбов до бланманже. Напрасований, щоправда, кілька разів телефонував, ображено шепелявив, навіть поривався зустрітися з Феліксом, поговорити, прополоти, так би мовити, ситуацію, але біля прохідної побачив його з друзями, здувся, мов надувний матрац восени, й у житті Ліди більше не з'являвся.

* * *

У січні дев'яносто четвертого Фелікса привела сусідка. Сполохана, але рішуча, вона міцно тримала його за плече. Його очі були широко розкриті, а губи намагалися промовити чи то привітання, чи то прокляття. Проте все, на що Фелікс був спроможний, це беззвучно роззявляти рота, мов карась, виловлений із мулкого ставка.

– Забирайте, – сказала сусідка й відпустила Фелікса.

Його ноги ослабли, він склався, мов дерев'яна лялька на мотузках, протяжно випустивши газ.

Кволого і безпорадного, з почорнілим, мов інжир, обличчям, Ліда затигла його до квартири, схопила за бушлат «Дубок» із чорним синтетичним коміром під бобра, протягнула коридором, увіпхала до ванної. Квартира наповнилася їдким смородом. Це був запах болю, відчаю і програшу. Ліда його нашвидку вимила й уклала в ліжку. За якийсь час до ванної зайшов Тимофій. Десь на дні горла відчув колючий присмак жовчі. Ванна була всуціль просякнута їдким солодкуватим запахом, від якого вивертало всі нутроці й ставало соромно і боляче водночас. До ванної зайшла Ольга.

– Воно скрізь, – печально проказала вона одними губами.

– На підлозі і на рушнику, – домалював картину Тимофій.

Вони удвох дивилися на бурі плями на рушнику для рук і на розмазані підлогою кавалки. Стояли так певний час і мовчали, витріщаючись на принизливу палітру безумного пейзажиста, розглядали все це, наче атавістичні експонати в природничому музеї.

– Попроси бабусю прибрати, – врешті сказала Ольга, тримаючись за живіт.

Тимофій глянув на спантеличену Ольгу з гіркотою і сумом у вологому погляді.

– Я не хочу про це просити, – сказав він.

– Сина...

– Як просити? – ледь не плакав малий. – Ба, прибери гівно?

– Ну да, – мовила Ольга, безсило дивлячись на плями. – Так і скажи. От я не зможу, а ти зможеш.

Двадцять хвилин він стояв біля бабусиної кімнати. Зайти не наважувався. Разом із тим був сповнений відчуття дорослості й відповідальності за Ольгу. Він розумів, що мати, швидше за все, не так уявляла своє тридцятиріччя. Явно не стоячи посеред отруєної ванної кімнати, розгублено дивуючись своїй долі, поряд із таким самим розгубленим сином, у якого від недоїдання полисіла маківка голови.

Якщо не я, то хто? – думав Тимофій, нерішуче тупцюючи біля дверей до кімнати. – Якщо не зараз, то коли? – врешті зважився він і постукав у двері.

Ліда відгукнулася.

Тимофій прочинив двері. У кімнаті замість нічника беззвучно працював старий телевізор, який Ліда забрала до себе з вітальні після придбання Ольгою нового «Орізона» ще влітку дев'яносто другого на останні легкі гроші перед тривалою поїздкою до кримського Тарханкуту. В одну мить Тимофію пригадалося все: волохаті персики, турецькі солодощі, жувальна гумка зі смаком шоколаду, дайвінг, білий маяк, що танув у тремтливому степовому повітрі, убога радянська урочистість на День Незалежності; безкінечна гра в «п'яницю» з подружкою Наташею, з якою Тимофій постійно бився і яка у години перемир'я вчила його танцювати енергійний танець під «скоро стану я седым и старым»; вісімнадцятирічний потопельник, у якого на глибині двадцять п'ять метрів скінчився кисень у балоні і якого Льоша дістав ганчір'яно-мертвого з морського дна. Юний і красивий, із коротким кучерявим волоссям і розплющеними прозорими очима лежав на гострих вапнякових каменях, а Льоша стояв поруч і трусився, чи то від страху, чи то від гіркоти, що

цей юнак так нерозважливо занастив своє життя. За тиждень Тимофій мав піти до першого класу, він був сповнений запаморочливого хвилювання, і все було довкола світлим і дивовижним. І навіть смерть юнака не затьмарювала того блаженства і трепетних фантазій про повернення з моря додому, де на нього чекають школа, нові речі з особливим серпневим запахом і, звісно, новий телевізор із дистанційним пультом...

– Ба, – звернувся він до Ліди. – Будь ласка, прибери у ванній гівно.

Так і сказав.

Ліда важко зітхнула. Її обличчя, освітлене холодним екранним сяйвом, Тимофію здалося старим і пом'ятим. Тоді він уперше зауважив, що у неї є зморшки, темні повіки й важкі несвіжі щоки. Вона втомлена і стара. Їй уже п'ятдесят три. Це усвідомлення тривало кілька миттєвостей, розтягнених до хвилиної безкінечності. Він опустил очі, розчервонівся, позадкував.

– Зараз приберу, – сказала Ліда більш твердо. – Вибач. Так іноді буває.

«Так не буває, – подумав Тимофій. – Так ніколи не було і так не має бути».

Він повернувся до мами. Вона сиділа у кріслі з книжкою, проте не читала її. Дивилася у холодну теміню за вікном, нервово розтріпуючи фарбоване волосся.

– Попросив? – спитала вона.

– Попросив, – відповів Тимофій.

– І що?

– Сказала, що так іноді буває. Можна я телек подивлюся?

- Українську доробив?
- Я потім.
- Значить, не можна, – мовила Ольга. – Дороби українську.
- Ма.
- Дороби уроки і дивись що хочеш.

Тимофій сидів за широким письмовим столом, добряче пописаним і подряпаним циркулем, і виписував із заданого тексту прикметники. Одинока настільна лампа підсвічувала зошит, за вікном вибухали петарди, певно, ще новорічні запаси, за стінкою у сусідів глухо бурчало радіо. Ліда в цей час шаруділа у ванній.

Відтоді Тимофій також не розмовляв із бабусею. І з Феліксом не розмовляв. Тепер він був із мамою заодно, йому вбачалося, що вони пливли на одній розбитій шлюпці, з якої щосили намагалися вичерпати воду, і що дужче вичерпували, то більше її прибувало. Фелікс для нього перестав існувати. Його не було шкода: навпаки, хотілося, аби він страждав, аби його біль нарешті звів його з розуму, довів до нестямного стану, коли головою об бетон. Нехай нап'ється, розмірковував Тимофій, нап'ється і замерзне десь під прохідною. Або розіб'є голову бетонною стіною, катуючи себе за скоєне і нездійснене, або нехай застрелиться зі свого іржавого калаша. Але Фелікс лише напивався. Приходив, заносючи до їхнього тихого спокою своє чорне минуле, свої страхи і поразки, які розділяв із ними, ніби останній кусень хліба, грубо розламуючи й щедро віддаючи більший шматок.

Їхній холодильник був розділений на дві полиці, як у гуртожитку. Їхні години перебування на кухні були чітко

регламентовані. Вранці перед школою і ввечері між шостою і сьомою був час Ольги і Тимофія, й ані Ліда, ані, тим більше, Фелікс, там не з'являлися. Звісно, їхні шляхи перетиналися. Наприклад, у туалет за розкладом не ходитимеш, але і тоді вони поводитися, наче запеклі вороги на чиємусь весіллі, де доводиться сидіти за одним столом, пускаючи один на одного холодні електричні погляди.

У цій війні Тимофій був на боці Ольги, хоча, звісно, знав, що бабуся любила його, любила більше за всіх. Ольга теж це знала і постійно на цьому наголошувала, але тим більшим було її нерозуміння, чому Фелікс досі тут. І справді, чому? Тимофій тоді теж не мав жодного притомного пояснення, яке б задовольнило його логічністю та послідовністю доказів.

А втім, малий не сумнівався, що вони неодмінно вигребуть. Вирвуться. І батько приїде – він же обов'язково приїде, і лисина заросте – вона ж обов'язково заросте, кудись дінеться Фелікс, і вони знову почнуть дружити. Вони ж обов'язково почнуть дружити...

А потім всесвіт ніби змилостивився, почувши їхні зловілі від безвиході молитви. Фелікс зник.

Його не було тиждень, місяць, пів року. Про Фелікса всі наче забули. Фелікс зник так, як зазвичай зникають із дому стара шафа або неповороткий сервант, які дратували і перегороджували прохід. Спочатку ти радієш звільненню від цього важкого і габаритного мотлоху, а за певний час уже й не пам'ятаєш, що він був, хіба на випадковій старій фотографії на мить спалахує щось у пам'яті, і тут же гасне, як відсирілий сірник. Разом із Феліксом зникли й утарний

горілчаний запах, і махорка, розсипана на кухонному столі, не було нічних криків і вранішнього шкряботіння у ванній, розбитого взуття біля дверей, закислих носових хустинок у тазика. Його чорний шкіряний плащ, який він носив увесь рік і називав парадним пальтом оберштурмбаннфюрера, більше не висів у коридорі.

Стосунки в сім'ї пішли на поправку. Ольга заговорила з Лідєю без того металевого тембру в голосі. Звісно, це було не примирення, а перемир'я, але атмосфера змінилася. Змінилася й сама Ліда: частіше усміхалася, менше ховалася в своїй кімнаті, пильнуючи або Фелікса, або його сон, підстриглася під хлопчика. І навіть сонце, здавалося, частіше зазірало до вікон їхньої оселі, м'яко підсвічуючи меблі, шпалери і книжки на полицях, наділяючи їх теплом і кольором, притаманним тим барвистим фотографіям, які друкували у нових фотосалонах.

Тимофій знову зблизився з бабусею, ніби повернувся у ті часи з «Факелом» і манго під подушкою. Втім, хоч би як він намагався повернути свої відчуття раннього дитинства, дорослішання було невідворотним і непримиримим. Рухи, хода – все стало іншим. Міркування – глибшими. Мовчання – довшим. Лише погляд не змінився. Такий же відкритий і світлий, мов сунічна галявина серед бурелому.

* * *

Настало літо, і майже три місяці, якщо не рахувати двох принизливих табірних тижнів, зведених на колективній

покірності й приправлених дитячою жорстокістю, Тимофій провів із Ольгою в селі. Молоко від сусіда Федора, лісові ягоди і городина якось налагодили їхнє існування. Було вже не так страшно, бо в селі завжди не так страшно, як у місті. Принаймні влітку, коли багато простору, багато сонця і ще більше невлучимої щоденної радості.

У них був невеличкий дранковий будинок на три кімнати і літня кухня – фанерна, оббита смоляним толем, який у гарячі дні закипав, мов олія. В літній кухні стояли стара кухонна шафа, панцирне ліжко і чималий, можливо навіть дубовий стіл, за яким зазвичай вечеряли або пили чай. Ще була пічка, яку вже багато років ніхто не використовував. Льошин батько, дід Слава, розписав її петриківськими візерунками, проте з часом вони стерлися, як і все навкруг – без господарського ока і постійного догляду. Будинок був не в кращому стані. Жерстяний дах протікав, від чого швидко трухлявіли крокви, а на веранді прокисла підлога. Грошей на фарбу не було, тому Льоша якось розчинив у бензині знайдену в сараї смолу й закатав нею гнилу бляшану поверхню, а заодно і порохнявий причілок. Так і стояв їхній будинок із чорним дахом, проходячи повз який, забобонні люди хрестилися.

У будинку примістилися старовинна розписна скриня, відкрита фанерна шафа, «Рігонда» з невеликою колекцією радянської естради на платівках. Був чорно-білий телевізор і плоскогубці до нього, аби перемикаати канали. Щоправда, каналів було лише два. Національний і обласний.

Дві обжиті кімнати були затишними і світлими, а от третя – зимова кухня: до неї Тимофій боявся навіть

заходити. У ній ніхто не зимував і взагалі ніколи не жив. Вона стояла холодна і порожня, ніби там хтось увесь час помирав. На підлозі сушилися трави, пічку займала небагата дачна бібліотека, що складалася переважно з радянських романів патріотичного спрямування та підшивок «Юності» і «Смени». Двір був зелений і тінистий. Між грушею й абрикосою висів білий сітчастий гамак. Посеред двору ріс височенний і древній клен, на якому Тимофій на добрячій висоті обладнав спостережний пункт із прибитим до стовбура табуретом і прив'язаною парасолькою. З верхівки клена можна було побачити все село і навіть околиці сусідніх Шелепук, було видно, як трасою між полів несеться сільський шістсот сімдесят другий ПАЗ, жовтий і заокруглений, мов одинокий батон на чорному полотні конвеєра. Подвір'я з висоти здавалося несправжнім і бутафорським. Кілька господарських споруд тулилися одна до одної, створюючи архітектурний ансамбль російської глибинки: посіріле дерево, маленькі вікна із закоптілими шибками, чорні азбестові димоходи.

Тоді ж, на початку серпня, зовсім неочікувано приїхав Льоша. Щойно з полону, тобто з тюрми. Юний адвокат Павол зміг довести, що на момент убивства того нещасного Алексій Вячеславовіч перебував в Україні. Льоша отримав компенсацію у триста крон.

Привіз якісь солодощі, нібито звідти, з-за кордону, але, очевидно, придбані десь у кіоску на вокзалі.

Льоша мав утомлений, хворобливий вигляд, бо напередодні провів пекельну добу в напханому людським місивом «ікарусі». Проте явно набрав у тюрмі вагу: годували добре,

якийсь пайок виділяла релігійна спілка, Павол приносив хороші сигарети.

Він сидів на літній кухні й пучками великих пальців тер скроні, відмовчувався і явно хотів спати. І, мабуть, спав би, якби не сім'я, яку він не бачив більше шести місяців.

Тимофій бігав довкола й вилазив на нього, мов щеня, не приховував радості, гордо демонстрував батькові пакет із супермаркету Billa, в якому той ще навесні передав посылку: паштет, плитку шоколаду і дві упаковки польського маргарину. Показав скарби: висушену, ідеально збережену жабу, знайдену на трасі, нунчаки, змайстровані власноруч із розпиляного держака від граблів, армійську флягу, подаровану Феліксом. Розповідав про Фелікса, якого більше не буде, розповідав про свою лисину і що був схожий на батькового друга дядю Коку, розповідав про красуню, на яку перехворів у березні, і про табір, де щодня доводилося битися, хочеш ти цього чи ні, бо цього хотіли інші.

Ольга ж, навпаки, спочатку просила, щоб розказував чоловік. У в'язкому тумані напівдрімоти Льоша починав щось згадувати, якийсь душевний епізод із тюремного життя, на його обличчі з'являлася безтурботна усмішка від того, що пережите вже позаду, він сонно розтягував думку, намагаючись зачепитися за втрачену нитку оповіді, проте Ольга, відчувши запинку, одразу його перебивала і розповідала сама. Збуджена його появою, засмучена його невдалою поїздкою, вона, ніби перебираючи вервечку негараздів, говорила про хвороби, про борги і про завідувачку дитсадка Прокоф'єву, яка половину будівлі перетворила на склад будматеріалів. Про Прокоф'єву говорила найбільше. Про Фелікса

теж говорила. Про нього говорила небагато, мовляв, як добре, що його більше не буде і як же вона втомилася від нього, від його душманів і обісцяних у туалеті стін.

– Я бачив його, – сказав тоді Льоша. – Вчора.

– Де бачив? – не зрозуміла Ольга.

– На кухні.

– На якій кухні? – здригнулася Ольга. – Тільки не говори, що на нашій.

– На нашій, – спокійно відповів Льоша, ховаючи ту дивну посмішку, що часом виникає, коли доносиш комусь неприємну звістку.

– О господи! – скрикнула Ольга з жахом. – П'яний? Що смішного, Льош?

– Та нічого смішного. Ні, нормальний. Тобто не п'яний. Злякався мене. Потім обнімав. Він їв капуста. Ну і я їв. Смачний капуста. Твоя мама зварила. Сказала, що ви тут, що ви тут усе літо, – Льоша позіхав, крутячи піднятою головою.

– І що?

– Ну, я і приїхав, – відповів він.

– Та не ти. Фелікс що? – Ольга рознервувалася, запустила п'ятірню у волосся, прикусила верхню губу. Так і застигла з оголеними нижніми зубами й рукою у волосі.

– Доїв капуста і пішов на пляж.

До міста вони повернулися в кінці серпня. Фелікс, набряклий тихим соромом, подовгу сидів у Лідиній кімнаті, яку називав бункером: читав або дивився телевізор, боявся виходити, аби випадково не зустрітися з Тетчер. Був радий бачити Тимофія. Довго і збуджено тряс за плечі, ніби намагаючись витрясти з нього любов і прощення, подарував до

комплекту армійський казанок, запустив руку в кишеню брюк, довго щось шукав, очевидно, якийсь сюрприз, але, так нічого й не знайшовши, ще раз трусонув Тимофія за плечі.

Тимофій – собі на подив – якоюсь мірою радів його поверненню. Аби не пив. Або пив у міру.

На початку вересня Ліда зробила нелегкий для неї крок. Їй здавалося, що все можна налагодити, врятувати, або принаймні не знищувати остаточно. І її вихід на пенсію допоможе з Тимофієм, і з атмосферою в домі, і Фелікс повернувся за умови, що не питиме. І все це ніби мало посприяти примиренню.

– У нього робота є, в охороні, – пояснила вона, – гроші буде приносити в дім. Може, буде легше.

Ольга ніяк не відреагувала на ту розмову, лише знизала плечима, мовляв, їй легше точно не стане. Миритися з ним вона не збиралася. Сама його присутність – тверезим чи п'яним – була для неї нестерпною. Хоча, звісно, краще тверезим.

Для Тимофія головне було, аби не зірвався. Аби їв свій капустак, дряпав свою шию сухим лезом, нехай навіть кричить, дивлячись футбол, кричить, ніби під час артпідготовки, коли не чує самого себе: «Бий! Як ти б'єш, бидло!» Нехай приносить або не приносить гроші, нехай у парадному пальті оберштурмбаннфюрера або в бушлаті, в кишенях якого завжди знаходилися сухофрукти, паніровані тютюном, лузгою від насіння й крихтами хліба. Нехай знову поряд зі шкільними джинсами над вогнем висить його тельнік із жовтими плямами під пахвами, нехай рушники пахнуть господарським милом, а в унітазі плавають недопалки. Аби не зірвався.

Байдуже було лише Льоші. Він відсипався другий місяць, зрідка виповзаючи з квартири, аби відвідати батьків чи старих приятелів і, здається, збирався кудись до Тюмені.

* * *

Була середина осені. Тимофій навчався у третьому класі, зі школи повертався повільно, вимішуючи весняними синіми туфлями з м'якої шкіри опале листя, забрідав до залитих бідним сонцем великодеревних парків або тинявся довкола безлико-білої будови театру, де студіювався на акторському мистецтві. З Тимуром, хлопцем із паралельного, ганяв старого гумового м'яча у сквері біля пагорба Слави, додому не поспішав, знаючи, що неодмінно сяде за піаніно, яке ненавидів усім своїм єством.

Льоша врешті поїхав. Ольга викручувалася, проте не надто вдало, а ще й малий зі своїми трійками та бронхітами, Фелікс, безпросвітна провінційна нудьга, й кішку варто на решті зводити до ветеринара, та тільки де ти його візьмеш у цьому обвітреному й вимерлому місті? Тут би педіатра нормального знайти.

А кішка, як на те, за літо в селі набрала бліх і глистів. Ходила, вичісувала з себе всю душу, випорожнювалася рідким, розмазуючи то все по килиму, мов олійну фарбу по полотні. Довелося її лікувати в домашніх умовах. Ліда тоді вирішила запхати її до поліетиленового пакету, залишивши назовні лише голову, й розпилити у пакеті дихлофос. Ні в кого не виникло жодного сумніву, що саме так і треба лікувати

домашніх улюбленців від бліх. Так і зробили. Ліда тримала пакет із кішкою, Ольга сумлінно розпилювала дихлофос. Кішка задихалася, виривалася, протяжно нявчала, видаючи моторошні людські звуки й роздирала задніми лапами пакет. Врешті її випустили, потім знову зловили, аби помити, але саме тоді відімкнули воду, тому знову випустили, а доки воду знову дали, кішка встигла весь той дикий іприт злизати. Блохи повиздыхали, а наступного дня почала здихати й кішка.

– Мабуть, так не можна було, – несміливо прокоментував Тимофій.

– Мабуть, – сумно погодилася Ольга, свідомо своєї провини і безпорадності в цій ситуації. Щоправда, кішці від того легше не стало. Вона ходила по квартирі і блювала жовто-брунатним слизом, трохи схожим на сливове варення. За кілька днів її шерсть разом зі шматками шкіри злізла, мов фальшива борода діда Мороза, оголивши вкриту виразками шагрень. Кішка злягла. Сіро-рожева обпечена тушка, як у тих кролів, яких продавали підвішеними на базарі, із пухнастими залишками шерсті на лапках, лежала під батареєю, безперервно трусилася й відмовлялася їсти. Вона і в мирний час відмовлялася їсти звичайну людську їжу: кашу, суп, картоплю, – а тут навіть не нюхала. Вона й поворухнутися не могла: все її тіло було суцільним болем, пронизливим і всепоглинаючим, як сама смерть. Це й була смерть. Довга і мученицька. Певно, так колись помирали святі, з яких живцем здирали шкіру. Так помирали еретики, яких напували рідким свинцем. «От ти яка, смерть, – думав Тимофій, розглядаючи напівтруп кішки й зазираючи до її сліпих вологих оченят. – Так ти і помреш, кішко».

Аж одного разу Ліда з Феліксом прийшли з прогулянки осіннім пляжем із повним пакетом річкових мідій. Вони часто там гуляли, ловлячи спинами холодний дніпровський вітер, що наповнював собою капюшони і куртки. Ліда до того ж купалася. Фелікс походжав уздовж берега, грузнучи черевиками в сирому піску й пильнуючи Ліду.

– Їх там тисячі, просто лежать на піску біля самої води, – радісно повідомила Ліда.

Визначили, що їх називають беззубками. Від солоної води вони розкривали свої цупкі панцирі, демонструючи вульгарні нутрощі. Феліксу ці сіруваті, набужнявілі, мов бруньки каштанів, молюски припали до смаку. Дали спробувати й кішці – і вона їх з'їла. Кволо, ледь жуючи й насилу ковтаючи, але з'їла.

Кілька місяців Ліда щотижня ходила до Дніпра і збирала беззубки, якими вигодовувала кішку і Фелікса. Тимофій їх їсти не наважувався, йому від них відгонило тухлою рибою і смертю. Зрештою, вони майже всі були мертві, бо ж після того, як відійшла вода, лишилися лежати на піску під убивчим сонцем і сухим вітром. Але їхня смерть допомогла не померти кішці й збагатила раціон Фелікса. Він споживав їх буквально відрами. З капустою і солоними огірками, приправляючи цибулею й поливаючи оцтом, із рисом і грибами, з картоплею і макаронами. Якось прийшовши зі школи, Тимофій побачив, як Фелікс ліпить вареники, старанно вкладаючи у кожний по звареній мідії. Квартира наповнилася рибним запахом. Цей запах стояв у ній аж до весни, поки не піднялася вода у Дніпрі, поховавши під своєю товщею мертвих молюсків.

– Це дар згори, – жартував Фелікс. – Сам бог змилювався й віддав частину себе. Тіло від тіла, так би мовити.

Взявши шефство над кішкою, він не лише годував її звареними й прокрученими через м'ясорубку мідіями, а й протирав їй шкіру якимсь завжди холодним бальзамом, замішаним на меді та соку алое і навіщось крапав їй очі альбуцидом. Кішці допомогло. Тимофій був удачний, Фелікс – утішений. Малий знову все більше часу проводив із ним, якщо, звісно, той час у нього був. Він відвідував безліч гуртків і студій, мав щодня займатися на піаніно сам і щочетверга в Ірини Павлівни, не кажучи про уроки і репетитора з англійської. Темні вечори, відімкнення світла, короткий сон, адже до школи – на інший кінець міста, до тієї самої, першої, в якій колись учителювала мама Фелікса. Повертався затемна, іноді дуже пізно, коли вулицями міста пересувалися лише чорні тіні. Особливо страшно було чекати на порожній зупинці посеред центру на тролейбус. Чи доїде він сьогодні до тебе, чи не чалапатимеш у вогкій темряві десятки кварталів? І ця темінь, ніби вдивлялася в тебе, зазірала чорним поглядом у саму душу. Чи вистoiш ти перед нею, чи зможеш дійти до свого дому, чи є у тебе той дiм узагалі? Ця темрява була така густа, що до неї можна було доторкнутися, відчувати її холодне і липке, як у мерця, тіло.

Спокій і впевненість у такій-сякій захищеності з'являлися щойно на тьмяно освітленій кухні від споглядання Фелікса за читанням несвіжої газети або спортивного журналу: він удома, а значить, удома й бабуса. Метушня навколо вечері, знайомі звуки і запахи – грибів, мідій, тютюну, ще чогось – свіжого прання, гіркуватого одеколону... На своїй

території мама. Як завжди, за книжкою або за шиттям. Зосереджена, тверда.

Тимофій насилу скидав із себе портфель, роздягався, йшов робити уроки або сідав за піаніно.

* * *

– Мені ж тоді років одинадцять було, як тобі.

– Мені десять.

– Ну а мені одинадцять було. А їй було трохи більше. Може, дванадцять. Її Катюшею звали. Ми сиділи під парканом у долині, а я їй туди палець засовував.

– Куди туди? Прямо туди?

– Ну да. Вона хоч і старша була, але малá ще. Їй приємно було, воно ж там ворухиться щось. Ну а тоді я їй туди свого пісюна втулив. Не прямо у неї, а поверху водив. Дурне село: спочатку пищала, а тоді все бабі своїй розказала.

– І що?

– І нічо. Розказала і все. Баба її мені потім лекцію прочитала. Сказала, що як буду таке далі робити, то доведеться моїм батькам цю Катюшу до своєї квартири в місті забрати.

– І що, забрали?

– Пся крев! Ти дурний? Ніхто нікого не забрав. Я з нею ще кілька разів так робив. У мене ж там ще нічого не витікало. Ти хоч розумієш, про що я говорю?

– Та розумію.

Тимофій із Феліксом ішли осонням уздовж безкінечних зелених парканів усе глибше і глибше від центру в бік

спального району, побудованого при фабриках років тридцять тому. Час від часу занурювались у синяві тіні від розгонистих фруктових дерев, підбирали з землі стиглі абрикоси, виїдали з них щедрі м'якоть, залишаючи брудну шершаву шкірку. Зупинилися біля колонки. Фелікс однією рукою натиснув на важіль, іншою оперся об землю, жадібно пив холодну воду. Тимофій стояв, кволо вдивлявся у зелену далечінь садів і думав про Катюшу. Це бентежило його чимось потаємним і навіть магічним, тим незрівнянним сільським містицизмом, у який посвячені лише обрані містяни, ті, кому такі от Катюші довіряють своє щеняче тіло – ніжне й неторкане. Було в цьому щось дражливе й збудливе. Як взагалі це відбулося? Чому вона дозволила це робити? Він спробував уявити на її місці котрусь зі своїх однокласниць і збудився ще більше. Тоді він ні в кого конкретно не був закоханий, його дитячі почуття були спрямовані хіба на Алісію Сільверстоун з аеросмітівської трилогії. Тимофій спробував уявити на місці Катюші Алісію, але її образ під парканом у долині розпливався, ніяк не хотів зібратися в одну чітку картинку, вислизав і танув у прожареному повітрі.

Вони минули останні приватні будинки й наблизилися до приземкуватих охряного кольору чотириповерхівок.

– Слухай, – запитав Тимофій, – а що з нею зараз?

– З ким? – не зрозумів Фелікс.

– Ну з ким, з Катюшею!

– А, з цією? – Фелікс замислився, плавно повів плечем. –

Ну, вона спилася.

– Це як?

– Ну, як я, тільки жінка. Стала алкоголічкою, втратила ознаки статі і жила святим духом наповненої чарки. Ходила довго по хатах, їй наливали, а тепер уже, мабуть, десь коні двинула.

Тимофій на мить зупинився, уявив Катюшу з пошрамованим обличчям і великими тріснутими губами, яка ходить від хати до хати, від обіду до пізнього вечора, вливаючи в себе весь той святий дух – горілку або самогон, що господарі тримають для якихось урочистих подій. А потім десь на привокзальній площі під ліхтарем захиляється власною жовчю, сковтує її, відкашлюється, спльовуючи на сірий асфальт рештки своїх нутрощів, і врешті, так і не втямивши, що відбувається, помирає.

– Не шкода її?

– Та я шо, всіх маю жаліть?

– Не знаю, – зітхнув малий.

– Ну і я не знаю.

Вони підійшли до під'їзду з обгорілими дверима. Сам будинок був з облупленою, мов нігті у петеушниці, плиткою. Поруч валявся дитячий візок без коліс. У палісаднику – забиті бур'яном квіти. Здавалося, що в цьому будинку багато років ніхто не живе.

Вони піднялися на третій поверх. Усі двері до квартир у цьому під'їзді були однакові: дерев'яні, фарбовані коричневою фарбою.

– Ну все, – сказав Фелікс, зупинившись перед номером двадцять чотири, – прийшли.

Феліксу було важливо познайомити Тимофія зі своїм другом, фактично єдиним, Гришею-Диверсантом. Тимофія це насторожило.

– Сходиш зі мною? – ще вранці запропонував Фелікс. Якось легко й невимушено. Ніколи й нікуди не брав Тимофія, якщо не враховувати звичні походи на пляж чи вилазки до лісу, а тут узяв. – Гриша – отакій мужик. Скеля.

Тимофій недовіжливо зіщулювся.

– Гора! – додав Фелікс, помовчавши. – То що?

– Сходжу, – погодився Тимофій.

– Гриша нормальний. На відміну від мене. Людей вбивав непомітно.

Очевидно, Фелікс пити не збирався. А коли ти не збираєшся пити, то й шанси начудити прямують до нуля. Чому б не взяти з собою малого?

Як і Фелікс, Гриша потрапив до ГРУ у званні молодшого офіцера. Був відмінником диверсійної роботи.

Фелікс був голосним, активним, його було багато, мов непрошеного родича на весіллі. Гриша був скромним і сірим, наче радянське пальто. Фелікс показово виставляв своє звання й доблесне минуле радянського офіцера. Гриша ховав очі й про минуле згадувати не любив.

Особливим етапом у їхньому житті була спецоперація в Нікарагуа, організована другим головним управлінням. Про неї Фелікс майже нічого не розповідав, та й це майже нічого – лиш у напівпритомному стані. Товстий підар Самоса, тільки й повторював Фелікс, той ще підар, додавав він.

Лише раз він зумів щось зв'язне повідати про цю надсекретну (за розголошення якої світила вишка) вилазку. Точніше, про дві вилазки. Перша відбулася у сімдесят восьмому році. Громадянська війна була в розпалі. Сили СФНЗ

захопили парламент, по всій країні точилися збройні протистояння між урядовими військами і сандиністами. Саботаж на підприємствах, всенародний страйк і акції протесту, розвідка США і СРСР, заручники і катівні, одне слово, типова для тогочасних країн Центральної Америки ситуація. У чому саме полягало завдання Фелікса і його напарника Гриші, було зрозуміло не до кінця. Але Фелікс зі своїм упорався, а Гриша своє провалив.

По закінченні операції їх одразу викликали до Москви, довго везли з Чкаловського через усе місто широкими проспектами. Було багато сонця, воно так недоречно світило, всупереч їхньому настрою, і водій, поїдений псоріазом мовчун ніяк не реагував на їхні питання, ніби знав, паскуда, куди везе, і було так тривожно на душі, і так солодко, що на решті ця тривога закінчиться. Тільки невідомо чим. Чим зазвичай закінчуються напівпровалені операції? Розжалують? Шльопнуть? Їх завели до кабінету генерала. Кабінет, щоправда, більше скидався на бенкетну залу: довгі масивні столи, стільці під вікном, ворсистий червоний килим, що стелився до дубового вівтаря з мармуровим чорнильним прибором і малахітовою лампою, оббитий зеленим плюшем генеральський трон, лакований дуб, триметровий герб, блідий Брежнєв під гербом. І сам генерал – коротконогий, похмурий і живий. А краще б ні. Ступив кілька кроків назустріч, ховаючи щось за спиною. «Пиздець мені, – подумав тоді Фелікс, – шльопне, і все. Килима шкода. Красивий килим, ворсистий».

– Підійди, – скомандував генерал, тицьнувши мізинцем у Фелікса. Другу руку все ще тримав за спиною.

Фелікс підійшов.

Крізь похмуре і сіре обличчя генерала проступила лукава посмішка. Так дивляться на жертву, що вже спіймана, але ще не вбита.

Точно шльопне.

– Капітан Ігнат'єв! – скрикнув генерал. – Ви більше не капітан!

«Слава богу, – подумав Фелікс, – рядовий. Не шльопнуть. Просто рядовий».

– Ви більше не капітан, – повторив генерал, – ви підполковник!

І простягнув Феліксу нові пагони.

Біля дверей стояв Гриша. І мріяв, аби його просто шльопнули, аби шльопнули швидко і, бажано, раптово. Без підвалів, без допитів, без олівців між пальцями і кисню підшкірно, аби вели довгим коридором повз бетонні кабінети для таких, як він, і – хлоп! Він був готовий до цього, він провалив, він диверсант, і не мав права провалити, його вчили не провалювати, а тепер що вже, хоч би тіло матері віддали. Але такі не віддадуть, такі десь прикопають або сплять. Він чув про крематорії для тих, хто схибив. Їх спалювали. Спочатку, звісно, кисень під шкіру, а тоді – в піч.

Генерал не кваплячись підійшов до свого віктаря, зупинився, так само повільно обернувся, прицільно вказуючи на Гришу мізинцем.

– А ти, уйобок, – тихо мовив генерал, – до кінця служби будеш лейтенантом.

Наступного разу до Нікарагуа Фелікс полетів за рік. Перед цим йому натякнули на складність операції, натякнули на

можливе неповернення, а тому можеш попроситися з близькими, але не явно: відвідай батька, матір, проведи день із донькою. Фелікс відвідав батьків, доньку повів у парк, дружину – за новими туфлями. На ранок виїхав до Мінська, з тамтешнього військового аеродрому його та ще кількох спеців доправили до Гавани. Переночували, а вранці вилетіли до Нікарагуа. Фелікс тоді мав три запечатані пакети з документами. Вже у Нікарагуа йому мали повідомити, який саме відкрити. Решту він мав спалити. І от уже на якійсь базі під Манагуа він просидів тиждень, так і не дочекавшись наказу. Спав на ящиках зі снарядами, харчувався бананами, печеним маніоком і якимсь ячмінним сиропом, видали блок «мальборо». Курив і дивився на нічне тропічне небо, дослухаючись до настирного співу амазонійського момота. Саме в цей час сандіністи скинули товстого підара Самосу, революція перемогла. Вилетіли на Кубу. Звідти – на Москву. Що робити з пакетами у разі невідкриття жодного, він не знав. На такий випадок вказівок не було. Пакети привіз до Москви. Коли його спитали, чи спалив він ті пакети, навіщось відповів, що так, хоча насправді всі документи лежали в готельному номері. Поки дістався до готелю, посивів на пів голови. Якби влаштували обшук і знайшли – шльопнули б. Тут уже без варіантів. А потім спалили б. Тут усе просто: не палиш ти – палять тебе. Пакети лежали на місці, обшуків не було. Палити у номері або спускати в унітаз було небезпечно, виносити з готелю – тим більше. Нічого не залишалося, як їх з'їсти. І він їх з'їв, попередньо розмочивши папір у воді. Не читаючи.

Двері відчинив підсушений мужичок середнього зросту у м'яких капцях. Він був одягнений у пом'яту білу футболку

з жовто-рожевими плямами на грудях – певно, від кетчупу і яєчні – та сині треніки, заправлені у високі сірі шкарпетки. На диверсанта був схожий якнайменше. Радше на відставного прапорщика, що всю службу просидів у каптьорці, ганняючи чаї й видаючи салагам матраци. Його обличчя було невиразним, бляклим, ніби замаскованим під буденність, вихопити що-небудь із його зовнішності було складно. Ніби і губи, і ніс, і чоло – все було, а якось виокремити те все не виходило.

– Заходьте, тільки не шуміть, – холодно привітався Гриша. Вони зайшли.

– Це мій онук, – представив Тимофія Фелікс, пропускаючи вперед. – Лідин.

– Григорій Іванович, – Гриша простягнув суху руку. Тимофій потиснув.

У Гриші була невеличка двокімнатна квартира, майже порожня. В одній кімнаті, більшій, стояв старий червоний диван із подертими, очевидно, кішкою, бильцями. Навпроти – таке ж червоне крісло і темний лакований комод із золотистими ручками. На стіні одразу над комодом висіли дві полицки з книгами. Пікуль, Віктор Суворов, казки народів світу. В іншій кімнаті також стояло крісло. Прикручена шведська стінка з турніком, дві гіри: на шістнадцять і тридцять два, шафка, телевізор на табуретці. Що ще треба старому лейтенантові? Жінки у нього не було, донька вже кілька років як вийшла заміж за аніматора з «Диснейленду», жила в Орlando, штат Флорида, на березі озера Хоуп в оточенні гігантських дерев із моторошними гірляндами іспанського моху. Іноді телефонувала – не так поговорити, як

переконатися, що батько ще живий. Але Гриша мав чудове здоров'я, займався гімнастикою, щоправда, купив, але пив у міру. Здавалося, що Гриша все робив у міру. Навіть жив. Цим він відрізнявся від Фелікса. Це їх, певно, і зближувало.

Він тихо ходив і тихо говорив, Тимофія явно соромився, запропонував увімкнути телек. Малий відмовився.

Всілися на кухні – такий же аскетичний, як і вся квартира. Холодильник «Дніпро-2», стіл, табуретки, на підвіконні – акваріум із мадагаскарськими тарганами, над плитою – позолочене розп'яття з напрочуд сумним Ісусом.

– Їсти не пропоную, – мовив Гриша, – свиняче діло. Пити? – він глянув спочатку на Тимофія, потім на Фелікса.

– Я чай, – мовив Тимофій, бридливо позираючи на тарганів.

– Ти ясно шо чай. Петрович?

Петрович здувся, глянув на Тимофія, потім на Гришу.

– Водички дай.

– Ну і я не буду, – сказав Гриша, але чайник так і не поставив.

Сиділи за порожнім столом.

– Ну кажи, – промовив Гриша.

Фелікс закрутився на табуретці.

– Григорій Іванович, я ж тобі просто так яйця морочити не буду.

– Ну? Так шо треба? – Гриша затарабанив по столі вказівним і середнім пальцем.

– Григорій Іванович, тут бардзо важне завдання.

– Та кажи вже! – ледь спалахнув Гриша, але осмикнувся і, здалося, навіть зсутулився.

– Гришаня, дай волину, – сухо проказав Фелікс.

Гриша перевів погляд на Тимофія. Дивився, не зводячи з нього очей. Погляд його був спокійний, виважений, а від того неприємний, тому Тимофій перевів свій на Ісуса. Фелікс зауважив Гришине сум'яття, махнув на малого рукою, мовляв, при ньому можна.

– Так даєш? Я ж просто так не попрошу. Якщо треба – значить, треба.

– Ну, це твоя волина, – спокійно відказав Гриша. – Треба – значить, треба.

Гриша важко підвівся й зник у коридорі.

– Макаров, фуфло, – обернувся до малого Фелікс.

– Навіщо? – несміливо запитав Тимофій.

– Так, салага, мовчати.

Гриша довго товкся у коридорі, вмикав і вимикав світло, виліз кудись під стелю, діставав звідкись коробки з ялинковими прикрасами, затим довго пхав їх на місце. На підлогу впав старий латунний змішувач, щось цокнуло, ніби тріснуло скло, Гриша вилаявся, абияк затрамбував усе назад, врешті витягнув коричневу спортивну шапку із загорнутим у неї пістолетом і дещо сердитий зайшов на кухню.

– Ну на, – простягнув він шапку, з якої сипалось штукатурне борошно. – Пити точно не? У мене є.

– У мене теж є, – сказав Фелікс, зазирнувши до шапки, задоволено чмокнув і сховав її у дипломат.

Вони ще посиділи хвилин двадцять, переважно мовчали. Фелікс подякував знаменитій на все місто Гришиній гостинності, підвівся, глянув на Ісуса, розмашисто перехрестився, високо здіймаючи руку, й подався до коридору.

– Я подзвоню? – спитав він, хапаючись за білу пластмасову слухавку. Набрал номер, відповіли одразу. – Готовність двадцять п'ять, – хрипко промовив він, натискаючи кнопку збою.

– Суцільна секретність, – іронічно зауважив Гриша, що стояв поруч, склавши руки на грудях.

– Григорій Іванович, вільно! – скомандував Фелікс. – Салага, за мною!

Тимофій поплентався за Феліксом.

Вони поверталися тим же шляхом, уздовж зелених парканів і присадистих яблунь, уздовж по-літньому порожньої і розжареної вулиці. Йшли і мовчали. Тимофій був збентежений волиною у дипломаті, з голови ніяк не вивітрювалася Катюша. Надто близько він підійшов до заборонених речей, надто гостро почувався поганим хлопцем із фільму про гангстерів. Однак глянув на Фелікса, на його спортивні штани, блакитну сорочку, стоптані коричневі туфлі, мов у сарацина, на цей дипломат... Якщо туфлі й сорочку ще можна було списати на бідність, то дипломат беззаперечно видавав у ньому міського божевільного, дарма, що там лежав пістолет.

Дійшовши до Ільїна, одноповерхової вулиці, яка розпечує місто уздовж, стрімко ділячи його на прямокутники, повернули ліворуч, у зворотному від дому напрямку.

– Ми куди? – запитав Тимофій.

– Ну, ти ж зі мною?

– З тобою.

– Значить, мовчати, салага. Тут недалеко, – пришвидшив він крок.

Минули дитячий садок з оскопленими акаціями, міську товкучку, на якій продавали турецький крам: килими, джинси та біжутерію, і вийшли до самотньої дев'ятиповерхівки, що стояла посеред приватного сектора, ніби мінарет. Зайшли у двір, чистий і зелений, сіли на лавку у затінку.

– Чекаємо когось? – знову поцікавився Тимофій.

– Чекаємо, – роздратовано відповів Фелікс.

– І кого?

– Людей.

Сиділи хвилин двадцять. Сонце висіло високо в небі, будинок навпроти пускав коротку тінь, яка, попри всі свої старання, до майданчика не дотягувалась. У сусідньому дворі хтось марно силкувався завести мопед. Здавалося, цей день ніколи не закінчиться.

Тимофій нудьгував. Закидав голову, підставляючи обличчя теплому вітру, дивився в осяйне вибілене небо, від чого очі наповнювалися теплими слізьми, креслив на землі шматком битого скла свастики й зірки, зривав чистотіл і малював густим жовтим соком зі стебла ті ж свастики, але вже в себе на руці. Думав про Катюшу. Про неї неможливо було не думати. Принаймні про її вірогідну смерть.

– Ідуть, – раптово сказав Фелікс. – Так, вали звідси.

– Куди? – не зрозумів Тимофій.

– Щезни давай! Он туди, – Фелікс махнув рукою у випадковому напрямку, поціливши в дитячу гойдалку метрах у десяти.

– Ну добре, – образився Тимофій. А тоді передумав: – А якщо не піду?

– Зникни, блядь! – просичав Фелікс.

Тимофій здригнувся, процідив крізь зуби «дебіл», але підкорився.

До двору зайшли двоє. Один – із несвіжим зализаним волоссям – був одягнений у довгі шорти в пальмах. Інший виглядав серйозніше: полубокс, джинси, білі кросівки «спранді», чорна футболка. Вони зупинилися біля першого під'їзду, стояли, перемовлялися між собою, чимось нагадуючи двох пінгвінів, що ніяк не вирішать, стрибати їм у зимну воду чи лишатися на кризі. Врешті той, що у шортах, стрибнув, тобто почав наближатися до Фелікса. Той, що у джинсах, залишився стояти, постійно озирався, смикався й нервово поглядав на виразно мертвий пейджер. Тимофій сердився на Фелікса, сидів на гоїдалці й махав ногами, безуспішно намагаючись її розхитати.

– Це хто? – нервово звернувся зализаний.

– Онук, – спокійно відповів Фелікс.

– Онук? Ладно. Приніс?

Фелікс із поважною байдужістю відкрив дипломат, дістав шапку. Зализаний узяв шапку, зазирнув усередину. Стояв і дивився, напружено ворущачи щелепою.

– Без палива? – спитав він у Фелікса.

– Ну перевір, – насмішкувато сказав Фелікс. Він почувався впевнено і навіть розкуто.

– Ладно.

Зализаний щось довго й поспішно розповідав Феліксу, але надто тихо, ніби молився. Хоч як Тимофій напружував слух, так нічого і не почув.

– Ладно, – знову сказав зализаний, різко озирнувся до свого спільника, витягнув із глибокої кишені шортів гроші і поклав їх на лавку біля Фелікса.

– Я, блядь, не розумію, нашо ти малого притягнув? – усміхаючись половиною обличчя, запитав залізаний.

– Їбе? – відповів Фелікс.

– Старік і море, – промовив залізаний, засунув шапку під пахву і посунув до мужика в джинсах. Коли вони щезли за будинком, Фелікс махнув рукою, аби Тимофій підійшов.

– Ти їм що, пістолет продав? – розчаровано запитав Тимофій.

– Продав, – відповів Фелікс. – А шо? Тобі треба?

– Я думав, ми постріляємо.

– Постріляємо, але не зараз, – сухо сказав Фелікс. – Пішли.

Вони випірнули на запилюжену Ільїна. Сонце поволі скочувалося за висотку, посилювався вітер, шелестіли дерева, навіваючи тривогу. Тимофій ледве волочив ноги, втомився від спеки, довгих прогулянок і все ще сердився на Фелікса. Той, на противагу, почувався піднесено і почав розповідати одну зі своїх історій. Цього разу йшлося про генерала, який замість літери *ч* вимовляв *с*, і в одній військовій частині, куди генерал прилетів із перевіркою, ніхто не міг зрозуміти, чого він хоче. А він просто хотів, щоб йому дали *сайок*.

– Зараз куди? – перебив його Тимофій.

– А куди хочеш? – запитав Фелікс.

– Додому хочу.

– Додому – відставити! Йдемо на базар.

– Сам іди на базар, – розізлився Тимофій. – Я додому.

– Чуєш, ти! Соплі тільки не розпускай! Йдемо на базар – це кінцева точка операції.

Тимофій безсило скривився, хотів сказати щось образливе, але промовчав і пішов за Феліксом.

Фелікс знову розговорився, так і не закінчивши розповідь про генерала, почав переповідати – певно, вдесьте – якусь історію про Гришу-Диверсанта. Знову скаржився на брата Юрку і його винні запої. Скаржився і на доньку, мовляв, він віддає їй усю свою афганську пенсію, майже п'ятсот гривень, але та не цінить, зневажає його, однак грошима не гребує.

– Це пів тисячі, – говорив він розпачливо. – У людей зарплат таких немає, а вона вся в матір – золото і шкіра. Як циганка.

Фелікс замовк на кілька секунд, ніби обдумуючи сказане.

– Навколо – одні цигани, – продовжив він, спльовуючи у дорожній пил. – Що про них говорити, у них же національне блюдо – їжак.

– Їжак? – здивувався Тимофій. – Та ладно!

– Я нічого не маю проти євреїв, – гнув далі Фелікс. – Але цигани... Був колись такий пан Гьосс... знаєш, хто такий Гьосс?

– Поняття не маю, – відповів Тимофій.

– Цікавий пан. Комендант Освенцима. Він із циганами щодня справу мав... проходив через їхні бараки...

– Знаєш, мені здається, ти ними просто захоплюєшся, усіма цими... фашистами. Я дивився «Список Шиндлера»...

– Дай руку! – гостро мовив Фелікс.

– Навіщо?

– Руку свою дай!

Фелікс схопив ліву руку Тимофія й підніс її до його ж очей.

– Це що?

- Рука.
- Ні, на руці що?
- Шкіра.
- Доннерветтер, не придурюйся.
- Ну свастика, – здався Тимофій. – Та я просто...
- І це я захоплююся ними?

Вони завернули у невисокі розчахнуті ворота з облізлою блакитною фарбою. Вечоріло, шашличник гасив вугілля у мангалі, поливаючи його жовтуватою водою з пластикової пляшки, продавці згортали торгівлю, ховали товар у безрозмірні картаті сумки, розпивали вино на мішках та баулах і чекали вантажників, що повезуть на широких піддонах із прикрученими до них колесами цей товар до металевих вагончиків. Над сміттевим баком, доверху заповненим картоном і гнилими фруктами, кружляли ліниві оси. Дехто з продавців стояв до останнього, очікуючи на випадкових покупців. Хоча які випадкові покупці в таку пору? Усі скупилися ще до обіду. Без відвідувачів товкучка виглядала по-сирітськи, як шкільний клас без учнів. Лише вчитель стоїть біля дошки й збайдужіло розтирає на ній мокрою ганчіркою алгебраїчні рівняння.

Фелікс час від часу присідав, ніби зав'язував шнурівку, наче ненароком розвертав пів корпусу, аби пересвідчитися, що немає стеження.

– Ніколи не обертайся, – сказав він. – Навіть якщо знаєш, що є хвіст – не обертайся. Хвіст не має знати, що ти про нього знаєш.

– Це ти тому мене з собою взяв? Для конспірації?

– А ти не такий дурний, яким здаєшся, – усміхнувся Фелікс.

Нарешті підійшли до ятки з окулярами. Продавець, вусатий коротун, що, певно, вже й не очікував на клієнтів, по-жвавився, всім своїм невеличким тілом подався до Фелікса. Фелікс потягнувся до окулярів. Узяв одні, приміряв, довго дивився у дзеркальце.

– Ну? – спитав він. – Заширокі?

– Нормальні, – відповів Тимофій.

– А ці? – він приміряв ще одні, напівзатемнені.

– Юрій Антонов, «Лунная дорожка».

Зупинився на третіх. Наче в американського копа.

– Ці, – сказав він.

Розрахувався. Пішли далі. Зупинилися біля розкладки з паленими годинниками. Продавець уже згортав товар, ховав до коробок годинники, ланцюжки та напівсувенірні ножі.

– Які? – запитав Фелікс.

– Та я знаю які? Бери що хочеш.

– Ти собі вибирай.

– Та ладно, – не повірив Тимофій.

– А що? Операція ж спільна була.

– Серйозно?

– Так, салага, або вибирай, або пішли.

Тимофій спочатку роздивлявся годинники, потім нерішуче водив по них рукою, ніби читав шрифт Брайля, довго не міг вибрати, але зупинився на адідасах. Адідасами їх можна було назвати умовно, але як на дев'яносто п'ятий рік – після його «електроніки-5» – вигляд вони мали космічний.

– Ці, – взяв він годинник й одразу причепив на руку.

– Скільки? – запитав Фелікс продавця.

Продавець, товстун із великими волохатими руками, назвав таку ж космічну, як і годинник, суму. Явно завищив, витримавши характерну паузу перед називанням ціни. Відчув, що дід, очевидно, задню не вмикатиме.

Фелікс зам'явся, але що вже, пообіцяв. Відрахував гроші.

– Нормально? – глянув він на Тимофій.

– Нормально, – погодився той.

– Бабі й Тетчер скажеш, що знайшов.

– Угу, – погодився. – Знайшов. – Помовчавши, перепитав: – А де знайшов?

– На пляжі. Ми були на пляжі. Все, – простягнув шершаву руку Фелікс, – додому.

– А ти?

– А я потім прийду.

Тимофій вийшов на підвечірній бульвар, дочекався тролейбуса. Їхав, минаючи розбите, ніби прифронтове, місто, всякчас поглядав на годинник, що коштував як половина маминої зарплати, згадував сьогоднішній день – довгий і дивний, думав про Катюшу. А ще про Гришу думав. Як такий хирляк міг убивати людей? І про пістолет думав. І про зализаного – кого ж він завалить із тої волини? Явно ж купував не по пляшках стріляти. Він ще раз глянув на годинник. Красивий.

Фелікс того вечора додому не прийшов. Як і наступного. Він зник. Не телефонував, не з'являвся – ні тверезий, ні п'яний. Може, його грохнули, – нервував Тимофій, – або менти десь уже пов'язали, інкримінують тепер зберігання і продаж вогнепальної... Хоча цього навряд чи пов'яжуть. Цей не здасться. Сам кого хочеш пов'яже. І грохне кого хочеш.

Але все одно тривожився.

Обережно розпитував у Ліди, де він. Ліда відмахувалася з очевидним роздратуванням, сердито говорила, що не знає де він і що її це не обходить.

– Навіщо він тобі? – сухо питала вона.

Ну як навіщо, думав Тимофій? Обіцяв же прийти, а зник разом із грошима. Може, він десь забухав, потрапив під електричку або звалився з балкона, поламавши свої довгі ноги в трьох місцях.

Ладно, з'явиться. Бувало, й на місяць пропадав. Може, у нього ще якісь спецоперації? Хто ж його просить, того Фелікса. Суцільна секретність. І Тимофій поїхав на дачу. Попереду ще половина літа – солодкого і теплого, ніби лимонад на кримському пляжі.

* * *

У селі в Тимофія був друг Іван, молодший за нього на два роки. Невисокий, рум'яний, здобний, з ніжною дитячою шкірою, однак досить вправний і винахідливий. Тяжів до різноманітних механізмів і конструкторів. У місті він жив із Тимофієм в одному дворі і теж приїздив на дачу, втікаючи від голоду і міської задухи. Тимофій тоді вже читав якісь антирадянські оповідання у перебудовних номерах «Юності», що лежали відсирілими стосами у тій темній моргоподібній кімнаті. Іван читати не любив, але в нього було багато пластмасових робіт і дачний телевізор, що, на відміну від Тимофієвого, приймав чотири канали.

Дід Івана був пасічником. Медоносні ресурси їхнього та навколишніх сіл дозволяли мати пасіку на понад вісімдесят вуликів. Його «Колхіда» кочувала з села у село, зупиняючись на непримітних галявинах та узліссях неподалік колгоспних полів, пасовиськ, луків. Дід любив бджіл, по кілька тижнів жив із ними на квітучих медоносах, у кабіні «Колхіди» облаштував чотири спальні місця на зразок вагонного купе. Дід народився десь у Сибіру, був худий і анемічний, чимось схожий на приреченого до в'ючного животіння ішака. В юності захопився пасічництвом, тоді ж вирішив перебратися на південь, поближе до сприятливих кліматичних умов для своїх захоплень. Дідова пристрасть передалася й Івану. Він знав про бджільництво багато, якщо не все, про бджіл міг розповідати годинами, розрізняв їх види, за смаком міг визначити, з якого квіту зроблений мед, чим підгодовували бджіл і чи підгодовували їх узагалі.

Незважаючи на різницю у віці, їм було цікаво разом. Тимофій розповідав Іванові про Сталіна, Іван Тимофію – про мед. Разом вони ловили карасів у ковбані, розтинали на скельцях шершнів та хрущів, майстрували іграшкові літаки та човни, робили пастки та саморобні вибухівки, ганяли у сусідні Шелепухи по ліщину. Чи просто дивилися телевизор. Тимофій довго був старшим товаришем, тому Іван тягався за ним, як бляшанка за весільним авто.

З місцевими в Тимофія взаємини не склалися. Попри всю його неприховану бідність, в очах місцевих він змахував на якогось міського піжона у джинсових шортах, якого неодмінно слід закинути в кропиву або ж банально надавати

по морді. З Іваном було легше. Він був домашнім хлопчиком із відверто пацифістськими нахилами.

Якось у полудень вони йшли на ковбаню ловити рибу. Сунули сільською дорогою, вгрузаючи у розтоплену смолу, ліниво перемовляючись про якісь свої плани на найближчі тижні. Небом пропливали самітні хмари, до тіла липнули мухи. Пахло гівняками і смолою. Звернули з асфальтової дороги на піщану, йшли уздовж невиразних сірих хат, що тягнулися аж до ковбані. Зупинилися біля одного з типових обійсть. Над трухлявим перекошеним парканом звисала шовковиця. Великі чорні ягоди нагадували пустельних жуків. Хлопці зачайлися під гіллям, жадібно зриваючи ягоди, перемашуючись фіолетовим соком, витираючи руки об футболки і шорти.

– Це що, ваше? – почули вони з-за паркану дівчачий голос.

Не відповіли. Та і що на нього відповідати, ясна річ, що не їхнє, але хто коли у селі шкодував шовковицю?

– Я вас питаю, це ваше? – не заспокоювалась дівчина.

Її вони не бачили, проте голос їм здався противним, ніби скрипіла стара хвіртка.

– Не воняй, – різко відповів їй Іван.

– Придурки! – скрипучо протягнула вона, на мить майнувши у шпарині паркана блакитною тінню.

Наївшись шовковиць, вони рушили далі. Дійшовши до ковбані, невеличкого мулистого ставу, оперезаного шерхлим очеретом та верболами, вибрали розчищену місцину й розмотали вудки.

Риба виявилася ледачою і клювала неохоче, тому Тимофій з Іваном без ентузіазму закидали на дурня. Дурня, як на зло, не було.

За якийсь час, уже по обіді, до ставу почали стягуватися місцеві. Хто з вудками, хто з сачками за ряскою. Місцевих було багато, вони голосно розмовляли, перегукувалися з одного берега ковбані на інший, загалом поводитись, як на східному базарі. Було багато мурзатих дітей, вони глушили жаб осиковими палицями, й коли приглушені або забиті на смерть жаби спливали на поверхню, діти, під схвальні погляди дорослих, страшенно тішились.

До хлопців підійшла дівчина років одинадцяти. Можливо, дванадцяти.

– Привіт, – сказала вона.

– Привіт, – привіталися вони.

– Ну як, є риба? – запитала вона знайомим їм голосом.

– Нема тут нічого.

– Це вранці треба.

Вона була вдягнена у блакитну сукню, ноги були босі, на голові мала коротке розтріпане каре.

– Вам казали, що брати чуже не можна? – мовила вона, схрестивши руки на грудях і виставивши уперед ліву ногу.

– Ладно, – буркнув Тимофій. – Тобі шовковиці шкода?

– Погукали б, спитались.

– Та всі їдять ту шовковицю, ніхто не питається.

– Ну так щоб знали.

– Ага, – тихо мовив Іван, – щоб знали. Прийду завтра і спалю твою шовковицю.

– Шо? – перепитала дівчина.

– Нічого, вуха почисть.

Розмовляти з нею бажання не було. Тимофій з Іваном місцевих називали презирливо тубільцями і сміялися

з їхнього говору, їхньої одежі, навіть з їхніх дітей, що, окрім кізків, нічого у цьому житті не знають. За такий урбаністичний фашизм місцеві хлопці, відповідно, зневажали й фізично кривдили Тимофія. Івана, щоправда, ні: поважали його діда.

– Ладно, що ще? – суворо запитав Тимофій. – З шовковицею розібралися.

– Нічого. Можна я тут сяду? – примирливо сказала вона.

– Ну сідай.

Вона сиділа поруч із Тимофієм, поки той даремно закидав вудку, й безперервно щось говорила. Вона говорила і говорила, ніби стара перед смертю, бажаючи висповідати усю свою набуту мудрість невдячним онукам. Вона розказала все про своїх батьків, про брата, про бабу і про діда, який продав мотоцикл і поїхав до Росії. І що сама їздила до Росії, і хоч на один день, та були вони в якомусь ресторані на весіллі, й було стільки кока-коли, що вони навіть із собою забрали кілька пляшок. Вона розповідала про якогось однокласника, що в травні нажерся хрущів, і йому промивали шлунок. І про козенят, що їдять лише конюшину, і про Музичиху, що від неї чоловік утік до Канева, деś валандався зі шльондрами, а потім як його ховали, то труна була закрита, бо там один фарш лежав у целофанових мішках...

І в якийсь момент Тимофій усвідомив, що вона вимахується перед ним. Вона навіть часом зістрибувала на російську, ніби ця російська не видасть у ній автохтонне походження. Тимофій не підтримував її у прагненнях справити на нього враження. Іван взагалі засумував і заходився збиратися додому, а Тимофій все сидів і вислуховував, що в них

у школі, щоб він не думав, теж англійську з першого класу вивчають. Вона аж захлиналася, коли говорила, сама собі щось сміялася й ніби ненароком торкалася його. То плеча, то стегна. Ніби ненароком, ніби випадково, ти ж розумієш, мені так смішно, що дай я за тебе потримаюсь. Тимофію почало подобатись її загравання, хоч він одразу ж її розкусив. Власне, те, що він розкусив її, йому подобалось ще більше, ніж саме загравання.

– Як тебе звати? – запитав він.

– Мар'яна, – відповіла вона.

Він придивився уважніше. Навіть на якісь секунди залип, розглядаючи її. Помітивши це, вона замовкла, її обличчя стало серйозним. Але лише на секунду, лише на якісь миттєвості. Ну що ж, відмітив він для себе, личко симпатичне. Невеликий, трохи сплюснутий ніс, блакитні, майже прозорі очі, сині від шовковиці губи, коліна, лікті, плечі, пружні ноги, щоправда, брудні й покусані комарами, але вкриті міцною грубуватою засмагою, так що тих укусів і не видно майже. Навіть нігті чисті, коротко обрізані, із залишками перламутрового лаку. У мами взяла, подумав він, або в баби.

– Хочеш, пішли до нас, – запропонувала Мар'яна.

Тимофій глянув на Івана, що вже давно склав вудки і чекав чи то на друга, чи поки не змерзне.

Від води тягнуло сирістю. Сонце сховалося за сосни, що починали глухий ліс одразу за ковбанею, – високі й смолянисті сосни, від яких віяло живицею і морем. Іван сидів і з недовірою дивився на Мар'яну. Мар'яна ж на Івана взагалі не дивилася, ніби немає його, ніби, окрім Тимофія, окрім

цієї темної брижатої води і синього надвечірнього повітря, немає нічого.

– А до вас – це куди? – спитав Тимофій про всяк випадок.

– Де ви шовковицю об’їдали, – уїдливо мовила вона.

Тимофій знову глянув на Івана.

– Підемо?

Іван незадоволено похитав головою, взяв вудки й, не сказавши ні слова, пішов.

Тимофій спробував зупинити його, але Іван лиш розчаровано махнув пухлою рукою.

– Купаєшся? – спитала Мар’яна.

– Я в це болото не полізу, – промовив Тимофій.

– А я полізу, – сказала вона й одним махом скинула сукню, залишившись лиш у синіх хлопчачих плавках. Навіть без верху, хоча груди її вже явно почали гострішати й випинатися. Чому без верху, думав Тимофій, може його в неї немає? Через злидні й через те, що їм тут просто немає де купатись? Окрім цієї ковбані, звичайно, у якій, на правду, ніхто і не купається.

Він намагався не дивитися на її груди. Хоча, звісно, дивився, як на них не дивитися? Вона залетіла в тиху й простиглу воду, яка, очевидно, була не надто приємною, оскільки й зовні було не надто тепло. Он Іван замерз і пішов додому.

Пірнавши кілька разів, Мар’яна вискочила з чорної води, вкрившись сиротами. Вся її шкіра натягнулася, ніби скатертина на весільному столі, ноги до колін були забруднені тванюкою, у волосі стирчав уламок сухого очерету. Тимофій

подав їй сукню. Вона її вдягла, точніше напнула на мокре тіло. Сукня намокла і обважніло липнула до її живота і стегон. Тимофій зробив крок, аби якось зігріти її, але стримався. Як ти її зігрієш? Обіймами?

– Пішли? – спитав він.

Мар'яна, трясучись від холоду, закивала.

І вони пішли.

Бувати в Мар'яниному будинку він не любив. Гола долівка, цебра з чимсь пошинкованим і кислим, запах парного молока і мокрої шерсті, величезні вишиті ядучими кольорами подушки, таких же ядучих кольорів ікони в кожній кімнаті. Подвір'я було залите бетоном, розвалений мотоблок із калюжею чорного мастила навкруг, на ланцюгу нещасна, завжди голодна вівчарка, що від спеки і голоду навіть не гавкала, розламана гойдалка, що давно просилася на брухт, ну і вся Мар'янина рідня, яка безперервно кричала. На собаку, на курей, на Мар'яну, одне на одного.

Він приходив до неї після сніданку й одразу поспішав звідти утекти. Тоді вони йшли кудись подалі від вереску і кислого запаху, блукали околицями села, збиваючи кленовими прутиками траву обіч дороги, сиділи на тихому в цю пору шкільному подвір'ї або в центрі біля магазинів, пірнали в кукурудзу на чужих городах, ламали її, але, сиру і прісну, викидали.

За кілька днів Тимофій із прикрістю усвідомив, що їм немає про що говорити. Те, що вона розповідала, йому здавалося пласким і нецікавим. Скільки можна слухати ці історії про сусідів, що топлять одне одного в колодязях, переїжджають комбайнами і вішаються на горищах? Йому ж узагалі не

хотілося їй нічого розповідати: все одно не зрозуміє, а якщо зрозуміє, то якось по-своєму. Але вони були разом. Мар'яна вже не так вимахувалася перед ним, він це констатував із полегшенням, адже відчував за ту фальшиву й невмілу претензійність якийсь притлумлений сором. На російську вона вже не переходила, проте перефарбувала тим самим лаком нігті й ходила не босоніж, а в якихось потворних чорних лакованих туфлях-лодочках. Мабуть, до школи купили, інших немає, думав він. Зрештою, в нього, крім цих кросівок, теж нічого не було.

Поміж тим йому не давав спокою привид Катюші. Він нависав над ним, немов грозова хмара, нашіптував солодко й улесливо, провокуючи на дії й не даючи спокійно заснути. Тимофій до останнього відбивався й відмахувався від нього, а насправді – боявся. Боявся зробити перший крок, боявся діяти, хоча, як йому здавалося, Мар'яна вже давно чекала, поки він на щось насмілиться.

І от за тиждень їхніх із Мар'яною прогулянок він зважився. Вони були на схованому в тіні грабів і лип майданчику біля школи, висіли на спортивних конструкціях і про щось ліниво перемовлялися. Мар'яна видерлась на високий турнік і намагалася балансувати на ньому, тримаючись однією рукою за звисаючу грабову гілку. Але нога у пластикових туфлях попливла ковзким полірованим металом, гілка зламалась, Мар'яна гримнула на землю, зачепивши головою вкопану покрішку. Так і лежала, розгублена, розтріпана і нерухома у своєму блакитному платті й чорних лакованих лодочках, намагаючись повернути збите дихання. Її очі наповнилися водою. Тимофій підбіг до неї, присів поруч. Дивився,

як вона лежить, не знаючи, чим допомогти і що сказати. І тоді щось наче вжалило його: або зараз, або ніколи, подумав він і завалився на неї, мов на надувний матрац, намагаючись поцілити своїми губами в її губи. Мар'яна не одразу второпала, що відбувається, однак, отямившись за кілька секунд, впилася йому долонею в обличчя, відпихаючи його від себе.

– Придурок! – закричала вона, плачучи. – Зовсім придурок!

Тимофій відсів від неї, підібравши ноги, розгублено дивився на її сльози, що двома однаковими цівками бігли її розпеченими щоками.

– Придурок!

– Я думаю, ти хочеш, – злякано сказав він.

Вони сиділи одне навпроти одного і мовчали. Він відзбентеження і страху. Вона від злості і болю в спині й потилиці.

– Хуесос! – врешті промовила Мар'яна, підвелася й по волі пішла вздовж алеї, минула пофарбованого сріблянкою захисника, обійшла повалену вербу і врешті вийшла до футбольного майданчика. Вона йшла, плакала й навіщось оберталася. Тимофій залишився, ошелешено стояв біля турніків, бив ногою по скатах, сподівався, що Мар'яна передумає і повернеться.

Коли блакитний силует повернув за футбольне поле і зник у темно-зеленій гущавині, Тимофій поплентався додому. Сидів на літній кухні й мовчав, силкуючись усвідомити, що ж сталося, чому він повівся саме так, що штовхнуло його на цей крок, а головне, чому вона пішла? Хоча ясно чому. Вже ж не такий дурний, яким здається.

Потім до вечора він нипав подвір'ям, доводячи себе до відчаю тривожними думками. Свідомий свого сорому, боявся, що от зараз Мар'яна прийде до своєї баби і все їй розповість. Все-все. Як він заманив її на шкільне подвір'я, як скинув її з того турніка, як намагався згвалтувати. Хто знає, що в цих місцевих у голові. Кожен скрип велосипеда за хвірткою, кожен нерозбірливий голос навалював на нього все нові й нові порції страху, вимальовував зловісні уявлення, що от вона, баба, зараз зайде, по-гусячи переставляючи ноги, підперезана темною від чорної роботи попередницею, і все розкаже Ользі, а він стоятиме перед ними, присоромлений, жалюгідний, хіба що не обіцяний, і вислуховуватиме про вік, про сексуальне дозрівання і посягання на чуже тіло.

Але того вечора баба так і не прийшла. І наступного дня не прийшла. Вона взагалі не приходила. Проте на третій день з'явилася Мар'яна. Переступала з ноги на ногу біля хвіртки, боячись зайти, й тихим здавленим голосом кликала Тимофія. Він вийшов до неї. Стояв навпроти непорушно, ніби двієчник перед завучем. Стояв і дивився. І вона стояла і дивилася на нього. Був пізній ранок, залишки роси виблискували у траві, між кущів смородини і барбарису пурхали бабки, на сусідських городах пістріли згорблені спини.

– Вибач мене, будь ласка, – сказав урешті він, бо ж, урешті, мав щось сказати. І навіщо знову ляпнув: – Я думав, ти теж хочеш.

– Хочу, – сказала Мар'яна. – Просто тоді мені було боляче. Погуляємо?

Вони йшли вдовж тихих сосен у напрямку лісу, минаючи водонапірну вежу, лікарню з її убогими присадкуватими корпусами, облицьованими глянцевою плиткою синього кольору, минаючи ріденький узлісок із побутовим сміттям, уздовж малинника й невеличкого піщаного кар'єра, що його викопали місцеві садовими лопатами. І вже коли починався справжній ліс, сизо-зелений, з поваленими дубами і зарослими глодом і бузиною галявинами, вони зупинилися. Мар'яна наблизилася до Тимофія, притулилася й почала шукати його губи. Вони стояли посеред лісу і цілувалися. А коли втомилися стояти, лягли і продовжили цілуватися лежачи, торкались одне одного, незграбно натикаючись на гострі кути своїх тіл, жадібно заковтували пересохлими ротами терпке лісове повітря, провалювались долонями й колінами у м'який вологий мох, наповнювались гарячим диханням одне одного й мовчали, боячись наговорити зайвого, що може сполохати й розчинити у своїй недоречності всю пристрасть і глупство.

Вони пробули у лісі до вечора. Майже не розмовляючи, лише цілуючись і дивлячись одне одному в очі. І вже коли над лісом нависли холодні сутінки, а комарі повпивалися у їхні спітнілі тіла, пішли. Довго і змучено брели сухою піщаною стежкою до села, облизуючи розбухлі губи й тримаючись за руки. Йшли і мовчали. А коли наблизилися до школи, Мар'яна зупинилася.

– Далі я піду сама.

– Добре, – погодився Тимофій. Сил її проводити не було. – Завтра? – спитав він.

– Давай, – відповіла вона. – І цей, вибач, що назвала тебе хуєсосом.

– Та нормально, – відповів Тимофій. – Я звик, – навіть щось додав він.

І пішов, ловлячи себе на думці, що, мабуть, це у всіх так, і нічого особливого в тій Катюші, як, власне, і в цій Мар'яні, немає. Просто всьому свій час.

З Мар'яною вони бачились щодня, тікали у глухі місця, подалі від очей, облизували одне одного, мов коти, й поверталися затемна, будучи наївно впевненими, що їхні стосунки залишаються в таємниці. Якось увечері, коли Тимофій якраз приперся додому, Ольга, розливаючи традиційний чай, запитала:

– А в тебе з цією дівчинкою що, любов?

– Ти шо, тю-тю, – відповів він злякано, а тому й агресивно.

– До тебе вже кілька разів Ваня приходив. Ти з ним більше не дружиш?

– Та дружу.

– Але ця дівчинка краща? – Ольга розсміялася.

Тимофій психонув, перевернув чашку з чаєм, вибіг з кухні.

«Що ти взагалі знаєш, – думав він, – нічого ти не знаєш, – швидше заспокоював він себе».

Щоправда, відчував, що й сам знає небагато, пливе за течією, оминаючи мілини й гаті, все швидше і швидше, власне, так, наче це не він пливе, а герой якогось фільму: дивись, уболювай за нього, переживай за його успіх.

А за кілька днів у гості приїхали стара подруга Ольги зі своєю донькою Томою, колишньою однокласницею Тимофія. Її після третього класу поперли з гімназії за погані оцінки. Він же

якимсь дивом тримався в цьому закладі, уникаючи відвертих двійок. Із Томою вони щось ніби дружили, але радше з безви-ході, коли доводилося залишатися наодинці, поки їхні матері розпивали каву і обговорювали свої справи. Зазвичай просто сиділи в одній кімнаті, вигадуючи нецікаві одне одному ігри й радіючи, коли добігали кінця ці вдавано дружні посиденьки.

Томина мама шила. Професійно, багато, на замовлен-ня. Це був її хліб. Навряд чи такий вигляд має заможність, але грошей вистачало. Хороший одяг, смачна їжа, кишень-кові гроші.

І от вона приїхала. Тома. Модна, нарвана, з новеньким соні-волкменом, у роздертих джинсах і футболці з героями «Луні Тюнз». Вона була невисока, з дрібним обличчям і тон-ким хвостом ріденького волосся, ніби суха осіння трава. По-первах вони ходили довкола і обнюхувалися, наче пси на міській площі, зрештою розговорилися. Тимофій показав їй свою подушку.

– Тільки пульт немає. Але можна стріляти цвяхами, – пояснив він.

– Давай цвяхами, – неочікувано сказала вона веселим голосом, і Тимофій радісно зрозумів, що цього разу вдавати не доведеться.

Вона оцінила його новий годинник, давала слухати ка-сетник, мала з десяток касет із «Бон Джові», Стінгом і Мера-єю Кері. Вони по черзі слухали музику, розповідали власні історії та обговорювали спільних знайомих, майже до ночі не спали, знаходячи з чого посміятися.

А вранці, поснідавши, Тимофій раптом згадав, що мав зайти до Мар'яни. Вони домовлялися про похід до

водонапірної вежі, Мар'яна запевняла, що на неї можна видертися, а це ж неабияка пригода! Але вежі сьогодні не хотілося. І йти до Мар'яни не хотілося. Чомусь одна думка про неї викликала якусь ліниву тривогу і нудьгу. «Можливо, – запевняв він сам себе, – ми просто занадто багато часу проводимо разом? Ну дійсно, не можу ж я спілкуватися лише з нею. Може, варто було б зробити перерву? На день».

Або на два, – подумав він наступного дня і повіз Тому на велосипеді в сусіднє село рвати ліщину.

Або на три. Він уникав нав'язливих думок про відповідальність і обов'язок, легковажно сподіваючись, що все воно саме собою розсмокчеться, як дим у вітряну погоду. Або не розсмокчеться. «Тоді зайду до неї, – міркував він, – хоч мені цього й дуже не хочеться».

Але Мар'яна сама з'явилася на його подвір'ї. Стояла розгублена, якась доросла, у своїх недолугих туфлях і дивилася на Тимофія з Томою прозорими очима. Виявилося, що вона і вчора приходила, але нікого не застала. Врешті підійшла, привіталася. Тимофій почувався мов у комедійному фільмі, коли ти всім щось винен, але ні з чим не справляєшся, тому поводишся як придурок. Як придурок він і поводився. Метушився, говорив щось недоречно, представив Мар'яну як подругу. Тому теж представив як подругу. Мар'яна ніяковіла й почувалася незручно. Тома, очевидно, теж, проте поводитися зухвало. Їхні розмови не клеїлися, ігри розпадалися. Вони сиділи на лавці біля дому, ніби випадкові пасажери на автобусній зупинці. Тоді він і запропонував усім піти на ковбаню ловити рибу. Дівчата без

ентузіазму зреагували на пропозицію, але що вже, пішли на твою ковбаню.

Тимофій ходив бережком, старанно обираючи кращу місцину для ловлі, заповзято розмотував вудки, довго і зосереджено наживляв черв'яка, загалом намагався триматися над ситуацією. Навіть розказав кілька неспішних анекдотів. Тоді сів на мокру траву й закинув вудку. Мар'яна всілась поруч. Спочатку просто поруч, а згодом ближче і обійняла Тимофія за талію.

– Ого, – відреагувала Тома.

Тимофій сидів і дивився на Мар'янині туфлі. «Навіщо ти їх взула, – думав він, – краще б уже босоніж». Було прикро і соромно одночасно. Він сидів, боячись ворухнутися, вчепився блідими руками у вудку, поплавець давно пішов під воду, його тягнув, мабуть, чималий або дуже впертий карась, проте Тимофій на це не зважав. «Туфлі-лодочки, – про себе повторював він, – туфлі-лодочки».

– Ну ладно, – сказала Тома і, натягнувши навушники, пішла вздовж ковбані. Тимофій із Мар'яною так і сиділи напружені й мовчазні. Він тримав вудку, Мар'яна тримала його. Мар'яну не тримав ніхто.

Тимофію стало так її шкода, що найбільше йому хотілося, аби вона просто пішла. Пішла до своїх сумних ікон і вишитих подушок, до своїх крикливих родичів і замордованого пса. Але вона не йшла, а сиділа, вчепившись у нього, ніби в останню надію, ніби в грабову гілку на турніках біля школи.

Хоч і клювало нівроку, проте Тимофій наполягав, що ні, і запропонував розійтися по домах. Мар'яна, кинувши сумне

«пока», таки попленталася у напрямку свого будинку. Нервово скрутивши вудки, Тимофій покликав Тому: мовляв, давай, пішли.

– А де ця твоя подружка? – спитала вона.

– Додому пішла.

– Яаасно, – мовила Тома. – Ну пішли.

Під час вечері Тома все позирала на Тимофія, на її обличчі з'являлася глузлива й одночасно лукава посмішка. Тимофій намагався уникати зустрічей поглядами, але однаково вихоплював блиск її очей. Від цього йому дивно стискало у горлі, і він ніяк не міг проковтнути давно пережовану їжу.

Вже ввечері, коли їхні мами повкладалися спати, Тимофій із Томою лишилися в іншій кімнаті, дивилися телевизор. Транслявали якийсь старий німецький серіал про шпигунку. Німецький і нецікавий. В екран час від часу намагався упірнути махровий нічний метелик.

Вони сиділи на спарених ліжках і розчісували місця комариних укусів.

– Треба нігтем видавити хрест, – сказала Тома. А коли Тимофій зосередився на червоному пухирці і своїх нігтях, Тома раптово схопила його за руку.

– Тихо, – прошепотіла вона.

– Що тихо? – не зрозумів він і навіть відсахнувся від неї.

– Та тихо! – наказала Тома.

Вона встала з ліжка, тримаючи Тимофія за руку своєю вологою долонею й потягнула за собою. Він піддався. Вона вийшла з кімнати до коридору, тягнучи його за собою, мов

ковдру. Вони прошигнули через веранду й вистрибнули на нічне подвір'я, освітлене білим серпневим небом.

– Дивись на мене, – сказала вона, а тоді обхопила його худу шию руками й поцілувала.

Вона довго цілувала його, і він, оціпенілий, відчуваючи, як попри холод піт скочується спиною, відповідав їй. Вони стояли в одних трусах і футболках під темною кривлею винограду і цілувалися. Від Томи пахло інакше, і на смак вона була інша. Робила це впевненіше, ніби не вперше. Ну звісно, не вперше. А він стояв і сплутано думав, що хоче швидше повернутися до міста. Повернутися до своїх гуртків, музики, школи, що хоче нарешті зими і снігу, і мокрих ніг у розлізлих черевиках, і тихих вечорів з яким-небудь Гаріним-Михайловським під глухим жовтуватим світлом. І неодмінно все розкаже Феліксу. Той спочатку вибухне своїм фірмовим сміхом, а потім, заспокоївшись, розкаже щось таке, від чого все стане на свої місця. Він уміє розказувати. Після його розповідей хочеться жити.

Тимофій думав про зализаного і про Гришу-Диверсанта. І про Івана думав – негарно з ним вийшло. А ще думав про Катюшу, і як же вона відтепер далеко, і як далеко від неї він, і що вся ця історія Фелікса – бліда й пожовкла пародія на його сповнену кольорів, світла і тіней реальність. Можливо, він не так про це думав, як відчував – нечіткими, розмитими штрихами.

Тома торкалася його тіла сміливо і впевнено, вона робила це по-дорослому, і в цьому було щось загрозливе і страхотливе, те, до чого Тимофій не був готовий. Вона торкалася всього його тіла, не знаючи заборон, запустила руку в його густе чорне волосся, цілувала шию і плечі. А він стояв, наче

гіпсовий піонер у занехаяному незалежності дитячому таборі, і боявся поворухнутися.

– Все, пішли, я змерзла, – смикнулась Тома, витираючи губи блідою рукою. – А ще укúси можна облизати, – кинула вона й забігла до будинку. Худа, кордубата і вугласта, як газель. Із холодним запахом польського мила.

Вже вночі, коли вони лягли спати все на тих же спарених ліжках, вона тримала свою руку під його ковдрою, торкаючись його тіла. Він лежав нерухомо і тупився у стелю, довго не міг заснути від страху і збудження. Зі страхом ще можна було якось упоратись, але що робити зі збудженням, він не мав ані найменшого поняття. Лежав і дивився, лежав і дивився. Так і заснув. Наляканий і збуджений.

Наступні дні вони проводили розніжено і ліниво, вдаючи, що між ними нічого не відбувається, а ввечері знову виходили на темний, сповнений нічних шерехів і терпких, майже осінніх запахів двір і цілувалися, мерзнучи й тремтячи від холоду і схвильованості.

Мар'яну того літа він більше не бачив. Не заходив до неї. Вона не заходила до нього. А за якийсь тиждень, із рюкзаком, повним яблук, і з оберемком дачних айстр для шкільного букета, він поїхав до міста, сухого і холодного, як і має бути у вересні. Із солодким передчуттям він очікував на шкільні будні і на появу Фелікса, мов на старого друга, з яким варто поділитися нажитими історіями. Але Фелікс за все літо так і не з'явився. Залишилися тільки його білі потріскані сандалі в коридорі й вигорілий під сонцем тельнік, що так і висів ще з липня в кухні над мийкою. Ніхто його не сховав, але ніхто його й не викинув.

Фелікса не було рік. Якийсь час Тимофій думав про нього, навіть хвилювався. В бабусиному зошиті з твердою сивною палітуркою, куди вона записувала рецепти й номери телефонів, відшукав домашній Фелікса, переписав собі, врешті задзвонив. Хрипкий, ніби застуджений, жіночий голос сердито повідомив, що він тут більше не живе.

– А хто це?

– Знайомий, – відповів Тимофій.

– Хто? – не зрозуміла жінка.

– Знайомий, – більш твердо промовив він, почувши свій голос із боку – писклявий і ніжний.

– Який ще знайомий? Хто ти такий?

Тимофій поклав слухавку. Мабуть, дружина, подумав він.

А якось у жовтні згадав про Гришу-Диверсанта. Він точно має знати, де Фелікс. Цей знає, цей усе знає. Тільки чи скаже? Дочекавшись вільнішого дня, Тимофій після уроків несподівано для самого себе всівся не на звичну одиницю, а на сімку, яка й доправила його до вулиці Шкільної, акурат до будинку Гриші. Мертвий район, мертве подвір'я, такий же мертвий і занедбаний будинок із двома дохлими голубами прямісінько на вході до під'їзду. Тимофій піднявся, довго дзвонив у двері, чекав. Може, Гриша кудись вийшов? «На роботі, – подумав Тимофій, – звісно, де ж йому ще бути? Не на лейтенантську ж пенсію він живе».

Зрештою вийшов із двору, походив убогими околицями, забрів до парку Хіміків, поблукав там, збиваючи

зачовганими черевиками вологі купи опалого листя. Коли стемніло, у парку стало незатишно. Страшно. Мертвий район, мертвий парк. Повернувся до Гришиного будинку. Знову піднявся, дзвонив, навіть вистукував найпопулярніший пароль. Марно. Зрештою, відчуваючи голод і втому, побрів на зупинку. Може, якось пізніше зайду, подумав.

Тієї осені навіть полонез Огінського вивчив. Безкінечний, безкінечний, безкінечний полонез. Його можна було грати години й години. Мабуть, ніщо так добре він не грав, як цей полонез. Але головний слухач так і не з'являвся.

Для Тимофії цей рік видався довгим і насиченим, майже нескінченним – як те ж таки «Прощання з батьківщиною». У театрі він отримав головну роль і фактично не виходив із нього, засинаючи від утоми на оббитих дерматином кріслах. Заходячи до своєї гримерки, до тринадцятого номера, вузької і довгої, як коридор у комуналці, з гримувальними столами уздовж стінки, він вчував той суто театральний, живий і непідробний запах, який є сумішшю вазеліну та замші. Театр для нього завжди був чимось більшим, ніж просто театром. Він відчував його так особливо тому, що був ще замалим, щоб відчувати його просто або не відчувати взагалі. В якийсь момент театр став його другою оселею, яку, щоправда, відімкнули від опалення й знеструмили, тому залишалося сидіти у холодній темряві й потягувати ніздрями нафталін.

Театр гармонійно вписався в Тимофієву сутність. Всі ті позалаштункові сварки, інтриги, безвідповідальні актори, хрипкі голоси артисток балетного відділення, реквізитор Коля, що через тик постійно моргав очима, всі ці розмови

дорослих акторів, весь цей бруд, ця легкість, цей надрив зрощували у ньому розуміння того, що він хоче бути справжнім артистом. Він теж хоче зістаритися в тридцять п'ять і померти в сорок від бідності та зневіри. Театр існував для нього виключно за лаштунками, а тому дозволяв стати одним із тих, хто добряче розсмакував цю кухню з усім її небагатим меню.

У вільні від музики, театру і репетиторства дні Тимофій зустрічався з Томою, вони гуляли її районом серед пісків і похмурих мовчазних висоток, виходили до Дніпра, тримались за руку, іноді пірнали в бетонні арки і вологі під'їзди, змерзлі від протягів, грілися одне одним, жуючи одночасно одну гумку на двох, радіючи своїй дорослості й незалежності. Вони старанно приховували від батьків свої стосунки, боячись бути запідозреними у дорослості й незалежності. Найкращими зустрічі бували тоді, коли вони мали офіційний характер, а саме – коли їхні мами ходили одна до одної в гості. Тоді Тимофій із Томою зачинялись у кімнати й ні в кого не виникало питань. Які взагалі можуть бути питання? Діти, такі вже дорослі, такі незалежні, але від того ще більш незахищені та вразливі. Ростуть без тат, виростають, наївні у своїй жорстокості, говорять образливі речі, йдуть із дому, повертаються, змерзлі й зголоднілі, але ні, не вибачаються, зачиняються у своїх кімнатах і похапцем проживають своє дитинство, ніби далі на них чекає щось краще.

Всі вони росли без тат.

Батько Томи кинув сім'ю, коли дружина завагітніла другою дитиною. Він не хотів другої. Інга, сестра Томи, була на дев'ять років старшою, рано пішла з дому до якогось

кримінальника, вихідця з Бессарабії. Жила окремо, підтримуючи тісні стосунки з батьком. Той же не був упевненим, що друга дитина – його, тому уваги Томі не приділяв, любов не виявляв, хоча аліменти платив справно. Тимчасом Тома зовні була незаперечно на нього схожою.

Батько Тимофія постійно кудись виїжджав. За кілька місяців повертався: іноді розгублений і нещасний, іноді – радісний і з грошима. Він нагадував безумного у своєму азарті гравця, що вперто ставив усі гроші на zero, проте зазвичай випадало або чорне, або червоне. Zero теж випадало, але, ясна річ, рідко. І він, ошчасливлений випадковим виграшем, повертався до рідних берегів, нерозумно витрачаючи все на дорогі одеколони й фірмові шмотки. Час від часу щось підкидав сім'ї, аби мати повне право спати вдень, аж поки гроші остаточно не закінчаться. Тоді знову збирався з силами й вирушав на заробітки. Росія, Польща, Німеччина, знову Росія. Червоне, чорне, червоне, чорне.

Дні минали швидко, проте час як такий тягнувся безкінечно. Вечірні репетиції або вистави, заняття на піаніно, ніжні й збудливі зустрічі з Томою. Щовівторка – репетитор з англійської.

Вдома ж на їхній кухні годинами товклися чудні й безпородні подружки Ольги, випивали літри кави й потай від Тимофія поїдали шоколад. Він постійно знаходив у попільничці недопалки довгих сигарет More. Він знав, що Ольга покурює, й дивувався дитячому бажанню мами приховати від нього цей очевидний факт.

А потім знову повернувся батько. Та чи надовго? Каже, що в Хорватії стало безпечно. Там він іще не був.

Фелікс заявився наприкінці весни дев'яносто шостого. Стояв перед дверима у своєму парадному пальті оберштурмбаннфюрера, у лискучих синіх адідіасівських спортивках, п'яно похитувався, позираючи на Тимофія мутними вологими очима.

– Сержант! – звернувся він. – Я підвищую вас у званні!

Тимофій стояв, схилившись на лиштву, й дивився на нього, ніби спросонку, не одразу второпавши, хто це. А второпавши, сухо відмітив про себе, що живий. П'яний, але живий.

– Де Лідуленція, сержант? – спитав він.

– Її немає.

– Померла?

– Сам ти помер!

Фелікс прицмокнув масними губами.

У цей час із кімнати вийшла Ольга, аби глянути, хто прийшов. Побачивши Фелікса, промовила «о господи» й поспішила зникнути в глибині квартири.

– Мадемуазель, мене вже немає! Мадемуазель, моя повага! – прокричав Фелікс, розвернувся й подався хитким кроком униз східцями.

Літо Тимофій традиційно провів у селі. Тоді ж їм на цілий місяць привезли Тому. Точніше, вона сама приїхала з повним рюкзаком рибних консервів і касет із новими записами. Ходила у тонких і коротких спідницях, демонструючи худі білі ноги, якимось безкінечно довго читала одну книжку й ніяк не могла дістатися її середини, бігала на безлюдне

вижарене сонцем шкільне подвір'я курити, заїдаючи запах диму смородиною і м'ятою, а головне – всіляко натякала, що переросла Тимофія і він їй абсолютно не цікавий ні як хлопець, ні як людина. До того ж вона кілька разів згадувала якогось Ігоря і його байдарку, іноді ні сіло ні впало промовляла щось на зразок «а от Ігор...», але, не знаючи, що сказати далі, закінчувала: «Тобі не зрозуміти». Через це Тимофій ходив пригнічений, проте своїх почуттів намагався не виявляти. Вже навесні вони бачилися рідше, а в травні він узагалі не міг до неї достукатися: іспити, подружки, не той настрій. Так він і поїхав на дачу спустошений і тріснутий. Кілька разів заходив до Івана, але той весь час торочив про бджіл, про вулики, про трутневі чарунки і про районні ярмарки, на яких вони з дідом продавали мед. Про все це він розповідав із нездоровим блиском у мутних очах, сповнений зверхності й маніакальної відчуженості, від чого ставало і нудно, і тривожно водночас. Відтак Тимофій вирішив, що ліпше вже страждати на самоті, і проводив час у себе, спостерігаючи за Томою, вивчаючи її поведки одинокої газелі.

За якийсь тиждень їй стало нудно.

Тимофій сидів під абрикосою у шезлонгу із книжкою. Від спеки й пообідньої дрімоти літери злипалися в одну чорну колючу пляму, він по кілька разів читав той самий абзац і щоразу з подивом відмічав знайомі звороти. Тома підійшла до нього й різко зупинилася, поставивши босу ногу на металеве бильце й поклавши лікоть собі на коліно.

– Вставай! – наказала.

– Для чого?

– Вставай! – повторила вона. – Ти нормальний?

Тимофій не відповів. Сонний і прибитий, повільно підвів до неї очі.

– Ти мене взагалі любиш?

– І що це змінить? – запитав він.

– А що ти хотів би змінити?

Тимофій розгублено повів плечима.

– Ну-ну, – мовила вона.

Зрештою, він відклав книжку, підвівся. Вона обійняла його, міцно стиснувши. Стояла так, торкаючись своїми худими колінами його колін, пахнучи мокрим рушником і кремом для рук, гаряче дихала йому у вухо і щось говорила. Образливе, але ніжне.

Це були солодкі і спекотні дні, сповнені довершеної дитячої пристрасті й уседозволеності. Хиткі сосни, суха колюча трава, брудні від ягід пальці, п'янке повітря, млість, спрага й безкінечний Кріс Айзек у її плеєрі.

– У тебе очі, як у леопарда, – говорила Тома з тривожною серйозністю.

– Це погано? – питав він.

– Як у леопарда, – таємничо повторювала вона, і щось лукаве з'являлося у її напівпосмішці.

Тоді єдиним його бажанням було, аби це тривало вічність, не губилося у бруді й іржі міста, не тануло у гучних натовпах і задушливих шкільних класах, не стікало до темних міських колекторів. Але щойно ти встигаєш про це подумати: про млість, про вічність і про солодке розжарене повітря, – як на тебе звалюються важкі брили рутини і відповідальності, ти борсаєшся під ними, щосили намагаєшся заковтнути якомога більше повітря, проте легені стискаються під

тягарем, мов металобрухт у пресі, і ти вже нічого не можеш, хіба падати на дно і плакати. Іноді нічого не залишається, окрім як плакати. Особливо, коли тобі одинадцять.

Сім'я повернулася до міста.

До сім'ї повернувся Фелікс. Безпробудно пив, подовгу займав кухню і туалет. У той період він гасив свій біль по-особливому голосно й знахабніло, відчував якусь слабкість усередині сім'ї, якісь тріщини й прогнилини, тому його не лякала навіть Тетчер. Усе, що вона могла, це зашторити кімнату і знову припинити розмовляти з Лідою.

Тимофій тримався.

* * *

Льоша, взявши у борг через знайомих Ольги величезну суму грошей, знову поставив на зеро. Програв. Повернувся з чергових мандрів спустошений і розбитий. Відіграватися не було чим, подальші перспективи – криві та розмиті – нічого доброго не віщували. Льоша з показовою жертівністю влаштовувався на різні роботи, але на довго не затримувався, переважно нашвидку шабашив на сигарети і харчі: лагодив гнилі розвалюхи на СТО біля цукрового заводу, варив арматуру для знайомого, врешті здався, впав у сплячку, впісали ховався від кредиторів, а потім знову подався на заробітки. Не так заробити, як утекти від проблем. Із проблемами залишилася Ольга, якій вкотре довелося вигрібати самій.

Тимофій у школі скотився в одноманітні трійки, покинув піаніно й компромісно перевівся на гітару, проте

вчитися не хотів. Гітару йому викладав учитель на прізвище Шлоссер, невисокий чоловік зі світлим обличчям і бронзовою щетиною на підборідді. Він, бачачи Тимофієву скруту, відмовився брати з нього гроші і вчив грати не лише на гітарі, але й на сопілці, на барабанах, на контрабасі й на різноманітних народних, від сохи, інструментах: рублях, козі, ложках. Власне, він учив його не лише грати, він показував йому дещо інше, інакший бік музики, простий і добрий, де не існувало обридливих сольфеджіо й мнемонічних екзерсисів, а було багато сонячного світла, пістрявих маракасів, акцентованих ритмів і негрів у душних гарлемських підвалах. Іноді Шлоссер годував Тимофія. Приносив бутерброди і чай у термосі, спеціально для нього купував горіхи, в яких, запевняв він, є всі мікроелементи, потрібні для розвитку дитини. Шлоссеру було тридцять років, і два з них він присвятив Тимофію, по суті, чужій йому людині. Тимофій був найгіршим його учнем, за ті два роки він не навчився брати बारे і знав хіба що пару примітивних акордів. Його це аніскільки не засмучувало. Але засмучувало Шлоссера.

– Що мені з тобою робити? – промовляв він своїм м'яким канівським голосом.

– Вибачте, – говорив Тимофій, і йому одразу хотілося плакати від жалю до себе і до Шлоссера.

Іноді він справді плакав. Тоді вони могли сидіти у фанерній неопалюваній аудиторії, пити з термоса дешевий, зі стійким запахом лаврового листа чай, пускати ротом пару й мовчати, аж поки цю печальну, холодну тишу не розбивав раптовий подих акордеона чи простуджене виття саксофона за стінкою.

– Ти хороший хлопець, – говорив Шлоссер. – Я тебе вчитиму, хочеш ти того чи ні.

Учитися Тимофій не хотів, натомість хотів їсти.

Фелікс традиційно харчувався мідіями, Тимофій сидів на хлібі й сої. Ліда звідкись принесла два мішки сої. Вона готувала з неї пиріжки, котлети, млинці, робила соєву кашу й соєві супи. Соя стала основним продуктом. Несмачним, проте калорійним. Тимофій почав набирати вагу. Звідкись узялося розуміння, що життя паскудне і несправедливе. Особливо гостро це відчувалося, коли, знесилений школою і заняттями, він повертався додому, де на нього чекали п'яний Фелікс, Ліда й одурманена бідністю та боргами Ольга, в якої з певного часу з'явилася усмішка моторошної приреченості, яка ніби запрошувала до відкритих дверей світу дорослих. Від цього хотілося втекти, це лякало і непокоїло.

Він і тікав. Якщо не в театр чи до Шлоссера, то на зустрічі з Томою, які восени були досить частими й по-особливому його хвилювали. Вони тинялися після школи жовтими остиглими парками, бродили міськими садами між чорних розкислих дерев, безперестанку розмовляючи. Тимофієві надмірні сентиментальність і візіонерство дратували Тому, вона, бажаючи приземлити його, знову згадувала Ігоря і його байдарку або Ігоря і його смішного сенбернара. Він же старанно не помічав ані байдарки, ані Ігоря, ані, тим більше, сенбернара і весь час мріяв, піднесено проповідуючи, мов пресвітер, та обіцяючи щасливе майбутнє.

Тома незадоволено кривилася.

Розмовляли вони, звичайно, і про секс. Про секс вони любили говорити, примірюючи на себе ролі, до яких ще не

доросли. Він обіцяв літо і дачу. Вона скептично оцінювала їхнє спільне майбутнє, однак вправно підіграла Тимофію. Йому цього вистачало.

Взимку, коли місто загрузло у брудному закопченому снігу, вони бачилися дедалі рідше. Тимофій пропадав у театрі, вона посилялася на міфічну зайнятість і сувору непоступливість мами, тож, може, іншим разом? Давай у понеділок. Але в понеділок знову щось наламувалось і Тимофій боязко уявляв собі напівголого, м'язистого і засмаглого Ігоря, що вправно веде байдарку, яка розбиває своїм сталевим носом кришталеву товщу дніпровської криги, а на березі, тримаючи біло-жовтого слинявого пса за ошийник, його нетерпляче визирає Тома.

Якось у грудні вони збиралися в будинок природи. Він хоч і дотлівав на очах від браку уваги і фінансування, проте всередині все ще було тепло і можна було досхочу стирчати, розглядаючи сонних папужок і напівмертвих саламандр.

Він чекав на Тому біля її будинку. Крижаний вітер заповзав йому під одяг, Тимофій ніби занурювався вглиб своєї не по сезону холодної куртки й раз-по-раз дмухав на руки. Скрипнули темні двері, з під'їзду вийшла Тома. В акуратному синьому пальті, в нових джинсах, на ногах мала кросівки з хутром. Чи не вперше нафарбувала вії. Поряд із нею він мав вигляд молодшого брата.

Вони йшли вздовж висоток, оминаючи снігові кучугури, перестрибуючи ймовірні клумби, йшли навскоси спортивним майданчиком між турніків і футбольних воріт. І вже коли мали вийти до дороги, що тягнулася понад Дніпром, до

них підійшли двоє. Значно старші, у темних широких куртках, чорних шапках. Тимофій їх зауважив ще здалеку, відчув холодне ниття десь у паху та підле тремтіння у колінах і ліктях, що однозначно сповіщало про небезпеку. Він хотів обійти їх, пірнути в якийсь підвороття, вискочити з іншого боку двору біля школи й опинитися на людній і безпечній вулиці біля магазинів і кіосків, але пірнати, окрім футбольних воріт, не було куди.

Їх зупинили, мовчазно і діловито пробили по кишенях, обдивилися зап'ястя і шию на предмет годинника і ланцюжка. Тимофій ще більше занервував, огризнувся, одного вдарив по руці й за це одразу дістав долонею по обличчю. Мимовільно потекли сльози. Грошей у нього, ясна річ, не було, але був годинник – палений адідас, куплений Феліксом півтора року тому. Його і зняли, делікатно розстібнувши ремінець.

Наостанок щось сказали – очевидно, образливе, Тимофій не розчув, але більше не били. Тóму не зачіпали, хоча якраз у неї й могли бути гроші.

Від образи він сів просто на сніг. Горіла щока. Хотів глянути на Тому, але в останній момент злякався.

– Та вставай вже, – сказала вона. – Фу!

Він підвівся, однак послизнувся на втрамбованому снігу, знову повалився у кучугуру і стидно крякнув дивним гортанним звуком.

– Я пішла, – сказала вона.

І дійсно пішла.

Тимофій піднявся і, не обтрушуючись від снігу, полентався до зупинки. Потім їхав у вимерзломому тролейбусі

і плакав. До нього навіть кондукторка не підійшла. Так і стояла всю поїздку у псячому манто посередині гармошки.

Коли прийшов додому, розбитий, з червоною палаючою щокою, зі снігом на шапці й у черевиках, знову розревівся. Сидів на тумбі під шубами, дивився на своє пливке відображення у дзеркалі, кривлявся, скімлив, не міг зупинитися. Вдома нікого, крім Фелікса, не було. Той усю ніч і весь ранок пив, тому відсипався, важко сопучи на всю квартиру. Зачувши плач, виповз, мов кріт, із темної кімнати. З розпухлим обличчям, темними очима, спантеличений. Побачив малого у коридорі, напружився.

– Сержант! – мовив. – Соплі підбери!

– Та пішов ти, – буркнув Тимофій.

– Ну! Ну! Шо таке?

– Нічого.

– Сержант! Як стоїш перед офіцером? Смірнааа!

– Відвали.

– Сержант!

– Відвали, сказав!

Фелікс наблизився до Тимофія, долонею схопив його за потилицю, скерував обличчя на себе, зазираючи до мокрих рожевих очей.

– Кажи.

Тимофій розказав.

– Не роздягайся, – скомандував Фелікс. – Поїхали.

– Куди?

– На Митницю. Знайдемо тих урлабанів.

– Де ти їх знайдеш? – втомлено промимрив Тимофій, розтираючи вологим і холодним рукавом обличчя.

Фелікс швидко натягнув штани, взувся, упірнув у парадне пальто оберштурмбаннфюрера, намотав шерстяний картатий шарф і міцно захопився за дипломат.

– Сержант!

Тимофій ліниво попрямував за ним.

Вони бігали темним районом, пунктирно блукаючи між будинками й самотніми тополями. Попереду Фелікс у розчахнутому чорному пальті, з таким же чорним, як і пальто, дипломатом у червоній промерзлій руці, а позаду, ледь устигаючи за його широкими кроками, Тимофій у зеленій курточці й батьковій шапці. Обігнули будинок, у якому мешкала Тома, протиснулися між гаражами до продуктового, звідти вибралися на пустир, прошигнули вздовж куців, випірнали біля Дніпра, пройшлися пляжем, повернули до багатоповерхівок, навпростець, через анфіладу темних дворів вийшли до школи – порожньої і темної. Здавалося, район, як і все місто, вимер ще до настання сутінок. Зупинилися. Фелікс відкашлювався, проте завзятого не втрачав.

– Ще кружок? – запропонував він.

– Та нема тут нікого. Давай пішли, – просипів Тимофій.

– Ну а де ж вони?

– Та де завгодно. Пішли додому!

Фелікс глянув на район, на сірі силуети будинків, на вогні у вікнах, обернувся до школи з чорними вікнами, сплюнув. Дійсно, вони ж можуть бути де завгодно. Хоч на іншому кінці міста.

– Ти давно знаєш цю Тамару? – запитав Фелікс.

– Тόму. Вона Тома. Стільки ж, скільки й тебе.

– Давно. Може, вона з ними заодно? Хоча ні. Шо з тебе брати?

– Годинник, – нагадав Тимофій.

– Годинник, – погодився Фелікс. – Підараси.

– Пішли додому.

– Підараси, – повторив Фелікс, знову сплюнув, розтираючи черевиком потонулий у снігу жовтий плювок. – Пішли.

Вони піднялися до центру й стали на зупинці під рекламною фанерною дошкою. Біля палацу Дружби Народів густо світили ліхтарі. Падав сніг. Над містом висіла передсвятково-тривожна атмосфера.

Тролейбуси о такій порі ходили рідко. Можна було вічність чекати й дочекатися хіба що запалення легень. Але вони стояли. Фелікс, розчарований і злий, що так і не знайшли тих урлабанів, жваво ворухив щелепою, курив. Тимофій – спустошений, однак радий, що уникнув імовірної сутички.

Додому їхали довго. Майже порожній розхристаний тролейбус безкінечно стояв на зупинках із розчахнутими дверима. У салон надувало снігу, від чого кондукторка, що сиділа спереду, щулилася й нагадувала величезну картоплину. Тимофій спочатку мовчав, потім розповідав про Тому, прикрашаючи й недоговорюючи водночас. Фелікс уважно, майже напружено слухав. Тоді порадив поговорити з нею, все з'ясувати, можливо, вибачитися.

Вдома Тимофій довго ходив навколо телефона, твердо хапався за слухавку, шкірився, клав слухавку на місце, відступав на безпечну відстань і знову наближався. Зрештою, що вже, набрав її номер.

– Чого тобі? – непривітно відповіла Тома.

– Чому ти пішла? – запитав він.
– Було противно, – сказала вона. – А чому ти за мною не пішов?

Тимофій мовчав. Довго крутив у руках дріт, відчуваючи, як німіє язик і зволожується під слухавкою вухо.

– Алло! – крикнула вона, зацікавившись тишею. – Ти тут?

– Тут, – тихо промовив він.

– Ти не ображайся, але більше не приходи до мене.

Він мовчав.

– Тому що ти як бомж.

І поклала слухавку.

Того вечора Тимофій намагався повіситися у ванній на маминих колготках, які виловив із тазика з брудною білизною. Прив'язав їх до труби, обмотав навколо шиї, повис на них, ледь торкаючись колінами холодної плитки. Лише почервонів. Розмотав колготки, почистив зуби і пішов спати.

А потім усе остаточно розсипалося. Його таки поперли з тієї гімназії. Відкладали, відкладали до останнього, аби підтягнув успішність, аби втримався, – і врешті поперли. Це була хороша школа, його однокласниками були діти місцевих комерсантів і політиків, онуки колишньої номенклатурної шобли та просто вдатні в навчанні учні. Тимофій був поганим учнем. Довелося перевестися в одну з тих простих шкіл у його районі, що давали не так знання, як навички виживання.

У новій школі він не прижився, не витримував тиску з боку нових однокласників, які все тиснули й тиснули, ніби

хотіли вичавити з нього останню людську подобу. Спершу, не в'їхавши в коридорні правила простої школи, він просто терпів, слабо розуміючи причину цькування і побиттів. Невдовзі вхопив ідіотичну суть – жорстокість заради жорстокості – і почав відбиватися, шалено розмахував кулаками, ліз пальцями в очі, а одному довгоногому навіть прокусив шкіру на спині, але виявилося, що й правило відсічі там теж не діяло, перемагало стадо, сил відбиватися ставало все менше, тому залишалося наївно переконувати себе, що все це тимчасово, адже не може ж він так до випуску бути загнаним групою розумово відсталих. Та й бідність тут відігравала не останню роль. Тимофій ходив до школи у штанах, перешитих із прадідівських, у батьковому замшевому джемпері, який у плечах був ніби нічого, проте ледь не сягав колін, у татових, знову ж таки, черевиках, теж завеликих, зачовганих, збитих, і хоч як ти не маскуй ту зачовганість кремом, злидні не приховаєш.

Він приходив до школи, сідав за першу парту, замість диктантів писав вірші. Вчителька української мови помітила, зробила зауваження, мовляв, усе це чудово у позакласний час і навіть має заохочуватися, але саме в ці хвилини дієприкметниковий зворот дещо важливіший за п'ятистопний хорей, якщо вона все правильно розгледіла без окулярів. Тимофій пересів на останню. Так і просидів на гальорці під портретами до кінця року, забивши на навчання. Завів щоденник, у який старанно записував сни, а перед сном – молився. Звідки взялася ця побожність? Поза тим почав відпускати волосся й нестримно набирив вагу.

Якось у театрі до нього підійшла дівчинка років семи. Худа, хвороблива, недогодована, з ватою в ніздрях. Підійшла, підняла голову і злостиво промовила:

– Принци товстими не бувають!

І стільки відрази було в її голосі й розчарування, що йому на якусь мить навіть стало шкода її. Він хотів віджартуватися, вдатися в історичний дискурс, пояснити, що якраз принци і бувають товстими. Кому, як не їм, бути товстими? Згадаймо лишень Будду або когось із Каролінгів. Там же всі були приземкуваті й круглі. Але дівчинка стояла з такою скривленою міною, що які вже тут жарти. Та й що вона взагалі може знати про Каролінгів, тупа курка?

Попервах писання віршів не викликало сорому – лише збудження від процесу. Він читав їх своїм приятелям, і вони говорили, що це надзвичайно і чуттєво. Хтось навіть притягнув синтезатор, аби одразу ж, так би мовити, по гарячих слідах, покласти цей вірш на музику. Прочитав його режисерові театру молодії сцени, і той стримано похвалив образність. Прочитав його вчителю малювання, на що той відповів, що Тимофій, звісно, молодець, але однокласникам краще про це не знати. Коли ж він прочитав його батькам, мовляв, як вам, батьки, це я, неврівноважений, з розхитаними нервами й зіпсованим обміном речовин, написав вірш, надзвичайний і чуттєвий, вони не повірили.

– Шо ти брешеш? – сказали вони. – Це не ти написав.

Тоді ж мовби якась чорна м'ясиста хмара нависла над Тимофієм, він закрився, замурувався сам у себе, ніби православний старець у скиті, й годі було до нього достукатися. Сердився на батьків, але не через їхнє недовір'я, якраз

навпаки, шукав інші причини й легко їх знаходив на поверхні. Сердився на тата через його безпорадність, лінь і постійні неоригінальні виправдання, яким уже давно немає віри і які драгували більше, ніж якби це була цинічна бездіяльність. Сердився на маму, яка ніяк не могла все розгребти й нарешті вигребти: чи не щодня дзвонили кредитори, зростали відсотки, вона економила на милі й на проїзді в громадському транспорті, тоді як батько міг паралельно на останні гроші купити, скажімо, банку кетової ікри. Пізніше Ольга розповідала, що у той період сама думала повіситися на колготках. Або піти і здатися до психушки. Там принаймні годували. Погано, але регулярно. І та дратівлива фраза була лише однією з численних причин його розпачу і недитячого відчуття, що він теж у цій упряжці проблем і відповідальності.

А якось він сидів на кухні під вікном біля увімкненої конфорки, переписував із чернетки вірш у зошит. До кухні зайшов Фелікс. Перекурити. Тверезий, а тому вдумливий і зібраний. В окулярах, зі спортивним журналом і олівцем. Заповнював таблиці. Якраз тоді «Динамо» програло «Ньюкаслу», проте з першого місця вийшло з групи.

– Що пишеш, сержант? – спитав він.

– А тобі що треба?

– Спитав, – відповів Фелікс, зосереджено заштриховуючи олівцем порожні клітинки.

– Пишу і все.

– Вірші? – сухо поцікавився він.

– Вірші, – пожвавився Тимофій.

– Прочитаєш?

Фелікс усе ще був поглинений таблицями, забитими й пропущеними. Але різко відклав журнал, підняв окуляри, серйозно глянув на малого, мовляв, вибач, я тебе слухаю.

– Хочеш послухати чи так сказав? – спитав Тимофій.

– Сержант! – Фелікс дивився на Тимофія гостро й уважно. Напівпрозора тінь від білизни, що безперервно сушилася на кухні, стелилася його сухим вишкрябаним до рожевої замші обличчям.

Він дістав з червоної пачки сигарету, розім'яв її. Тимофій гортав зошит у пошуках чогось підходящого.

– Сірники дай, – відволік його Фелікс.

Тимофій схопив з підвіконня сірники, кинув Феліксу.

– Слухаєш? – про всяк випадок спитав Тимофій.

– Давай-давай, – мовив Фелікс, чиркнув сірником, підкурив. Дим піднявся до стелі. Тимофій почав читати. А коли закінчив, усе так само дивився у зошит, боячись підняти голову. Фелікс повільно й беззвучно аплодував, ледь торкаючись долонями. Змістив сигарету в кутик губ.

– Świetnie, сержант! Сам написав?

– Сам.

– А ще є?

– Так, трохи.

– Давай. Поки я курю.

І поки він курив, Тимофій прочитав ще кілька. Фелікс схвально кивав головою, нечутно ляскаючи в долоні після кожного вірша. Потім загасив недопалок, підвівся, прихопивши з собою журнал, зупинився.

– Я теж колись писав вірші, – зізнався він, знову сідаючи.

- Про Сталіна? – насмішкувато запитав Тимофій.
- Чому про Сталіна? – здивувався Фелікс. – Про різне. Вже як офіцером був, навалило щось. Узявся писати. Тільки нікому не читав.
- Погані були?
- Та ні, хоча не знаю. Я тоді старлеєм був, не хотів, щоб знали. Раз тільки прочитав. Знаєш кому?
- Сталіну?
- Ти дурний?
- Я жартую.
- Софії Ротару! – тріумфально повідомив Фелікс.
- Та ладно.
- Кажу ж, старлеєм був. У сімдесят другому. У нас тоді марш-кидок був на триста кеме. Я вів пацанів, усі втомилися. Прибігли на якусь станцію, а там потяг стояв, ну, думаю, зараз під'їдемо, відпочинемо. Заскочили до вагонів. Я одразу в есве пішов – офіцер же. Захожу до купе, а там жіночка сидить. Я представився: старший лейтенант Ігнат'єв. Вона простягнула руку: Софія. Ну, а в мене спирт був. Я їй і налив. І собі. А тоді я почав читати свої вірші...
- І що вона?
- Сміялася. Теж п'яна була. А потім я її трахнув.
- Що зробив? – не повірив Тимофій.
- Ну я ж не знав, хто вона така. Потім уже по телевізору побачив. До речі, я і зараз пишу. Тільки вже не вірші.
- Доноси?
- Доноси, доноси. Про Афган пишу.
- Мемуари?
- Спогади.

Фелікс підвівся, опустил на ніс окуляри і на виході з кухні сказав:

– Ладно, сержант, заходь, почитаєш ще якомсь.

Іноді Тимофій справді заходив, читав. Феліксу все подобалося: слухав уважно, питань не ставив, розумів, що не все треба сприймати буквально, а як на те, взагалі не все треба сприймати. Фелікс трепетно ставився до будь-яких проявів творчості. Все, чого він не вмів, викликало у нього захват і повагу. Наприклад, гра на піаніно. Нерідко він просив зіграти Огінського. Тимофій уже давно закинув заняття, проте для Фелікса робив виняток. Зрештою, йому це подобалося. Сповнений солодкої пихи, Тимофій заплющував очі і грав. Три, чотири рази поспіль, не зупиняючись, пролітаючи двадцять восьмий такт, як нічний швидкий пролітає полустанок. Фелікс скам'яніло сидів на стільці в коридорі, трохи відсунувши важку оксамитову штору. Сидів і слухав. Якщо був п'яний, то плакав і просив грати ще. Обіцяв заплатити. Часом дійсно кидав крізь щілину зім'яті купони. Тимофій тоді швидко підбирав їх і ховав до шкарпеток. Ольга незадоволено покрикувала із сусідньої кімнати, психувала, просила зупинитися, скільки можна це грати, говорила вона, в тебе істерика, зіграй краще якийсь вальс, ти ж пам'ятаєш, отой із «Фауста» Гуно. Тимофій пам'ятав, але ніколи не любив французьких композиторів, окрім Дебюссі, звівно, тому продовжував грати полонез. Загравав його настільки, що забував рахувати, збивався з ритму, поспішав, накручуючи і накручуючи кола.

Фелікс сидів і плакав, шепочучи «не спіши», проте обережно, аби не сполошити, аби не припинив.

А бувало, просто плакав. Сидів, мовчав і плакав. П'яний, звісно. Малого це дратувало й одночасно веселило, як старі радянські комедії. Траплялося, що Тимофій взагалі не звертав уваги на його сльози: це було звичним явищем. Але частіше ним оволодівала допитливість. Наскільки глибоко можна встромити в цю рану палець, якою має бути абсолютна кульмінація? Яку межу той контужений здатен перетнути, перебуваючи у своїх навісних кошмарах? Чи зможе вдарити? Убити одним ударом?

– Це ти через війну? – якимось глузливо запитав Тимофій.

– Я погана людина, – проскиглив Фелікс. Він сидів, похитувався вперед-назад, наче метроном. Виставив долоні перед собою – жовті, сухі, попечені. – Цими руками я вбивав.

– А міг не вбивати, – сказав Тимофій, допитливо підмічаючи важкий погляд Фелікса: жовтий простір, гострий камінь, кривава каша в гімнастерках.

– Не міг. Це не наша війна. Це не наша, будь вона проклята.

– А як ти вбивав? – продовжував Тимофій.

– Одним ударом. У мене в підвалах генерали плакали.

– Катував? Навіщо ти їх катував? – Тимофій розійшовся, вивісив перед Феліксом червоне рядно, аби того перемкнуло, колупав його рану гострими нечищеними нігтями. Все глибше, глибше. До нерва! Доки не вистрелить болючим струмом. Доки не зірве запобіжники.

– Ми робили жажливі речі. Ми вбивали людей, – повторював Фелікс, мов під гіпнозом.

– Ти багатьох убив?

Фелікс подивився на нього пронизливо, люто, ніби Тимофій сам був червоним рядном, просякнутим кров'ю полеглих товаришів.

– Тебе, залупа з трьома личками, зараз в'їбати чи ще поживеш? – твердо промовив він.

– Ану давай! Спробуй! – заводив його Тимофій. – Сам залупа!

– Ти хто такий! Ти хто, блядь, такий! – закричав Фелікс і з усієї сили втопив кулак у стінку, мов у розпечений асфальт. Тоді поволі підніс руку до очей, значуще глянувши на скривавлені пальці.

– Будь вона проклята, ця війна.

Він схлипував, витираючи рушником кров, поліз пальцями в тарілку з капустою, схопив її у жменю, засунув до рота. Капуста звисала з підборіддя, падала йому на груди, на прострелені сигаретами треніки. Жував її мовчки, сльози стікали по обличчю, затримуючись у щетині. Намагався встати, не втримався, упав, вдарившись головою об стіл. Підвівся, ошелешений і лютий, видаючи грізні звірячі звуки.

Довів, подумав Тимофій. Фелікс довго і протяжно ричав, стаючи в бойову стійку, повільно стискаючи скривавлені пальці в кулак. Тимофій з жорстокою допитливістю ексекютора спостерігав за його реакцією, його плавними рухами, дивився на його хижацькі ікла, на сіре виснажене обличчя, на сиве коротке волосся, зазираючи у мокрі й мутні очі, сповненні горя і забуття. Фелікс продовжував ричати. В якийсь момент він розвернувся і вдарив по дверях кухні. Посипалося товсте зеленувате скло, у Фелікса закривив

зап'ясток. Він покірно всівся, підкурив, зосереджено дивлячись на калюжу крові, що утворилася під його рукою на сірому лінолеумі.

– Перемотай, – бридливо сказав Тимофій.

Фелікс, уже спокійний, байдужий, махнув рукою, мовляв, заживе. Сидів, натужно ворухив щелепою, ніби пережовував суху землю.

До кухні влетіла Ліда, з холодним цупким поглядом, з намертво стиснутими зубами. Якусь мить вирішувала, за що спершу хапатися: за скривавлений зап'ясток Фелікса чи за скло, розсипане підлогою, мов діаманти в ювелірному салоні. Врешті почала збирати скло.

– Іди у кімнату, – наказала вона онукові.

– Хай сидить! – глухо промовив Фелікс. – Хай дивиться! – перевів погляд на кулак. – Як я боюся крові! Доннерветтер. Дивись!

– Надивився вже, – сказав Тимофій і пішов до кімнати.

У такі моменти Тимофій ненавидів його. Якоюсь глухою і бридливою ненавистю, що проростала ще з тих далеких часів, коли Фелікс відібрав у нього віру в казку і Дядю Бобу, викорчував її, мов старий трухлявий пень, залишивши чорну вирву розчарування й калові маси на рушнику. Він ненавидів його до сліз. Ненавидів за слабкість, за втому, за те, що навколишня дійсність тисне зусібіч, топче і душить, а тут ще він зі своєю продірявленою головою, зі своєю війною, відбитими кістяшками, водярою, кров'ю, плачем, з усією цією вологою, яка вичавлюється з нього, мов зі свіжої бринзи. Всі його стогони і прокляття, весь цей бруд, який він лишає на кухні. Та що на кухні – у житті Тимофія також.

Прибита розпачем Ольга знайшла себе в продажах косметики. Це дозволяло поступово погашати борги чоловіка. Вона звільнилася з дитячого садка, вкінцець посварившись із завідувачкою Прокоф'євою, й усю себе цілковито присвятила тихому мережевому бізнесу. До них у квартиру час від часу приходили некрасиві жінки у дешевих шубах, сідали в ці особливі глибокі крісла й вислуховували довгі та вишукані лекції про тональні креми, масажні масла і палички для кутикул. Особливої гостроти всім цим лекціям і консультаціям додавали хмільні викрики за стінкою. Жінки у шубах бентежно і зніяковіло озирались.

– Сусід-афганець, – виправдовувалась Ольга.

Іноді сусід-афганець виповзав зі свого бункера й з розгубленою беззубою усмішкою зазирає крізь шторм до вітальні.

– Cholerajasna! – вигукував він, уздрівши жінок у шубах. І зникав, покійно демонструючи жовті долоні.

– Поляк, – промовляла Ольга, видаючи конфуз за пикантну особливість.

Однак місцева клієнтура виявилася млявою і нерішучою, тому за кілька місяців Ольга, переборовши провінційні страхи перед столичною зверхністю, перебралася до Києва, винайняла на всі гроші офіс у середмісті, пошила діловий костюм і замовила в друкарні візитки. Сама ж підживала на Воскресенці у тітки, рідної Лідиної сестри, в глухій темній кімнаті з видом на зазеленені панельники поза «Авророю». Кликала з собою і Льошу, пропонуючи повноцінну сімейну міграцію до столиці. Льоша ж їхати відмовився, сказав, що

Київ його лякає, тому ви – як собі хочете, а я на лижі. Він знову подався в мандри, все ще розраховуючи на виграш, проте всім уже давно було байдуже, всім уже давно було нецікаво. Ольга лише знизала плечима. Давно не було поваги, давно не було любові.

Тимофій залишився під опікою Ліди. Йому було дванадцять, і перед ним розкривалися не знані досі горизонти.

* * *

Весною стало більше світла і тої приємної тривожності, з напливами якої гостро осягаєш повноту життя. З першими березневими проталинами він вискакував у двір, верескливий і мокрий, мов у басейні. Хлопці з навколишніх будинків, бліді й хворобливі, після довгої зими з її морозами та пронизливими туманами, шаленіючи, раділи сонцю і свіжому східному вітру, що дув із боку Дніпра, збивалися у бучні загрозливі ватаги й вирушали на пошуки пригод. Зазвичай пригоди починалися одразу ж за межами двору. Їм по дванадцять-тринадцять, вони вільні і непоступливі у своїх принципах, проте відкриті до пізнання цього світу й себе у світі. Свідомі своєї бідності, проте з чітким переконанням, що все це тимчасово, що все це мине скоро і непомітно, варто лише трішечки подорослішати. У кожного в сім'ї свої скелети. Їх навіть не доводиться ховати до шаф – усім усе про всіх відомо. Від цього відчуття свободи п'янило ще більше.

Вони зналися змалечку. Вибігали на вулицю, скошлані, ошалілі від величезного простору, щасливі від його

усвідомлення. До певного часу Тимофій рідше брав участь у дворових іграх та збіговиськах, увесь його вільний час був заповнений розвитком: музикою, театром, якимись зовсім непотрібними гуртками, відвідуваними ліниво й нехотя. І от нарешті він відрікся від усього того, чим наповнювалося його життя до цього часу. Не було більше ані музики, ані театру, ані англійської. Він покинув усе, зчесав з себе весь той розвиток, мов засохлі вавки, оголивши рожеве м'ясо: нехай тепер заростає новим досвідом. Залишив для себе тільки Шлоссера, до якого ходив навіть не вчитися, а радше відпочивати від усього нікчемного і обтяжливого, чим наповнювалося його життя останнім часом. Шлоссер покірно приймав Тимофія, традиційно підгодовуючи його горіхами, вислуховував і давав якісь простецькі поради, маскуючи їх затаятою доморощеною мудрістю.

– Щоб висмикнути пирій із коренем, – говорив він, – варто тягнути довго і помалу, інакше зірвеш лише вершечок, тоді як уся суть зла залишиться у ґрунті.

Після цих зустрічей Тимофій повертався до свого двору, дорогою розмірковуючи над почутими сентенціями. Потім уважно роздивлявся своїх товаришів і думав: хто ж із них пирій і кого варто довго й сумлінно тягнути?

Загалом, усі вони були не злими дітьми. Іноді мимохіть агресивними, іноді підлими й заздрісними, але не злими. Вся їхня злість залилася у їхніх батьків, які, втрачаючи землю під ногами й не знаходячи здорового глузду епохи, таки виштовхали їхні кволі тіла на безпечний берег.

Вони лазили околицями й навколишніми заводами, забрідаючи до цехів і складів, досліджували дніпровське

побережжя й дахи будинків. У покинутих баржах і катерах знаходили непідробну сталкерську атмосферу, на території плиткового комбінату – ампули з хімікатами, в яблуневих садах – зайців, що необачно потрапили у сильця, розставлені місцевими сторожами. А ще були похорони. Це був особливий вид дозвілля. Люди вмирали часто і швидко, і їхня смерть набувала напрочуд буденного характеру. Померти молодим було нормою, навіть спитися як слід не встигали. Чи не щотижня під котримсь під'їздом стояла труна. Іноді у трунах лежали старі – тоді хтось значуще говорив: людина прожила життя. Коли ж із труни проглядало зовсім молоде обличчя, хтось із байдужою прикрістю промовляв: навіть не пожив. Тимофій зачаровано дивився на всі ці магічні й моторошні ритуали, на зачумлених музикантів із трубами, на батюшку, загорнутого у фелон, немов біженець у ковдру, на людей, що стояли навколо тіла, згуртовані однією справою, скріплені одним горем, – і йому здавалося, що всі ці люди весь час живуть у рутинно-похапливому ритмі лише для того, щоби в якісь моменти зупинитися біля чужих трун і тільки тоді уповні відчувати благосну наповненість свого життя.

Під час однієї такої розваги Тимофій із хлопцями стояли метрах у двадцяти, не наважуючись підійти ближче й не відходячи далі, аби не пропустити найцікавіше. З чорних дерев скрапувала весняна вода, було сіро і скорботно, темні й пружкі хмари над двором висіли так низько, що до них можна було дострибнути й ухопитися. І тоді у натовпі, що метушився біля покійника, Тимофій зауважив Фелікса. Він був одягнений у спортивні штани та бушлат «Дубок», на голові мав лижну синьо-червону шапку, в зубах стирчала

сигарета. Навіть не тліла, просто стирчала, мов нагадування про те, що треба зупинитися, відпочити, перекурити. Його всюди пропускали, давали дорогу, ніби саме він був винуватцем торжества, а не восковий манекен із радянськими трикопійчними монетами на очах. Фелікс переставляв табуретки, совав труну, поправляв одяг на покійному, комусь пов'язував рушника на руку, з кимось жваво вітався, когось підкликав, аби допоміг із кришкою і вінками.

– Це ж Фелікс! – радісно вигукнув Тимофій своїм пацанам.

– Ну да, – сказав хтось, – Фелікс. Він постійно на похоронах буває.

– Навіщо? – здивувався Тимофій.

– Ну а ти тут навіщо? Смерть, – відповів один із товаришів, понизивши голос, – це така незбагненна річ, від якої важко відірвати погляд. Смерть – це такий згусток...

– Не мели хуйню, – перебив його інший. – Наливають на похоронах, от і все. Він бере на себе всю брудну роботу. Зараз вінки поправляє, потім труну понесе, потім буде могилу закопувати.

– А потім йому наллють... – замріяно мовив третій.

– Молодець він, – сказав перший. – Такі люди потрібні. Він як провідник. До царства мертвих.

У цей час Фелікс помітив Тимофія, підняв руку і неголосно, проте чітко промовив: «Сержант».

– Сержант? – поцікавилися хлопці. Тимофій скривився, «не питайте».

– Весело тобі з ним, – сказали вони.

– Да, – безрадісно погодився Тимофій. – Не те слово.

Чорна весняна вода важко падала в грузьку землю. З-за густих похилених верб, що стояли при дорозі, прокочувалися розхристані вантажівки, дзвінко підстрибуючи на ямах. Із прочиненої квартирки на першому пахло смаженим салом. Простір був огорнутий скорботною тишею. Хіба в сусідньому дворі хтось старанно й ритмічно вибивав килими. Тоді ж і почало відбуватися щось дивовижне й жахливе одночасно, щось таке, від чого хотілося сховатися, аби не бути свідком, аби потім не згадувати. Фелікс зчепився з черевастих музиком у шкірянці й у такій же шкіряній кепці на великій червоній голові. Спершу музик, вилупивши вирлаті гіпертонічні очі й примовляючи «ей, ти!», штовхав Фелікса у спину. Фелікс мляво реагував, поводячи плечем і примовляючи щось упівоберта. Музик почав штовхати Фелікса дужче, ніби проганяючи, мовляв, іди давай звідси, чого прийшов, іди до інших покійників, а цього залиш нам, це наш, наш покійник. Тоді Фелікс розвернувся, схопив музика за куртку і сам почав його витісняти, мовляв, нема чого ділити покійників, усі вони спільні, колективні, так би мовити, тому сам іди давай, пся крив. Підійшло підкріплення – двоє таких же черевастих, тільки в бурих синтетичних дублянках. Вони утрюх притислись до Фелікса, ніби у ліфті.

– Так, хлопці, – тихо промовляв Фелікс, – спокійно, хлопці.

Проте хлопці не заспокоювалися і виштовхували своїми черевами Фелікса з натовпу. Натовп розступався, знову ж таки, даючи Феліксові дорогу.

– Доннерветтер! – з вимушеною необхідністю скрикнув Фелікс, ліктем зацідив у зуби черевану в шкірянці, заїхав

кулаком одному в дублянці, потім іншому. Черевань повалився на асфальт, намагався піднятися, тоді Фелікс угомонив його прямим зверху. Двоє у дублянках відчули смак крові на своїх губах і, сповнені люті, посунули на Фелікса. Фелікс задкував.

– Вадім! Обережно! Тут Вадім! – почулося з натовпу.

Фелікс повернув голову, аби пересвідчитися, що позаду нього справді Вадім, блідий і скам'янілий, з монетами на очах і з підв'язаною щелепою, ніби в нього розболівся зуб, лежить, не ворухнеться. І поки Фелікс зачудовано дивився на покійного, отримав добрий удар у голову від одного в дублянці, не втримався на ногах і повалився на Вадіма. Труна зісковзнула з табуретки й перекинулася разом із тілом. Задзвеніли монети. Натовп заголосив. Усі почали обступати чи то Фелікса, чи то Вадіма, що, мов ганчір'яна лялька, безпорадно звисівся з поваленої труни. Фелікс рвучко підхопився на ноги, блискавично уклав ребром долоні двох у дублянках на землю, підстрибнув на місці й дременував через двір, розбиваючи черевиками зледеніле багно, напорівся на жигуль, що здавав назад, уперся в нього руками, загальмував, розвернувся й побіг уздовж будинку в напрямку занедбаної котельні.

– Фелікс! Фелікс! – галасував натовп.

Але Фелікс уже завертав за ріг будинку, полохаючи голубів.

Тимофій від побаченого не міг поворухнутися. Не ворухився й Вадім. Натовп кинувся вкладати його назад до труни. Відхаркуючись кривавою слиною, піднялися й двоє у дублянках із синцями на набряклих червоних обличчях.

Черевань у шкірянці все ще покійно лежав на асфальті. З його тріснутої брови юшила кров, нога була вивернута, строго вказуючи напрям, у якому зник Фелікс. Поруч лежав стоптаний коричневий чобіт на змійці.

Увечері до Ліди прийшли менти. Двоє попереду й один ззаду. Трохи осторонь – черевань у шкірянці. Скривджене обличчя, вкрите гематомами, стійка образа в очах, мокрі від збудження губи. Стояв, нетерпляче визираючи з-за спин ментів. Побачив Тимофія, що вийшов глянути на гостей, почав тикати пальцем, мовляв, ось цей там був. Ліда від усього відхрещувалася: ні, такий тут давно не живе, де – не знаю, ні, телефону не має. Подивитись квартиру? Свою ідіть дивитися, пси лягаві. Що чув. Ще питання?

Ліда ніколи й нічого не боялася.

Врешті менти забралися геть, черевань ще довго ходив районом із підмогою – шукав Фелікса. Але не знайшов. Де він – не знав ніхто. Фелікс знову щез. Навіть дипломат свій залишив. І парадне пальто оберштурмбаннфюрера.

А за два місяця щез і Тимофій.

* * *

У нього з'явився друг. Родіон. Знали вони один одного з раннього дитинства, росли в одному дворі, але не дружили. До того ж ходили до різних шкіл. Аж поки Тимофій не почав частіше з'являтися в їхній компанії. Позналилися ближче. Забурювалися один до одного в гості, прогулюючи школу. Спільні інтереси, перші сигарети і крадене в гастрономі

пиво, навіть спробували створити музичний гурт: у Родіона був міцний альт. Вони вешталися районом, забрідаючи до найтемніших куточків, виїжджали у середмістя, товклися на центральному ринку, в якихось ігротеках, де за всі свої кишенькові гроші ганяли, скільки вистачить проплаченого часу, на перших у місті плейстешенах. Шукали пригод і самі їх створювали.

Батьки Родіона вже багато років як роз'їхалися. Родіон жив із татом, немолодим чоловіком із жовтими підстриженими вусами. Старий любив сина, але виховувати його лінувався, забивав на нормальне харчування, ігнорував школу і не з'являвся там роками, проте щедро ділився з сином простою пацанячою мудрістю про відвагу, честь, дружбу. Він усе життя пропрацював на хімії, там же й тримався тепер на пів ставки в одному з останніх цехів, аби не скоротили. Вірив, що завод реанімують і наївно покладався на корупційний директорат.

Із мамою в Родіона не склалося, вона ще на початку дев'яностих зв'язалася з колишнім ментом, що поступово спивався й ставав більше схожим на колишнього в'язня. Разом із собою він споював і матір Родіона. Їх часто бачили на районі між приватним сектором і радгоспом: чумні й апатичні, вони тинялися задвірками, здавали брухт, макулатуру, пляшки. Мент підробляв вантажником на овочевій базі. Вона ж якийсь час працювала кондукторкою в тролейбусі, через що Родіон не любив їздити цим транспортом, але невдовзі звільнилася й звідти.

Родіон не поважав старого і не любив матір. Зрештою, як ти її любитимеш, коли й не знаєш майже. Вони спілкувалися

зрідка, переважно в моменти її сентиментальних загострень. Вона приходила до школи або перестрівала його на районі, якась худа, в'ялена, ніби мойва, із жовтими впалими щоками, в рудому псячому манто й білому в'язаному береті з сорочиною егреткою, лізла обійматися й запевняла, що скоро все буде по-іншому, скоро вона забере його, і вони стануть справжньою сім'єю. Родіон стійко чекав, поки вона від нього відлипне зі своїм запахом перекислового пива, на всі її питання відповідав лише так або ні, на всі прояви ніжності гидливо відхиляв голову.

Він був дитиною вулиці. І там почувався вільно і впевнено, так ніби ці порохняві двори й ці пропахлі сирістю та котами підвали і є його домівкою – безпечною, міченою, осмисленою.

Не дивно, що Тимофій тягнувся до нього. Забагато домашнього догляду і нагляду, від яких хотілося втікати абикуди, лише б не бачити ці стіни, ці театральні лаштунки і це піаніно. Він теж бажав бути вільним. Його теж вабили бетонні паркани заводів, бите скло вулиць і прохолода міських садів.

Хтось із їхньої компанії нашіптував йому, що Родіон – не найкращий друг, далеко не найкращий, а швидше найгірший. У нього взагалі ніколи не було друзів. А знаєш чому? А тому що він підлий і злий. І ти в цьому коли-небудь переконаєшся. Тимофій сміявся, говорив, що це заздрість. Звичайна туполоба заздрість їхній справжній чоловічій дружбі.

Була друга половина квітня. Розігріті грою, пацани бігали асфальтованим п'ятачком, збиваючи один одного, збиваючи коліна і лікті. Бігали й Тимофій із Родіоном. Усі

познімали курточки. Сонце ховалося в гілках інтернатських яблунь, приречено сповзало за корпуси, тануло за зеленим пагорбом, від чого хлопчачі тіні швидко виростали. Квітнули абрикоси, розкидаючи навколо білі пелюстки. Хтось бігав до колонки попитувати води, хтось приїхав на «Аїсті», так і сидів на ньому, спостерігав за грою, плюючись лушпайками. Хтось ходив через дорогу до сусіднього дитячого садочка покурити в павільйоні. На футбольному майданчику поруч старші ганяли м'яч в одні ворота. Біля центрального корпусу на турніках висіли бабці у радянських тренувальних костюмах.

І тоді, серед усього цього хаотично тасованого натовпу, Родіон, зупинившись і драматично розвівши руки, прокричав:

– У мене зник ніж! Швейцарський!

Гра зупинилася. Всі сполошилися. Сонце так і повисло, не встигнувши скотитися за пагорб, завмерли бджоли над абрикосами, старші зупинили м'яч і зосереджено дивилися на загальне занепокоєння.

– Я його перед грою поклав до кишені куртки, – пояснив Родіон, – і от тепер його немає. Хтось украв ніж! Швейцарський!

Усі почали одразу шукати. Нишпорили очима в невисокий весняний трав'яний обабіч майданчика, припускали, де б він міг випасти, говорили, що ніж – це важливо, так, без ножа – нікуди. Для пацана ніж – така ж необхідна річ, як годинник, або, скажімо, бейсболка, це незмінний атрибут джентльмена і справжнього районного денді. Тимофій теж шукав, намагався вибудувати в голові траєкторію, якою останні кілька

хвилин переміщався його друг, аби вирахувати, куди міг впасти ніж.

– Нема його там, – сказав Родіон, – він у куртці лежав.

До того ж, наголосив він, його саме вкрали, тож досить шукати, після чого рішуче підійшов до куртки Тимофія й заліз до кишені.

– Ось! – переможно прорік Родіон демонструючи складаний ніжик. – Він його вкрав!

Усі зупинилися, замовкли, полегшено глянули на ніж, який виявився не таким вже і швейцарським. А за мить здійнявся галас, усі почали кричати, розмахувати руками, тиснути в Тимофія пальцями, вигукувати прокляття.

Тимофій навіть не встиг бодай щось сказати на свій захист, стояв, розгублено відкриваючи рота, задкував, шукаючи рукою на що опертися, однак, окрім підступної порожнечі, нічого не знаходив. Його обступили кільцем, посипалися звинувачення не лише в цій крадіжці, а й в усіх, які траплялися за останні кілька років. Хтось замахнувся ногою.

– Це не я, – тихо промовив Тимофій пересохлим ротом.

– Іди звідси! – закричали.

– Вали давай, крися!

– Крися! Крися!

– Це бок, – втрутився високий хлопець із дальніх общаг. Він перший приніс у їхній колектив кримінальні поняття. – У своїх крисити – серйозна бочина. За це треба відповідати.

– Сука! – кричав Родіон голосніше за всіх. – Сука! – плював він слиною.

– Попав пацан, – розважливо мовив хтось із старших.

Сперечатися й доводити правоту не було сенсу. Перед Тимофієм стояв натовп. Щирий у своїй люті, немилосердний, спраглий видовищ і крові, згуртований своєю безапеляційністю. Тимофій розвернувся і пішов. У спину йому летіли образи та звинувачення. Він перестрибнув сітку, що відгороджувала майданчик від дороги, й побрів додому. «Як шкода, – подумав, – усе лише починалося. Нове життя, веселе і вільне. Перші сигарети, перше пиво, спільні пригоди, навіжені, сміливі».

Тут він ховався від спустошення і розчарування, радів сонцю і відчуттю братерства, тут йому відкривався інакший світ – чарівний і принадний, де від нього не вимагали нічого і давали все. І от на очах у цілого двору... Без права на виправдання, підступно і чорно. Тупо. Програв. Не вигребти.

Спочатку навіть прикро не було. Просто дивно. «Кому ж знадобилося мене так підставляти?» – думав він. Ну, тобто зрозуміло кому. Прикро стало пізніше, коли він усвідомив, що взагалі більше не мав друзів. Навіть приятелів не мав. І плакати не хотілося. Та що плакати – жити.

Історія з ножем швидко розлетілася районом і дісталася Тимофієвої нової школи.

Він розказав про цю історію Шлоссеру. Той прицмокнув тонкими фіолетовими губами й порадив змінити місце проживання. Тимофій спершу подумав, що це знову якась алегорія, сильний образ домотканої філософії, але серйозний вираз обличчя Шлоссера свідчив про дослівне значення його фрази.

– Може, мені до вас переїхати? – уїдливо спитав Тимофій.

Шлоссер не знайшов що відповісти, лиш відсипав повну кишеню смаженого мигдалю.

Насилу закінчивши сьомий клас, Тимофій утік. Зібрав усі свої зошити з римованими каракулями, щоденники, які вів останній рік, томик Бальмонта з віршами періоду першої еміграції і вже другого червня їхав у приміському автобусі в напрямку дачі. Щасливий, наскільки це було можливо, втечею і пригноблений необхідністю повертатися.

Уже другий рік на дачі хазяйнувала Ліда, сумлінно засаджуючи город, доглядаючи будинок і збираючи врожай.

У міській квартирі не було нікого. Льоша жив на СТО, в якому працював, Ольга назовсім перебралася до столиці. Фелікс перебував десь у вигнанні. Його шукало пів району, аби поговорити про перевернуту труну. Та й у будь-якому разі – хто б залишив із ним Тимофія?

ЧАСТИНА ДРУГА

Хто ти такий?

– Івасик. Так мене всі називають.

– А по-батькові? – запитав Тимофій, розуміючи, що Івасик як мінімум утричі старший від нього.

– Телесик.

– Ясно, – відповів Тимофій.

– Що в тебе волоссям? – запитав Івасик. – Модно так?

Вони йшли між городами у напрямку ковбані. Івасик говорив тихо, щось питав, Тимофій не чув і, щоб не перепитувати зайвий раз, багатозначно відповідав:

– Та так.

Відповіді Івасика цілком влаштовували.

Стрекотіння коників і дзижчання бабок упереміш з Івасиковим незлобливим матом посилювали безперечну липневу атмосферу.

Вже третій тиждень не було дощу, температура сягала сорока градусів, у селі попересихали криниці, воду возили з райцентру цистернами. Ковбаня теж пересохла, у ній вихлюпали всі карасі, й навкруги стелився гострий солодкуватий запах. Шурхотіла кукурудза, від якої віяло теплом і наганяло

сон, уздовж стежки зеленою хвилею плив люпин. Стерня ко-
лола босі ноги. У городах то тут, то там маячили згорблені
спини. Спека дзвеніла, Івасик тихенько бурмотів, піт зали-
вав очі.

Тимофій радів хоч якомусь спілкуванню. Навіть Іва-
сик видавався йому цікавим і перспективним другом. Бу-
ло ще кілька знайомих – однолітків із його рідного міста
або мурманців, яких батьки звозили на все літо поправля-
ти зіпсоте здоров'я. Північний Мурманськ, як не дивно, на
весь літній сезон переїздив до Центральної України і при-
возив із собою нову музику та нові віяння, доправлені до
тамтешніх портів морями. Дачники не гребували північ-
ними дарунками і так само щедро ділилися з місцевими.
Дружба мурманця з місцевими була неможливою. Вони не
розуміли один одного навіть на рівні жестів. Етнічні зітк-
нення були неминучі.

Того спекотного літа до села ніхто з потенційних друзів
Тимофія не приїхав. Хіба Іван, але він подався з дідом і па-
сікою на узбережжя Росії. Там вони і жили в «Колхиді», мов
два вигнанці: варили юшку на багатті, доглядали вулики
і сварилися.

Залишалися самі місцеві. Якимось у центрі в черзі по квас,
який іноді з міста привозили у стандартній жовтій діжці, Ти-
мофій зустрів Мар'яну. На мить йому здалося, що він був би
не проти з нею погуляти, навіть привітався, але вона глянула
на нього з виразною огидою, наче побачила труп їжака у ку-
щах малини. Тимофій зауважив у неї чорні вугрі між брова-
ми і безліч дрібних прищиків на підборідді, мимоволі скри-
вився і відвернувся.

Попервах він ганяв на велосипеді й сидів із вудкою на ковбані. Велосипед швидко зламався, а ковбаня пересохла. Він безцільно тинявся селом у пошуках хоч якоїсь розваги або лежав під виноградом на розкладачці, читав від безвиході старі радянські повісті про піонерію й наминав білий хліб із суничним або полуничним варенням. Все більше набирив вагу й відрощував волосся. Загалом був схожим на Джорджа Фішера. Ліда пропадала в лісі або на городі, їсти готувала на кілька днів уперед, аби не витратити на цю ерунду час: велику каструлю борщу чи каші. Лише зрідка могла наліпити вареників або зробити пиріг із ревенем, побалувати Тимофія. Але переважно не надто заморочувалася. Так вони й існували у це жарке безнадійне літо.

Івасика Тимофій зустрів у передобідню годину, коли Ліда послала його по хліб у центр. Івасик ніс чимале скло, руки його були вкриті як давніми, так і свіжими порізами. Кров текла зап'ястями, скрапувала на розпечений асфальт і миттево закипала. Побачивши Тимофія, Івасик попросив допомогти віднести скло до кафе.

– Сина, – сказав він маленьким рожевим ротом на великому водянистому обличчі, – габаритне воно, не донесу.

Тимофій засумнівався.

– Я тобі мороженку куплю.

Грошей у Тимофія не було, мороженки хотілося. Він зняв футболку, обмотав нею руку, й вони благополучно доставили скло до просторої і прохолодної зали кафе «Єлізавета».

– Тут хрестини вчора відмічали, – пошепки пояснив Івасик. – Таке...

У кутку кафе величезна фігура у мокрій від поту сорочці відраховувала гроші власнику кафе Міре.

Івасик для Міре робив усілякі дрібні речі: заскрити вікно, полагодити меблі, зварити решітку для кіоску або вирити яму під басейн. Міре розраховувався з Івасиком або солярою, або горілкою.

– Мені однохуйствено, – ділився Івасик.

– Ну да, – погоджувався Тимофій.

Мороженку Івасик йому не купив, але пообіцяв купити цілий кілограм, якщо він йому допоможе ще в одній справі.

– Ти не сци, – сказав він, витираючи подорожником порізані руки. – Івасик. Так мене всі називають.

Біля тракторного училища вони підійшли до зламаної минулорічним буревієм сосни. Івасик дістав із-під наваленого гілля півлітрову банку, обтрусив її від піску й поцілував.

– П'єш?

Тимофій не пив.

– П'ю, – сказав він.

– Давай, за зустріч.

Тимофій зробив кілька ковтків, закашлявся, миттєво почав хмеліти, відчув тепло у всьому тілі. Куди ж тепліше, – подумав.

– Я вже п'яний, – повідомив Тимофій.

– У тебе є велосипед?

– Зламався. З оською щось.

– Пішли, глянем, – запропонував Івасик.

Знову посунули городами. Івасик сипав матюками, немов пшоном на Новий рік, вилизував засохлу кров із зап'ястя, спльовував. Тимофій мовчав, думав лише про те, що надто п'яний, аби з'являтися перед Лідою.

Врешті підійшли до ділянки. Тимофій перестрибнув паркан і з тилу підібрався до сараю, де стояв його поламаний велосипед. Приволік його до Івасика, який чекав під березою метрах у двадцяти, але з'ясувалося, що треба було взяти ще й якісь інструменти.

– Навіщо вам велосипед? – поцікавився Тимофій.

– Треба з'їздити до Нестора.

В уяві Тимофія одразу випірнула ілюстрація зі згорбленим над стародавнім письмом стариганом у давньоруському клобуку.

– А хто такий Нестор? – запитав він.

– Нестор Іванович, – пояснив Івасик.

«Ага, – подумав Тимофій, – тепер усе зрозуміло. Телесик, Нестор – усе зрозуміло, чого питати».

Велосипед Івасик полагодив за п'ятнадцять хвилин.

– Оська, блядь, – незадоволено хмикнув він і вдарив Тимофія пухлою долонею по плечу, тут же демонструючи жирного сплюснутого ґедзя, – руки з жопи ростуть. На, ще випий.

Він протягнув Тимофію вже майже порожню банку. Тимофій випив. Івасик забрав банку, видобув з неї ще кілька крапель і жбурнув її в сусідські соняшники, осідлав велосипед і рушив. За три метри зупинився, обернувся.

– Сідай на задне, поїхали до Нестора.

– І я?

– І ти, – твердо промовив Івасик, – я там залишусь, а ти їдь куди хочеш. З мене мороженка. Ти знав, що в Черкаській області найкращий у світі чорнозем?

Тимофій кивнув, мовляв, хто ж не знає.

Івасик віз його обережно, наче беріг для якихось надважливих справ. У Тимофія почалася гикавка. Дорога звивалася перед його очима, як гадюка в очереті. Він відчував себе піднесено: ейфорія і нудота накочували та відступали, мов дніпровські хвилі. Невблаганно жарило сонце. Івасик співав.

Нестор жив у сусідньому селі Шелепухи, в яке Тимофій не раз ганяв по ліщину. За якийсь час вони під'їхали до посірілого дерев'яного паркана, зведеного, певно, ще за часів УНР.

– Нестор! – загукав Івасик.

Зайшли у двір, вкритий висушеним під пекельним ультрафіолетом споришем.

Із drankової хати з земляною призьбою виліз Нестор. Розкосі очі, монгольські вилиці, переламаний ніс та безліч шрамів по всьому тілу. На плечі ледь промальовувалося вицвіле татуювання.

– А це хто? – привітався Нестор, спускаючи штани. Він мочився з ганку, влучаючи прями́сінько у целулоїдного пупса, не відомо ким залишеного на цьому богом забутому подвір'ї.

– Так, – представив Тимофія Івасик, – городський один. Він зараз поїде.

Тимофій стояв і крізь слюдяну товщу перед очима намагався розгледіти Нестора. Івасик з усмішкою глянув на Тимофія.

– Або не поїде.

До будинку Нестор їх не запросив. Всілися під горіхом коло порожньої будки, від якої тягнувся ланцюг.

– А де ваш пес? – запитав Тимофій, намагаючись якось зменшити напругу.

– Я його вбив, – спокійно промовив Нестор, запалюючи сигарету. – Що в тебе з патлами?

– Це так модно, – відповів за Тимофія Івасик.

– У мене теж такі були, – злобно мовив Нестор.

Вони почали пити. Налили й Тимофію.

– Пий, малий, – підбадьорював Івасик, розтягуючи широким обличчям незлу рожеву усмішку.

Тимофій не хотів, але пив.

Потім ще. В якийсь момент перед ним усе попливло. У голову нав'язливо лізло одне питання: чи може пітніти язик? Він намагався підвестися, але, скошений кількістю випитого, осів на траву. Дивився на Нестора, на Івасика й не розумів, чому так легковажно вляпався в цю ситуацію. Певно, через мороженку.

А потім прийшли гості.

Двором ходили по-особливому п'яні люди, ніби щойно зійшли з картин Шульженка: поламали хвіртку, навіщось перекинули собачу будку, сповнені дикунської радості, гиготали і пили, пили. Жінка у брудній коричневій сукні, з порізаними ногами й глибокими западинами на щоках, випорожнявалася просто під парканом. Запахло лободою і калом.

За якусь мить сіло сонце, і над селом повисли вологі сутінки. Хтось безперестанку скрипів поламаною хвірткою,

з будинку чувся хриплий жіночий сміх. Приходив сусід у шортах і смугастому халаті. Тверезий, сердитий. Розмахував руками, ніби робив гімнастику, показував на Тимофія пальцем і щось доводив Нестору та Івасику. Ті реготали. Потім палили багаття, спалили будку, якийсь мужик вліз босою ногою у свіже гівно.

– Відведи мене додому, – благально попросив Тимофій Івасика.

– Іди в жопу! – реготав той, штовхаючи Тимофія в рясну траву.

– Будь ласка, – захникав Тимофій.

– Ми ще будемо смажити Толіка, – спокійно сказав Нестор, немов це мало бути беззаперечним аргументом для того, щоб Тимофій залишився. – Толіііік! – закричав він у зоряне небо, роззявляючи чорний рот.

На щастя, як смажили Толіка, Тимофій не запам'ятав.

Він прокинувся, коли на сході сіріло. Двір стояв порожній, із кострища тягнулася тонка смужка диму. Небом плив обгризений місяць. Тимофій підвівся на ноги і спробував зрозуміти, де він є і куди йому рухатися, аби віднайти хоча б якісь знайомі маяки. Вийшов із двору, приглушено міркуючи, що язик таки пітніти не може, пройшов глиняною дорогою до кінця вулиці, вибрів до темного луку, вкритого липким і вогким туманом. Цей луг розділяв два села, мешканці яких випасали на ньому худобу, за ним починалися рятівні розпізнавані ландшафти. Було холодно, смертельно хотілося пити, незносно боліла голова. Тимофій рушив через пасовисько, взявши за орієнтир стару вербу, що впиралася сухим гілляччям у темне небо. Посеред

лугу з прикрістю усвідомив, що у Нестора залишився його велосипед. Сів у висушену, але мокру від роси траву, й заплавав.

Йому тоді влетіло. Приїхала Ольга, вигоріла й знекровлена, схожа на Лінду Гемільтон, обіцяла страшні покарання, які чекають на Тимофія по поверненні до міста. Вона довго розмовляла з Лідою, благала її побути з малим ще кілька тижнів, у неї робота, у неї клієнти, вона щойно перебралася до нового офісу й ну ніяк не може забрати сина.

Зрештою, Тимофій таки залишився ще на кілька тижнів. Але його більше нікуди не відпускали. Навіть у центр по хліб.

– Велосипед просрав? – говорила Ліда сердито, змахуючи піт із короткого кучерявого волосся. – Хочеш голову просрати?

Тимофій шкірився. Намагався уявити як це – просрати голову. Засміявся.

– Я знаю, де він. Він у Івасика.

– А Івасик де?

Тоді на допомогу прийшов сусід Афанасій, колишній шкільний учитель географії і біології. Він запевняв, що знає цього Івасика, знає, де ця свиня вештається, і обов'язково знайде його.

Але минали дні, й Афанасій, білошкірий товстун із сивими водоростями під пахвами, Івасика так і не знайшов.

– Нікого він не шукав, – сказав Тимофій. – Сцикло. Я можу пошукати.

– Це вже не важливо, – сказала Ліда. – Але ти нікуди не підеш.

Так він і сидів переважно в будинку, ховаючись від спеки, читав нецікаві, сповнені червонопрапорної звитяги книжки, дивився чемпіонат світу з футболу й нудився.

Тимофій уболівав за бразильців. Тобто спочатку вболівав за італійців (Дель П'єро, Баджо, Індзагі, Пальюка), однак ті програли французам ще в чвертьфіналі. Ну і через це у фіналі довелося вболівати проти французів. За Бразилію. Але молодий нарваний Зідан вклав дубль, а тому забив ще й Петі, хоча це вже нічого не вирішувало... Так чи сяк, Тимофій сидів перед чорно-білою «Весною» й молився, аби зараз не відімкнули світло, що в той час у сільській місцевості траплялося чи не щодня. Це був його перший чемпіонат світу. Пропустити фінал він ніяк не міг. Наприкінці матчу було очевидно, що бразильці пролітають, проте Тимофій до останнього на щось розраховував. У футболі завжди можна на щось розраховувати. До останнього.

Тоді він і почув дивні зойки знадвору. Чи то радісні, чи то занепокоєні – було не зрозуміло. Чоловічі голоси, сміх. Ліда відповідала напруженим шепотом. Знову ж таки, не зрозуміло – радісно чи не дуже. А тоді почала кричати:

– Чого приїхав? Іди туди, де наливали!

Тимофій підбіг до вікна, але крізь густий виноград, що тягнувся від кухні до будинку, нічого не розгледів. До того ж давно зсутеніло: вуличної лампочки, щоб охопити всю картинку, не вистачало. Було видно хіба якісь рухи. Швидкі, рвані, ніби танцюють. Нарешті очі трохи звикли до напівтемряви і вихопили з неї білі й блакитні смуги тільника.

Ця дача була для Фелікса забороненою зоною. Дача належала Льоші, йому її віддали його батьки, яким Фелікс не надто подобався. Льоші ті пасторальні краєвиди були байдужі. Продавати дачу він лінувався, грошей не виторгуєш, та й покупців на цю ранньорадянську халупу з вибіднілою без води землею знайти не так легко. Тому тут господарювала Ліда. Але Феліксу сюди не можна. Тільки не він. Тільки не тут.

Але от він проник на заборонену територію. Танцював чи що він там робив. І Ліда, широко розставивши міцні, мов у арденського коня, ноги, кричала.

– Бачити тебе не хочу, гівна кусок. Привів із собою такого ж, як сам!

Саїд Белькола дав фінальний свисток, Тимофій вискочив у коридор, зашпортався на веранді, взяв кросівки, вийшов на вулицю. Від хвіртки до будинку грізно крокувала Ліда, за нею збуджено смикався Фелікс. За Феліксом несміливо йшов ще один. Теж у тільнику, сивий, темний. Тимофій упізнав ці розкосі очі й приплюснутий ніс, цю м'яку ходу й астенічне вилиняле тіло. Нестор.

– Сержант! – фальшивим басом закричав Фелікс. Підійшов ближче, глянув прискіпливіше. – Що в тебе з патлами?

– Я йому те ж саме сказав, – мовив Нестор.

Фелікс здивовано глянув на Нестора.

– Лідок, – звернувся Фелікс. – Ну! Лід! Це ж Саша! Ну? – не знаходячи підтримки у Ліди, обернувся до Тимофія. – Сашка мій. Ад'ютант!

– Було, було, – печально сказав Нестор. – Олександр Юрійович, – простягнув він руку.

Тимофій потиснув.

– Для тебе він Олександр Юрійович. Для мене – Нестор Іванович. Знаєш, чого Нестор? У нього такі ж патли були в молодості. Як у тебе. Він зі мною пів Афгану. Я потім пішов... а він далі хуярив, поки цей, що там, малюток?

– Фагот.

– Ну, це вже на виході.

– Та вже вийшли. Вже в есесері були. Наші ж і вальнули.

Зайшли на літню кухню. Фелікс, одягнений у дивні спортивні шорти й тільник, так що був схожий на школяра з клубу юних моряків, радісно розмахував руками, обіймав Ліду. Ліда невдоволено кривилась, відштовхувала його, однак тарілки на стіл виставила.

Тимофій завалився на ліжко. Фелікс із Нестором всілися за стіл.

– Ночуєш, а завтра провалюєш звідси, – попередила Ліда. – Як ти нас знайшов? – роблено спалахнула вона.

– Контррозвідка! – переможно вигукнув Фелікс. – Людей вмію допитувати. Люди і розповіли. Я до Нестора приїхав. Села поруч, знайшов.

– Ну, значить, і дорогу додому знайдеш, – уїдливо мовила Ліда.

– Лід! Ну!

Ніби нізвідки Нестор видобув пляшку, поставив на стіл, глянув на Тимофія.

– Малий, не? – розсміявся. – Чистейший шароп.

Вигляд він мав свіжіший, ніж у їхню першу зустріч. Одяг затертий, але чистий. Поводився стримано, навіть сором'язливо, проте у всіх його повільних котячих рухах простежувалась якась чорна злість. Якась прихована

азійська жорстокість. Він лякав Тимофія. Ліду, очевидно, теж.

Почали пити. Голосно розмовляли, зриваючись на сміх, їли ледь не руками, набиваючи повні роти. Тимофій очікував найгіршого. Ще трохи, думав він, ще дві чарки.

– Ми ще трохи, Лідулідзе, – сказав Фелікс, ніби прочитавши думки Тимофія. – І підемо.

Ще випили.

– Я пішла, – спокійно сказала Ліда. – Допиваєте й уходите. Ти йдеш? – звернулася до Тимофія.

– Я проконтролюю, – сказав він.

– Ну-ну, проконтролюєш.

Пляшка спорожніла, але Нестор дістав ще одну. Розлив, випили. Знову розлив. Запустив порізані пальці у миску з картоплею. Шкірився й весь час озирався, ніби в цьому тісному просторі за спиною міг стояти ще хтось. Фелікс ціпенів, бездумно дивився на Нестора, мимовільно похитуючи головою. Курили, струшуючи попіл у долоню, потім висипали його в миску з картоплею. Знову розлили, знову випили. Спочатку мовчали, потім заговорили. Тимофій стрімко провалювався у сон. У тьмяній напівдрімоті дослухався до розмов, час від часу випірнюючи з в'язкого стану, згадував, як за цим столом чотири роки тому сидів його батько, щойно повернувшись зі словацької тюрми, і яким бездонним здавалося щастя, і яким радісним було сонце, а тепер тут сидять Фелікс і цей безкінечно страшний азіат із бурими потрісканими п'ятками і сплюснутим неандертальським носом, і вони все говорять, говорять, ворущаючи п'яними, онімілими губами. Скільки вже він чув таких розмов? Десятки, десятки

безтямних і важких, мов у лихоманці розмов. Вони говорили про Маршала Устінова і про ідіота Громико, говорили про людей, яких, очевидно, давно немає на цьому світі, про вічного капітана Борю і його вирізане серце, про Івана і його ноги, які тільки й змогли доправити дружині, взагалі багато говорили про ноги і як дивно, що вони в нас залишилися, як же це дивно. Може, без ніг ми б іншими людьми були. Ясно, що іншими, блядь, без ніг-то. Краснописького згадай, були б у нього ноги – був би він генералом?! Говорили про біль, що труїть, про віру, що залишилася десь у бункері біля баграмського аеродрому, говорили про їхні гори та їхню гордість, згадували місця і висотки, заплямовані кров'ю та бойовою доблестю, а за який час перейшли на мугикання й виття. Так і сиділи, мугикаючи й виючи. Фелікс уже навіть не пив. Закрив долонями обличчя, скавчав, шепотів крізь пальці щось нерозбірливе, щось жахливе і моторошне, від чого виникало відчуття якогось потойбіччя. Сухого і холодного.

– Нас слухають! – раптом закричав Нестор. – Петрович! Нас слухають.

Фелікс повільно підняв голову, мутно глянув на Нестора.

– Нас слухають, – повторив Нестор.

– Прослушка, – видавив із себе Фелікс.

Нестор різко повернув голову до Тимофія, прострелив його гострим поглядом, зашипів.

– Цей слухає, – сказав він, не відриваючи від Тимофія злих очей. Його жовті скули заворушилися. Піднявся зі стільця, завмер.

– Сядь! – рявкнув Фелікс.

– Слухають! – просичав Нестор. – Ця сука нас слухає.
– Це прослушка. Хай слухають. Ми нічого не боїмося, – пробурмотів Фелікс.

– Ця сука! Його підіслали! – закричав Нестор.

Одним чітким стрибком він наблизився до ліжка й навалився на Тимофій своїм сухим кістлявим тілом. Запахло прілим потом і цибулею. Тимофій запищав. Нестор гостро вдарив його ліктем, влучив у плече, затим схопив руками за горло. Останнє, що Тимофій міг розгледіти, – широкі нестрижені нігті, гострі й надламані.

За секунду відчув, що кудись провалюється, але точно не в сон. У сон провалюються спокійно й ніжно, ніби приймають теплу ванну, це ж відчуття було холодне, наче хтось ріже тебе склом. Все миттєво побіліло, і крізь цю холодну білість, крізь сніговий морок Тимофій почув глухі удари, ніби хтось підстрибує і гупає босими ногами по неораному чорнозему. Біль не відпускав, проте Тимофій зміг розгледіти контури шафи й пічки, перевів розосереджений погляд праворуч і побачив Фелікса, що сидить на Несторі й потужно рубає його кулаками. Він бив його чи не вічність, роздираючи шкіру на обличчі, залишаючи вм'ятини в грудній клітині, вбиваючи ще глибше й без того приплюснутий ніс. Зрештою, вгамувався. Сидів, відпльовувався прямо на Нестора, крутив головою, сухо ричав, і цей сухий звук сипався з його гортані, мов іржа зі старого списаного танкера. Тоді замовк, навіть дихати перестав. Ніби щось згадавши, схопив за руку Нестора, затиснув її між пальцями, прислухався, важко видихнув. Піднявся на ноги, похитуючись і напружено дивлячись на кулаки, з яких скрапувала майже прозора Несторова кров.

– Жити буде, – сказав Фелікс. – Дай впаду.

Малий підвівся, звільняючи йому ліжко.

– А цей? – Тимофій кивнув на тіло з розмазаним, наче з пластиліну, обличчям.

– А хуй з ним. Хай валяється.

Тимофій переступив через тіло, напився води й подався до виходу. Боліла шия, нило плече, шуміло у вухах, мовби хтось поруч приймав душ.

Вранці Тимофій прокинувся раніше за бабусю, змучений нічною спекою, з рожевими смужками від подушки вздовж щоки. Вибрів із будинку, мляво заповз на кухню. За столом бадьоро сидів Фелікс, доїдав, чавкаючи й прицмокуючи, вчорашню картоплю. Пахло брудним одягом і перетравленим алкоголем. Нестора не було.

– А де Нестор Іванович? – запитав малий.

– Для тебе він Олександр Юрійович. Додому пішов.

– Він зміг встати? Олександр Юрійович.

– Він зміг допити, – Фелікс кивком указав на порожню пляшку. – Ти як?

– Шия болить, – зізнався Тимофій. – І плече.

– Спершу думав засадити йому ніж між лопаток. То й добре...

Він замовк, закинув до рота останню суху картоплину. З набитим ротом підкурих. Теж останню виловив із пачки.

– Що добре? – спитав Тимофій.

– Що не засадив, – прошамкав Фелікс, дожовуючи. Прокотнув. – А то прикопували б десь Нестора. Де у вас тут прикопують ад'ютантів?

– За сараєм.

Фелікс хмикнув.

– Він говорив, що пропив твій велосипед.

– І що?

– І нічого, пропив. Як усе в своєму житті.

– Ясно, – зітхнув Тимофій, витираючи обличчя після вмивання.

Він глянув на місце, де вчора вночі лежав Нестор. Дощатою підлогою стелився мокрий слід: певно, Фелікс витирав кров ганчіркою. Перехопивши погляд Тимофія, промовив:

– Бабі ні слова.

– Та ясно, – погодився Тимофій.

– Сержант, – урочисто оголосив Фелікс, – я підвищую вас у званні. Відтепер ви корнет!

– Хто? – скривився Тимофій.

– Корнет, пся кров! – занервував Фелікс.

– Так точно, – печально погодився Тимофій і вийшов із кухні.

Фелікс пішов того ж дня. Після затяжної сварки із Лідою був зім'ятий і сумний. Його не було два дні, а тоді він знову заявився, чорний і неголений, від чого був схожим на старого шкіпера, чиє судно продали за борги адміралтейства. Безрадівна посмішка, навісний погляд, забруднений тільник: кров'ю, їжею, травою, глиною. Став біля хвіртки й дивився на малого і на Лиду, не проронивши ані звуку. Потім розвернувся й так само мовчки пішов.

– Придурошний, – прокоментувала Ліда.

Вони з Нестором ходили селами, пили, билися з комбайнерами й агрономами, навідували Несторових друзів, там продовжували пити, наводячи жах на господарів та їхніх

сусідів, комусь спалили сарай, зарізали чийогось індика. Потім поверталися до Нестора, непритомніли від втоми й алкоголю, відсипалися і знову йшли пити й ламати місцевим щелепи і кістки.

За кілька днів ледь не на подвір'я заїхали менти на «шістці». Дряпанули службовим авто паркан, здали назад, зачепили лавку, зупинилися. З «шістки» ліниво виповзли двоє – приземкуваті карапузи в цивільному. Так само ліниво пройшли подвір'ям, плюхнулись на лавку, прикриваючи від гарячого сонця чорними папками стрижені голови, допитувались про Нестора: з ким був, що пив. Про Фелікса не питали. Виявилось, Нестор когось порізав, але тепер сам у лікарні: відмовила печінка, забиття грудної клітини.

– Помре? – спитала Ліда.

– Помре, – відповів один із карапузів. – Може, не зараз.

– Але скоро, – додав другий. – Заїбав уже.

Ліда їм нічого, крім неправди, не сказала: так, Нестор заходив, бо думав, що тут продають самогон.

– А не продають? – лукаво перепитали менти.

– Не продають, – гнівно відповіла Ліда.

– А жаль. Дачники?

– Дачники.

Карапузи напилися води, обірвали кущ малини й поїхали. Тимофій згадав, із яким заповзяттям Фелікс лупив Нестора в груди, ніби хотів пробити її й дістатися серця, чорного – очевидно ж чорного – з гнилісними патьоками, з таким самим запахом погнилого м'яса, вирвати його і там-таки, сидячи на Несторі, з'їсти, запиваючи горілкою.

А ще за два дні знову прийшов Фелікс. Брудний, але тверезий. Причалив до хвіртки, постояв біля неї, вдивляючись у перисту зелень і вишукуючи знайомі фігури. Побачивши Ліду й Тимофія, зайшов, хмарою проплив подвір'ям, зупинився біля літньої кухні, мовчки виклав із мішкуватої торби м'ясні консерви, пачку кукурудзяної крупи і пляшку олії.

– Корнет, хто там у тебе велосипед забрав? – спитав він, рухаючись назад до хвіртки.

– Івасик, – оторопіло промовив Тимофій.

– Я більше не прийду, – сухо й роздратовано промовив Фелікс і зник, розчинившись у білому сяєві липневого сонця.

Минув тиждень, може, більше. Якраз падав дощ, важкий, гнітючий, затяжний. Небо осідало на землю, заповнюючи все навколо водою та терпкими запахами вологих дерев і розбухлої зелені. Тимофій сидів у будинку й затято мучив телевизор, перемикаючи ті два нещасні канали. З національного на обласний, з обласного знов на національний. Тоді й почув знайомий, але забутий голос. Ніби з іншого життя, ніби минули роки.

– Хазяйка! – крик долинав знадвору. – Давай на мирову!

Тимофій залишився в будинку. Вирішив за всім спостерігати через вікно. Досить із нього цієї місцевої босоти, скільки можна дивитися на всю цю рвань із чорними нігтями й червоними брезклыми обличчями. І чому до нього липнуть саме такі? Свій до свого? Кров од крові? Але ж це не про нього, не про його вдачу. Тимофій задумався. А де ж тоді ця тиха сільська інтелігенція, майстри наївного мистецтва, співці рідного краю, що друкують у районній періодиці славні георгіки та милі буколіки, де ці місцеві бібліотекарки, що своїми силами випускають літературні газети, де хоча б

якесь духовенство, якийсь задріпаний ієрей у напрасованих брюках, що наставлятиме на правду і научатиме любові?

– Хазяйка! – почувся голос під самим вікном. Сиплий, пропитий, бадьорий.

Івасик із перемотаною темними бинтами шиєю, припадаючи на ліву ногу, вів чорну «Україну» й дзвенів хромованим дзвоником. Ліда, підперезана заляпаним помідорним варивом фартухом, вискочила з літньої кухні.

– Я винуватий. Я на мирову! – кричав Івасик.

Івасик із Лідою перекинулися кількома репліками, яких Тимофій не почув, після чого Ліда заходилася розмахувати рушником, ніби вибивала мух на підвіконні. Івасик бубонів щось невиразне, якісь не надто переконливі виправдання, погоджувався на всі обра́зи, що лунали від Ліди, скулився, терпляче витримуючи удари білим вафельним рушником, намагався приставити велосипед до дерев'яних палиць, що стирчали із землі й підпирали обважнілий виноград. Врешті, переконавшись, що велосипед не впаде, позадкував, вліз ногою в клумбу, зім'яв квіти, вибачився, підняв догори великий палець, мовляв, усе добре.

– Все добре, хазяйка, все добре! Івасик – так мене називають, все добре!

А Тимофій став власником новенької «України».

* * *

У серпні він повернувся до міста. Безвилазно сидів удома, навіть сміття виносив рано-вранці, аби не зустріти

колишніх друзів, які вперто називали його злодієм і кри-сою. До пізньої ночі тупився в телевізор, відшукуючи фільми для дорослих. Час від часу телефонувала Ольга, розбиваючи глуху тишу його буття потужним дзвінком із іншого світу. Тимофію завжди здавалося, що вона дзвонить із таксофона десь на залюдненій вулиці, де багато сонця, запаморочливої суєти, барвистих кольорів, метушливих голубів, крикливих торговців і занурених у важливі столичні справи клерків, а ще багато пилу, фонтанів, повітряних зміїв і, звісно, автомобілів, що застрягли у заторах і неодмінно гудуть, гудуть, і над усім цим хитаються під рвучким східним вітром вічнозелені каштани, кидаючи густу турботливу тінь. Але Ольга дзвонила із тихої і темної квартири на Воскресенці або із такого ж тихого офісу, і жодних фонтанів чи, тим більше, повітряних зміїв навколо не було. Вона стримано цікавилася справами сина: чи читає він книжки і чи не сидить весь час перед телевізором. Книжок він не читав, хіба якусь поезію символістів, щедро друковану в пізньорадянську добу, тому її вдома були повні полиці. Телевізор майже не вимикав. Усі питання матері відбивав своїми претензіями.

– Я не буду носити ці срані туфлі! – кричав Тимофій, заплывуючи слухавку. – Ти взагалі не розумієш.

Ольга розуміла, але мовчала, від чого Тимофій ще більше заводився.

– І куртку не буду!

– Срану, – тихо додавала Ольга.

– Да, срану! Я як бомжара! Ніхто так не ходить! Від цього просто хочеться здохнути!

– Всім хочеться здохнути, – спокійно відповідала Ольга. Йому ставало страшно від її слів, тому він повертався до попередньої теми і наївно брехав, що телевізор йому не цікавий, а книжки... Він блукав поглядом поличками й називав щось відповідне для свого віку. Наприклад, Марко Вовчок або того ж Гаріна-Михайловського.

А потім почалася школа. Тимофія знову перевели до іншого класу, неначе штрафника відправили у роту смертників. На самісіньке дно. До покидьків і нездар. Новий клас був суціль заповнений якоюсь добірною рваним з кримінальними нахилами. Це був стрьомний вік, коли його ровесникам хотілося нищити, ламати і принижувати. Тимофій вигрібав по повній. Особливо за довге волосся, яке нізачо не хотів зістригти.

Одного вересневого ранку до його кімнати, переобладнаної з батьківської спальні на підліткове лігво, зазирнув Фелікс.

– Корнет, – Фелікс дивився на нього серйозно і зосереджено. – За мною!

– Куди? – здивувався Тимофій. – Мені в школу.

– Прогуляєш, – твердо мовив Фелікс. – Є спецзавдання.

– Що на цей раз? – мляво спитав Тимофій.

– Відставити питання. Ідеш?

– Ну давай, – погодився він. Що завгодно було краще, ніж школа.

– О десятій у коридорі. Вільно, корнет.

Вони вийшли з квартири рівно о десятій. Ліда поїхала до сина, Тимофієвого дядька, тому тримати його відвідування школи під контролем не було кому. Вони йшли з Феліксом

до зупинки тролейбуса, мружачись від сліпучого сонця й перекрикуючи рвучкий вересневий вітер.

– То куди ми їдемо? – запитав Тимофій.

– На похорон.

– Тільки не це, – простогнав він, зупинившись посеред дороги.

– Це інше.

– Знову перекинеш труну?

– Корнет, я зараз тебе перекину, – Фелікс дав несильного, хоч і лункого потиличника. – Нестора ховають.

– Ад'ютанта? – перепитав Тимофій.

– Ад'ютанта.

– Клас. Він мене мало не задушив, а тепер я прусь на його похорон.

– Треба попрощатися.

– Прощайся.

– Це я його в могилу загнав. А він би ще, може, жив.

– Фелікс, я не хочу, – серйозно і втомлено сказав Тимофій, з надією повертаючи голову до свого будинку.

– Не вийобуйся, корнет. Ти його знав.

– Краще б не знав.

– Але знав. Нормальний велосипед? Це Нестор порішав. А я його в могилу загнав, – повторив Фелікс. І додав, помовчавши: – Мудака. – Знову задумався. – Мені його не шкода. Я цих мудаків знаю напам'ять. Я їх за кілометр упізнаю. Я їх уже стільки бачив – просто з душі верне... Я і сам такий.

Біля під'їзду сірого чотириповерхового панельника, обсадженого дужими акаціями, стояли порожні табурети. Ще зелений вересневий двір щедро заливало сонцем. Об

табурети, високо піднявши хвіст, терся рудий кіт. Над усім цим висіла якась моторошна православна туга, від якої не було куди сховатися. Попри сонце і зелень, день наповнювався чорнотою, невитравною і всюдисущою.

– Мені теж підніматися? – запитав Тимофій.

– Пішли, – строго наказав Фелікс.

У свіжовибіленому та щойно пофарбованому під'їзді на другому поверсі, біля залишених робітниками дерев'яних козлів до стінки було приставлене віко від труни. Чорне і високе, ніби світанкова тінь.

Тут-таки стояли якісь люди. Небагато. Двоє дебелих мужиків у чорних сандалях і в камуфляжі «Дубок» зі значками спілки ветеранів, Гриша-Диверсант у лисучо-сірому костюмі без краватки, жінка за п'ятдесят і священник. Фелікс протиснувся між ними, зазирнув до квартири, з якої повіяло сирою землею, потім зайшов усередину, перечепився через поріг, вилаявся, завів із кимось розмову. Тимофій залишився на сходовому майданчику. Гриша жував гумку. Жінка за п'ятдесят – очевидно, сусідка – розповідала священникові в подробицях про нележку долю старого вовка. Вона так і говорила. Старий вовк із нелегкою долею. Священник із розумінням підтакував.

Аякже, думав Тимофій, старий вовк. Шакал, який намагався мене вбити тієї задушливої липневої ночі. Старий шакал, жорстокий і божевільний, поламаний і занедбаний, мов стара радянська карусель в Ювілейному парку.

Його, як і Фелікса, списали у вісімдесят дев'ятому. За станом здоров'я. Контужений, близько року він ходив районом, не знімаючи шинелі ні взимку, ні влітку. Навіть на пляж

ходив у шинелі. На ключах теліпався брелок – Орден Червоної Зірки. Пошрамоване обличчя, зламаний азіатський ніс, приплюснутий, вдавнений у череп, бліде, майже синюшне тіло під вицвілим тільником. Нестор безпробудно пив, бився, залупався до дільничного, нерідко посеред вулиці втрачав свідомість. Його лякалися як діти, так і дорослі.

Нестором Івановичем його прозвали через те, що у сімдесяті він мав зачіску, як у Махна на відомій фотографії дев'ятнадцятого року. За вдачею вони були подібні. Нестора Івановича, як і Махна, на полі бою не брали ані ворожа куля, ані шабля, ані фугас. ПТКР його дістав уже на прикордонній території Таджикистану, коли їхню колону, що виходила з Афганістану, помилково розпізнали як ворожий загін.

Внаслідок контузії та алкоголізму Нестора накрило безумство, він не пізнавав свою маму, бив її, бив сусідів та дільничного. З сусідами був особливо жорстким. Його не розуміли, він не розумів, чому його не розуміють, і постійно шукав привід, аби розпочати бійку. Його закривали у відділку, пресували, відпускали напівживого чи, радше, напівмертвого. Він ще більше пив, зустрічався з бойовими товаришами, влазив у кримінальні історії, когось, здається, навіть убив. Тоді йому виділили ділянку зі старою, певно, часів Махна, хатою в сорока кілометрах від Черкас. Це був його власний Валаам, місце його страждань і митарств, місце його печалі та запеклої самотності. Спочатку він намагався менше бухати, вирощувати полуниці й здавати їх державі. У нього був город, у квітні він робив березовий сік, у серпні ставив бражку, взимку переважно пив. Росія – як

спадкоємиця Союзу й відтак відповідальна за всі його військові злочини – забезпечувала Нестора непоганою пенсією, голова сільради кожного вересня привозив машину дров і віз вугілля.

Одне слово, менше пити не виходило. З'явилися сумнівні друзі. Із сусідніх сіл приходили бляді. Нестор Іванович пив сильно, нещадно, вкладаючи у цей процес весь свій азіатський запал і всю свою кочівну пристрасть. Під час делірію бачив янголів та фантастичних звірів, бачив синіх ведмедів та чорних півнів, золотих горлиць та зголоднілих білих лисиць, що полювали на мишей та кротів. У його важких снах повзали велетенські пустельні ящірки, його мучила пекельна спрага, Ан-12 вивозив двохсотих, гафіз, прославляючи Аллаха, огидним фальцетом виспівував сури з Корану, босоногі бачата міняли американський чувінгам на пакети з гречкою, Шарбат Гула моторошно позирала на нього із журнальної сторінки. Він бачив у снах і мареннях підполковника Ігнат'єва, що кричав: «Нестор, сука, як стоїш перед офіцером!», – а Нестор відповідав: «Сам ти, Петрович, сука, гереушник ссаний». Він знову і знову бачив, як його рідні черкаські парки та сквери, затишні й свіжі, засаджені зеленню та квітами, раптом перетворювалися на виснажену пустелю, суху і червону, наче кров на рукавах його гімнастерки. Іноді він бачив вогняних птахів, що здіймалися у небо, випалюючи своїми крилами навколишні соснові посадки та кукурудзяні поля, перетворюючи спокійну воду Кременчуцького водосховища на рибну юшку, якою частувалися зморені матроси дніпровських барж і буксирів.

І от задушного липневого вечора, після тижневого за-пою, лежачи на розбитій, штопаній розкладачці, немитий, вкритий міазмами та обліплений м'ясними мухами, Нестор Іванович зрозумів, що надія на будь-яке життя померла ще до того, як його демобілізували, і нічого в цьому світі не залишається, як віддати богові душу. Якщо він, звичайно, її прийме. Навряд чи бог любить жорстоких та недобрих людей. Сумнівно, що він узагалі любить хворих та нещасних, занедбаних та проклятих. Нестор Іванович попросив свою маму забрати його до міста. Померти по-людськи, щоб за вікном диміли труби, а карнизом походжали голуби, щоб із кімнати пробивалося синє саяво телевізора, щоб, помираючи, він чув галас дітей на вулиці та шепіт сусідів за стінкою, сигнали випадкових автомобілів на дорозі та звук закипаючої води на кухні. Щоб поховали як людину, щоб голодні заблудлі собаки не частувалися тілом, щоб залітні сапсани не виклювали очі, а лісники не рознесли кістки на сувеніри...

– Зараз понесуть тіло, – із квартири визирнула густо нафарбована жінка з роздвоєним кінчиком носа.

Тимофій вирішив не залишатися й не дивитися, не чути цього сакрального шепоту й тоскного шерхання ногами навколо труни.

– Він не какав чотири дні, – тихо сказала жінка за п'ятдесят, – а як помер...

– Про це не треба, – перебив її священник. – Понесеш портрет. – Він торкнувся Тимофієвого плеча.

Тимофій підняв голову, злякано глянув на кудлатого, мов пудель, священника, спробував проковтнути цю

мертвотну відразу, але ковтнув забагато повітря, від чого до горла підступила відрижка. Видавши густий тромбонний звук, Тимофій скривився й задріботів сходами донизу, відчуючи болісне шаріння. Похорон вирішив перечекаати у сусідньому дворі. Так і сидів у затінку горобини, позираючи на ритуальне скупчення, видивляючись крізь щільну зелень строкаті вкраплення вінків та вугільну чорноту хусток.

А потім, коли все закінчилося, коли «пазік», похрипувати та відпльовуючись, від'їхав, покинувши біля під'їзду тих, хто повернеться до важкої задухи кухні, аби продовжити готування капусняку та колива, Тимофій подався до під'їзду, даремно вишукуючи серед тих, хто залишився, Фелікса.

* * *

З дитинства Тимофій випав непомітно, мов уві сні. Рік просидів удома, зятято хворіючи.

Льоша працював і жив на СТО, так йому було зручно. Зрештою, так було зручно всім. Тимофія бачив рідко. Ймовірно, він не надто бажав тягнути на собі підлітка, що весь час хворів бронхітами, а якщо не хворів, то прогулював уроки, вештаючись центральною частиною міста. Тому в житті сина участі майже не брав, хіба зрідка приходив до школи, аби вислухати чергову порцію нарікань на його успішність і відвідуваність. Льоша тоді стояв зі скляним поглядом, невпопад похитуючи головою, ніби це він сам прогулював і не вчився. Очевидно, його сліпе ставлення до сім'ї було

зумовлене якимсь внутрішнім болем. Або лінощами. Або всім нараз, а ще й просто байдужою від природи вдачею. Він давно не був молодим, життя проносилося повз, як порожній товарняк: швидко і шумно. Посивів, кришилися зуби, ще більше тягнуло на сон. Здавалося, сигарети – це єдине, що тримало його. Їх він кутив жадібно, із завзяттям. Особливо вранці, з кавою – міцною, аж густою. Випускав дим, хиливши голову, робив великі ковтки, затягувався так, що витлівала чи не третина сигарети. Успішність сина його цікавила найменше.

Тимофій тим часом намертво забив на навчання, сидів перед телевізором і дивився все підряд, що пропонували п'ять каналів. Іноді брався за книжки, але читання давалося важко. Більше слухав музику. Своїх записів у нього було небагато, переважно якась українська естрада, збірники попси, трохи репу, тому вдовольнявся батьковою колекцією на касетах, привезених із Росії або Польщі на початку дев'яностих. Піратські записи старої рок-класики, ню-вейв, хеві-метал.

Його вихованням займалася Ліда. Щоправда, виховувати особливо не було що: той рік Тимофій провів у стані овоча, втративши віру в себе і в людей. Бездумно тупився у телек або ховався у важкі навушники «Фенікс», що безвідмовно служили ще з вісімдесятих. Ліда готувала їжу і за потреби збивала температуру, перед обідом приносила в дім гарячий хліб із хлібозаводу і залишки пухкого снігу на комірці куртки. До пізньої осені, аж поки мороз не засклав землю і дерева, моталася на вихідні у село, і тоді Тимофій узагалі не вилазив із ліжка, хіба забідав на кухню, аби розігріти звареного з п'ятниці борщу.

Фелікс цього року з'являвся рідко. Тимофія це мало цікавило. Понад усе в той період його цікавила їжа. Фелікс їжу майже ніколи не приносив, а якщо і приносив, то лише те, що згодом сам з'їдав. Ліда якось поцікавилась, чи не хоче він частину своєї пенсії виділяти на їхні потреби. Донька вже доросла, про себе подбає, а тут на картоплю ледве вистачає. Фелікс тоді нехарактерно для себе почервонів, налився якоюсь ображеною люттю, сказав, що донька офіцера не відмовлятиме собі ні в чому, а ви, бидло, можете хоч землю їсти.

«Золото і шкіра, – згадав тоді Тимофій, – як циганка».

За весь рік він лише кілька разів навідав Шлоссера. Приходив, чекав у коридорі, доки той закінчить займатися з учнями, дослухався до їхніх занять і трохи заздрісно відмічав їхній прогрес. А починали ж разом.

Виходили учні, упізнавали Тимофія, усміхалися йому поблажливою гримасою відмінників, але й водночас дивилися якось печально, так наче в їхніх руках були не футляри з інструментами, а біженські валізи. І неодмінно оберталися, наче кидали прощальний погляд не на жалюгідну довговолосу фігуру, а на щойно покинуте місто, на яке вже починали сипатися бомби. Тимофій пірнав до аудиторії, в якій ще бринів відгомін нещодавньої гри, вітався зі Шлоссером, сідав, не знімаючи одягу, на стілець і відчував, як від сорому й непевної образи підкочують сльози.

Шлоссер давав виговоритися. Слухаючи, перебирав ноти або мазив клеєм зірвану планку чиеїсь гітари. Потім напував Тимофія чаєм і починав говорити сам: щось добре і підбадьорливе, щось таке, від чого хотілося обійняти його

і розплакатися, пускаючи сльози в його коричневий светр на змійці. Аж одного разу, коли Тимофій закінчив своє традиційне скиглення, Шлоссер замість добрих і підбадьорливих слів пустився у філософські нетрі. Його очі небезпечно заблищали, він поставив термос на кришку фортепіано, а сам відійшов до вікна.

– Знаєш, мені здається, що ти – мак, – Шлоссер говорив потилицею, тому Тимофій міг бачити лише нервові посмикування пальців на руках, закладених за спину. – Мак – це така рослина, – вів далі Шлоссер. – І вона взагалі не червона. Червона вона лише два-три дні. Мак – він чорно-білий. Точніше, біло-чорний. І ось, Тимофійчику, ти – мак. Якщо його зрізати, то стебло випустить білий сік, який так люблять збирати наркомани. Але зараз не про них. Цей молочний сік, опій, потім стає чорним. Він окислюється чи як правильно, не знаю. Так от ти – мак, а точніше – його сік. Дехто думає, що ти білий, а ти насправді чорний.

Він закінчив, розвернувся, наблизився до Тимофія.

– Горішків? – спитав, усе так само зблискуючи очима.

– Горішків? – перепитав Тимофій.

– Горішків, горішків. Будеш?

– Не буду.

Тимофій підвівся і пішов до дверей.

– Подумай про те, що я тобі сказав, – почув він лагідний голос Шлоссера. – Заходь, наступного разу розкажу щось цікаве про аплікатуру.

Того вечора, засинаючи, Тимофій думав про своє справжнє чорне ество. Думав, думав, поки не заснув, а прокинувшись, вирішив до Шлоссера більше не приходити.

Наприкінці зими, довгої і жадібної, якось під вечір відчинилися вхідні двері, до квартири зайшов Льоша. На ньому висіли дві спортивні сумки, в руці він тримав пакет із супермаркету, наповнений ковбасою, консервами, фруктами і всілякими кольоровими упаковками.

– Корешок! – крикнув він. – Жерти будеш?

Сиділи на кухні. Льоша розповідав Тимофіїві про якихось жлобів, через яких він мусить трохи пожити тут, бо взагалі все через них, уся ця розруха, ця холера і чума.

– Все через людську жадібність, корешок, все через неї. Ну а я поживу тут поки. Ти ж не проти? – не так спитав, як підтвердив свої наміри Льоша. – Ну і мамашка твоя не проти, – продовжив він, – їй буде спокійніше, якщо я побуду з тобою.

– Ну добре, – байдуже мовив Тимофій, наминаючи бутерброди з шоколадною пастою.

Він їв мовчки, густо намазуючи пасту на батон і запиваючи йогуртом. Одночасно чистив апельсин.

– Давай сходимо підстрижемося? – запропонував Льоша. – Ти як курка.

– Угу, – погодився Тимофій. – Тільки сам ти як курка.

– Ладно. Як школа?

– Не знаю. У тебе гроші є?

– Скільки?

– Взагалі. Гроші є? Мені кросівки треба купити, джинси.

– А шо мама?

– А ти шо? – Тимофій нервово закріп зі столу банан і кілька апельсинів. – Спатимеш у вітальні.

Він вийшов із кухні. Проходячи повз кімнату Ліди, почув п'яне белькотіння.

– Будь проклята ця війна, – просичав Тимофій, вдало імітуючи голос Фелікса, всівся у крісло, увімкнув телек.

Льоша кудись виїжджав уранці на чужому автомобілі, білому сеаті, а повертався під вечір. Припер нову кавомолку і тостер, але ними не користувався. Ходив квартирою у своєму старому синьому махровому халаті, підв'язаний гардинним золотим шнурком із широкими китицями, кутив, дощенту заповнюючи дві металеві попільнички з логотипами «Мальборо» і «Кемел». Сухо вітався з Лідєю, мовчки кивав Феліксу. З Тимофієм говорив мало, та й про що з ним говорити? Той ніби з котушок злетів. Злий, насуплений, мовчазний. Весь час перед телеком, до школи не ходить. Добре, що підстригся.

Тимофій підозрював, що батько десь бере гроші, але наврог чи працює. На піаніно лежали файли з документами, доручення на автомобіль, якісь розписки, угоди з мокрими печатками. Тимофій продивився всі ті папери, але так нічого і не второпав. Хіба те, що хтось дав Льоші покататися на своєму авто. Зрештою, йому було байдуже. Той далі жив своїм життям. Кудись зникав, іноді не приходив ночувати. Іноді приходив і приносив їжу. Бувало, йому хтось дзвонив і він довго стояв зі слухавкою, мовчав, кивав, раз-по-раз важко зітхав, потім зривався на не властиві йому погрози, але швидко заспокоювався й знову мовчав і кивав. Рідко, але траплялося, заявлявся п'яний. Тоді нависав над Тимофієм, розповідаючи йому про нове життя, і що скоро все зміниться, головне, аби жлоби отримали своє, а вони неодмінно

отримають, адже людська жадібність, корешок, завжди карається. Ще він із робленим цинізмом розповідав про якусь тьотю Інну, яка неодмінно стане йому новою мамою, і що Ольга заслуговує на звання першої зозулі країни: це ж треба, кинути сина, кинути чоловіка, залишити все і поїхати – куди? Отож! Бо як на те, то їхати треба до Німеччини, саме туди варто тікати, валити з цього міста, поки воно не задихнулося під власними руїнами. Там, у Німеччині, все по-іншому. Дороги, їжа, одяг, навіть повітря інше – уміють жити, фашисти. Він там був і знову поїде, тільки тепер назавжди. Хочеш Лейпциг? Хочеш Росток? Він там бував. А хочеш – узагалі Кельн? Там його ще не було.

Тимофій усе те слухав, проте сприймав як чергову ставку на zero. Особливо його смішила тьотя Інна.

– Нічого, що мама досі твій борг віддає? – якось уїдливо запитав він, дивлячись батькові в очі. Каламутні, темні, мов у в'язня, що звук до тьмяного світла, і тепер, діставшись осяйних просторів, сліпне.

– У нас із твоєю мамою свої домовленості.

– Це ж які?

– Я тебе утримую.

– Ти? – Тимофій пирснув.

– Ладно, – мовив Льоша. – Подивимось.

Весною скресла крига. Тимофій виходив до річки, дивився, як на південний схід пливають баржі. Вода підходила ближче, прибиваючи до берега чорні розбухлі коряги, сухий очерет і порожні темно-зелені пляшки. Там він нерідко прогулював школу, ходив пляжем, відшукував у вогкому піску дріб'язок, на який потім купував печиво і лимонад.

Коли дні сповнилися теплом, знову забрідав до центральних вулиць. Блукав ними, вивчаючи рідне місто, подовгу сидів у сквері за адміністрацією, схований під розлогою вербою, густі лози якої стрімко пірнали у землю. Додому приходив пізно. Теліпався вечірнім тролейбусом, і в цьому було стільки елегійної замріяності, стільки любові до міста, до людей, що іноді він навмисне чекав вечора, щоб рушити додому під ліхтарями, неодмінно сидячи на передньому сидінні одразу за водієм.

В один з таких днів у місті відбувалося гуляння. Тоді мерія влаштовувала свята з будь-якого приводу. Перше квітня, перше травня, дев'яте. День міста взагалі відзначали двічі на рік. Центральними вулицями сновигало п'яне і неприкаяне населення, на брудній і безликій площі перед Будинком Торгівлі зі сцени лунали заклики молодого і смиканого ведучого вище піднімати руки. Виступали місцеві рок-колективи. Мав бути салют.

За кінотеатром «Україна» трое у куртках гамселили ногами діда, що люто кричав про своє кримінальне минуле та обіцяв помститися. Вищали дівчата. Всякчас чувся звук битого скла.

Тимофій гуляв. Зазирає за сцену, де відверто і безбоязно переодягалися худосочні жінки з підтанцювки, стояв у черзі по морозиво, яке велика грудаста жінка у костюмі україночки щедро навалювала на вафельний ріжок, довго спостерігав за двома мурзатими бичами, які зійшлися у смішному й огидному поєдинку.

Протискуючись між людом, Тимофій зауважив групу ровесників, що товклися під ялинами. На вигляд не

агресивні. У принципі, такі ж, як і він, тільки з пивом. Серед них стояла одна: у важких білих кросівках, у гольфах на худих ногах, у спідниці й рожевій куртці, диміла сигаретою. Навколо очей – блискітки. На губах – синя помада. Час від часу один із хлопців нахилив їй до губ пляшку з пивом. Вона жадібно ковтала, спльовуючи надлишок, потім сміялася, глибоко затагувалась і випускала дим, широко відкривши рота.

Тимофій підійшов до групи.

– Привіт, – сказав він. – Я так, сказати привіт, – додав, знічуючись.

Дівчина якісь секунди зосереджено дивилася на Тимофія, не кліпаючи очима, потім радісно пискнула й полізла обійматися.

– Ну ти й кабан став! – весело закричала вона. – Тупо кабан!

Від Томи пахло кокосовим аерозольним дезодорантом і сигаретами. Її сухе тонке волосся так само було зв'язане в куций хвіст. У вухах зблискували маленькі срібні сережки у формі Ейфелевих веж. Вона здавалася чужою, майже не знайомою, однак її не хотілося відпускати.

– Це Тимофій, ми колись училися разом в одній школі, – пояснила вона своїм. – Ти ж там теж уже не вчишся?

Тимофій покрутив головою.

– Богадільня, – процідила вона з огидою.

Хлопці з компанії попхалися тиснути Тимофієві руки. Один – світло-рудий, із прозорими віями й желатиною шкірою – дістав із наплічника пляшку нуль тридцять три. Протягнув її Тимофію.

– Джудік, – відрекомендувався він.

– Ігор.

– Настя.

Зазнайомилися. Тимофій просвердлив заточеним поглядом хлопця на ім'я Ігор: худий, носатий, зі шрамом на м'якому підборідді. Перевів погляд на Тому, жадібно спорожнив пляшку, попросив сигарету.

– Кабан, ти ще й куриш?

Тимофій закурив, випадково ковтнув дим, з очей полилися сльози. Знову затягнувся. Відчув, як підкошуються ноги. Напівпрозорий Джудік, носатий Ігор і Настя розплилися, ніби акварель. Тома тримала Тимофія під руку, весь час із чогось сміючись. Сп'яніла, а від того легка і весела, загравала з ним, і це Тимофію подобалося. Він і сам сп'янів. І теж сміявся. Багато й недоречно.

А потім Джудік почав збивати з усіх бабло, щоб збігати по пиво. Тимофій видобув з кишені три гривні дріб'язком, якраз на два пива. Висипав це все у червону долоню Джудіка, залишивши собі двадцять п'ять копійок на проїзд. Джудік розчинився у натовпі. Ігор і Настя цілувалися, тож, залишившись наодинці з Тимофієм, Тома враз посерйознішала.

– То що ти? – спитала вона.

– Та нічого, – відповів Тимофій.

– Ясно, – протягнула Тома відчужено. – Давно тут?

– Пару годин, – відповів Тимофій.

– Ну і ми. Подивимося салют, а потім до Насті. У неї батьки в Одесі, – вона глянула в бік подруги. – Настя! Хай Кабан з нами піде. Я його сто років не бачила.

Настя, невисока чорнява дівчина з густими зрощеними бровами й по-східному чорними очима, відірвалася від Ігоря, зблиснувши мокрими губами, і смикнула плечима.

– Клас! – зраділа Тома.

За кілька хвилин прибіг Джудік, в його наплічнику багатообіцяюче дзвеніло. Ведучий, нервово трясучи мікрофон, оголосив, що салюти будуть за п'ятнадцять хвилин. Знову закурили.

Тимофій відчув, що пиво дається взнаки. Як би він не хотів зараз полишати Тому, але був вимушений відійти.

– Я у двори, – повідомив він.

– Сцяти? – запитав Джудік. – Сци тут. Усі свої.

«Ідіот», – подумав Тимофій, випірнув із площі, швидко перетнув бульвар, забіг до темного підворіття понурої п'ятиповерхівки й протиснувся між гаражем і бетонним парканом. Пахло сирістю й відпрацьованим мастилом, ніби в автомайстерні, де працював батько. У цей час над площею заgrimіло. Салютів він не бачив, лише двір освітлювали червоні й зелені вогні. Він намагався прискоритися. Але як тут прискоришся? До двору зайшли якісь люди, певно, теж шукали затишного місця, посунули до гаражів. Тимофій розминувся з ними біля гойдалок. Щось пролунало йому в спину. Або здалося, хоча в такий час і в такому місці можна очікувати чого завгодно, тому він вирішив не реагувати, вилетів з арки й побіг на площу до ялинок. Ведучий зі сцени весь час дякував, перелічував спонсорів, називав прізвища представників влади й приватних підприємців. Організатори почали розбирати сцену, натовп розсмоктувався до навколишніх дворів, аби продовжити гуляння. Під ялинками нікого

не було. Лише валялося кілька порожніх пляшок із недопалками всередині. Тимофій чимдуж кинувся повз кінотеатр у напрямку Дніпра, біг, розштовхуючи людей, напружено видивлявся рожеву куртку. Дарма. Розвернувся, посунув Хрещатиком уздовж старих двоповерхових будинків у бік площі Слави, вулиця зникала в пітьмі, безлюдна і гулка, мов лікарняний коридор. Вибіг назад до бетонної площі. Нікого. Знову попрямував повз білу коробку кінотеатру, врешті зупинився, стояв і озирався, клянучи себе, що не послухався поради Джудіка. Рушив далі. Наштовхнувся на групу старших підлітків. Його грубо підкликали, Тимофій не відізався, чкурнув повз Художній музей до Будинку вчителя, спиною відчуваючи небезпеку. Минаючи мармурову будівлю зі смальтовою мозаїкою на фронтоні, почув свист і гудке загрозливе тупотіння. Додав швидкості, промайнув якісь приватні двори й забіг на територію дитячого садка, заскочив до найближчого павільйону. Зачаївся, присів, відчуваючи, що серце от-от вистрибне. Важкі удари в грудній клітині відлунювали у скронях. Тимофій важко дихав, захлинався сухою слиною, нудило.

У павільйоні він просидів хвилин тридцять, дослухаючись до навколишніх шурхотів і згадуючи крики діда, якого в сотні метрів звідси гамселили чорні куртки. Це ж і його так могли. Очевидно, що і його, якби він не кинувся тікати. Впереміш із тривогою до горла підкочувала й тиха радість: він думав про Тому, думки про неї заспокоювали, думати про неї хотілося. Особливо у напівп'яному стані.

Врешті Тимофій переліз через паркан і прискореним кроком вийшов на Леніна, минув будинок Щербини,

ляльковий театр і «угорський» будинок. За кілька хвилин він уже стояв на зупинці, наївно очікуючи свій маршрут. Проте час був пізній, тролейбуси вже не ходили, хіба один проповз, мов зеленна сонна гусінь, із написом «в парк» на фанерній дошці. Тимофій довго стояв, опустивши голову, аж поки не зрозумів, що пішки він дійде швидше. Поплентався до свого району, час від часу озираючись у надії таки побачити останній тролейбус. Ладно, подумав він, при нормальному темпі – хвилин сорок.

За годину Тимофій стояв біля вхідних дверей до квартири.

Вранці він прокинувся пізно. Була неділя. До школи його ніхто не будив, тож мав змогу виспатися. У вітальні із заштореними вікнами розмірено сопів Льоша. Той міг і до обіду так спати, не реагуючи ані на промисловий гуркіт знадвору, ані на телефонні дзвінки. Спав, ніби перед смертю, згорнувшись у клубок і тримаючи руки між колінами. Особливо в останні дні. А коли все ж таки прокидався, був знервований і якийсь зашуганий, квартирою ходив тихо і швидко, як леопард у клітці, щопів години бігав до туалету, іноді завмирав посеред кімнати й дослухався до шумів із вулиці.

Тимофій прокрався в коридор. Між вітальною і коридором так само висіла оксамитова штора, слугуючи символом політичного поділу квартири. У темряві на вішаку намацав батьків шкіряний куртяк, щільно пропахлий сигаретами й автомобілем. Тимофій занурив у нього руку, видобув звідти кілька купюр, придивився при світлі. Дві двадцятки і п'ятірка. «Занадто», – подумав. Двадцятки повернув.

Швидко вдягнувся, вискочив на вулицю, по-весняному прохолодну й радісну. Обігнув будинок і легкою впевненою ходою покрокував у напрямку універсаму. Власне, універсаму вже давно не було, стояла порожня бетонна споруда з мутними від пилу вікнами. Між ґратами і склом – сміття, що роками всотувало в себе сонце і вологу. В правому крилі – бар, перукарня і юридична контора – єдина жива частина будівлі. Під універсамом від самого рання сиділи бабки, торгували сигаретами, соняшниковим насінням і жуйками – усім тим, до чого були ласі школярі з сусідньої двадцять п'ятої школи. Тимофій підійшов до гладкої у бежевій сукні, сірому светрі, зі сталевими зубами в темному роті. Її звали Ада, до речі, знайома Фелікса. «Товстозада-Ада, стара циганська срака, все життя м'ясом торгувала», – згадав він. Купив пачку сигарет і дві пластинки «даблмінту». Решту грошей приберіг на потім. Від бабок повернув ліворуч й опинився в приватному секторі, за якусь сотню метрів показався його улюблений провулок, густо забудований цегляними будиночками. Там, між гіллястими фруктовими деревами біля будинку свого однокласника Усіка, Тимофій зупинився. Дістав сигарету, підкурих. Стало легко і добре, ніби плив на надувному матраці, погойдуючись на м'явих солоних хвилях. Докуривши, пустив недопалок у куці й одразу запхав до рота гумку.

Вже вдома набрав номер Томи. По пам'яті.

– Кабан! – зраділа вона. – Ти ж не ображаєшся, що я тебе так називаю?

– Я вас учора шукав.

– Ми тебе трохи почекали, потім пішли до Насті.

- Грузинки?
- Сам ти грузинка. Вона з Кишинева.
- Ясно. То, може, якось зустрінемося?
- Завтра після школи можемо. Ми зустрічаємося на Гагаріна біля «Ворожки». Знаєш де?
- Знаю. Внизу, біля схилу. Коли?
- Та десь о третій, – сказала Тома. – Бери бабло, – значуще додала вона.

Тимофій добре пам'ятав це місце. Там із нього зняли годинник.

– Чуєш, – наполегливо промовив він після паузи. – Не називай мене кабаном.

– Добре, кабан, – Тома розсміялася і поклала слухавку.

Прокинувся Льоша. Ще заспаний, із припухлою правою щогою і сивим залежаним волоттям на голові, нервово забігав квартирою.

– З ким ти говорив? – запитав він.

– З подругою.

– З подругою, – повторив Льоша, задумавшись. – У тебе є подруга? Ладно. Якщо хтось подзвонить і питає мене, скажеш нема. Не живе.

– Тобто «не живе»? Помер чи що?

– Ти почув? Давай, не підведи.

– Тебе нема. Виїхав, – серйозно мовив Тимофій.

– Добре.

– А як прийдуть?

– Не прийдуть.

– Грошей даси? – сухо спитав Тимофій.

– Скільки?

– Ну а скільки на подругу треба?

Льоша не відповів, відсторонено прослизнув крізь што-ру в коридор, повернувся з двадцяткою в руці.

– Нормально?

– Піде, – усміхнувся Тимофій.

За день Льоші дзвонили двічі. Різні голоси. Тимофій сумлінно відповідав, що батька немає. Перший раз привіт передав Руслан. Другий – якийсь Гном. Так і сказав: привіт від Гнома.

Тимофій передавав привіти Льоші, той хмурнів, опускав очі, лице його темнішало, миттєво ставало важким і ніби обпеченим. Але дякував.

Близько сьомої, коли вони удвох дивилися телевізор, у двері подзвонили. Льоша завмер, ніби бабка в серпневому повітрі. Тимофій питально глянув на нього. Льоша лише ти-хенько схлипнув, по-дитячому зморщивши носа.

– Нас нема, – сказав він.

– Світло ж горить, бачили, – заперечив Тимофій.

– Тоді відчини, – Льоша затаївся. – Відчини, да.

У двері знову подзвонили.

Льоша поспіхом кинувся до кімнати Тимофія, колиш-ньої спальні, в якій стояла величезна шафа з весільного на-бору. Дверцята шафи скрипнули, Тимофій почув, як його батько залазить усередину, топчеться по коробці від пило-соса, шелестить пакетами. Завмер.

Тимофій відчинив. На порозі стояв Фелікс у парадному пальті й лупав вологими безумними очима. Похитувався. Під пахвою тримав дипломат.

– Ліда? – спитав він Тимофія.

– Нема. На дачі.

– Я в бункер, там мої папери.

Тимофій звільнив дорогу, Фелікс твердо по-армійськи ступив, попрямував до Лідиної кімнати, гучно сповіщаючи про свій прихід радісною лайкою. Зачинився. З шафи виліз Льоша.

– Ти ж говорив, що не прийдуть, – сказав Тимофій.

– Та хто ж знає, – розгублено відповів Льоша.

– Ну, буває. Може, тобі там постелити?

– Корешок, ти б язика притримав, – сердито сказав Льоша.

– Па, ну ти ж вп्लутався, а не я.

Льоша, погоджуючись, скривився, вийшов до кухні, закури́в. У бункері буянив Фелікс, шарудів паперами, викрикуючи прокляття. Потім замовк. Тимофій прочинив двері. Фелікс, як був у важких чоботах і пальті, з відкритим ротом спав у кріслі.

– Свиня, – буркнув Тимофій, зайшов на кухню, напився води й знову завалився дивитися телевізор.

Наступного дня рівно о третій він стояв біля магазину побутової хімії «Ворожка» і вдивлявся у молоду зелень, якою вкрилися лише кущі, рясно пророслі на пагорбах. Від Дніпра тягнуло гнилизною. Так пахне торішня трава, яку прибивають потужні хвилі до піщаного берега. Цей запах йому знайомий з дитинства. Так на вулицях його району завжди пахне повесні. Тимофій любив цей запах, це нагадувало йому раннє дитинство, ті часи, коли вони з бабусяю багато ходили узбережжям, забрідаючи до лісків, що тягнулися кручами над Дніпром, спускаючись у темно-сині улоговини,

де повітря аж дзвеніло від комах, знову виходили до піску, минаючи старі барки й блокшипери на рейді, буксирні катери й секції залізних понтонів, знову опинялися біля води. В очереті стояли рибалки. Кожен мав по три-чотири спінінги. Закидали й прості вудки на карася. В садках закипала риба, десь на обрії пропливали шаланди, вантажені піском. Над самою водою пролітали мартини, голосно крякаючи, пірнали у воду за здобиччю.

Тимофій глибше втягнув ніздрями повітря, повільно випустив його. Згадав про сигарети, що з учора лежали в його куртці. Дістав, підкурив. Йому подобалося курити, подобалося відчувати невагомий дим у легенях і ледь вагому сигарету, затиснену між пальців. У цьому був контроль, цупка впевненість у діях. Контролювати вдавалося навіть емоції. В новому для Тимофія відкритті чаїлася якась незбагненна сила, якої він був позбавлений усі попередні роки.

Він чекав понад годину, але так ніхто і не прийшов. Думав зайти до Томи, проте посоромився. Зрештою, уздовж Дніпра, ловлячи на собі бліді сонячні промені, попрямував додому. Біля річкового порту звернув праворуч, підсів на тролейбус.

Удома на кухні засідали Льоша і Фелікс. Сиділи один навпроти одного за столом, схиливши голови, мов над шахівницею. Замість неї посеред столу стояла переповнена попільничка.

– Бухаєте? – розсміявся Тимофій.

– Зникни! – махнув рукою Фелікс.

Льоша підморгнув, мовляв, давай, браток, не заважай.

Тимофій здивувався їхньому засіданню – тверезому, а тому напрочуд підозрілому, не знав, як реагувати, тому відчув ніяковість, назвав їх бобчинським-добчинським і чкурнув до своєї кімнати. Старий знову курив у квартирі, відзначив Тимофій. Тоді зачинився і теж закурив. Сидів на стільці, розгойдувався, закинувши ноги на підвіконня, й повільно випускав дим у напрямку квартирки. Потім задзвонив до Томи. Відповіла їй мама, сухо, як номенклатурна секретарка, повідомила, що Томи немає, що Тома буде пізніше.

Тимофій розсердився. Сповнений нетерпіння й роздратування, увімкнув на повну заслуханий до дірок Fat of the Land і завалився на диван. За якусь хвилину влетів Фелікс.

– Вимкни! – рявкнув він.

– Зникни! – махнув рукою Тимофій.

– Заважає, корнет, – уже миролюбно мовив Фелікс. На його обличчі з'явилася фірмова розгубленість, яка мала дику властивість за мить перетворюватися на гримасу люті. Але нині Фелікс стояв і дивився на Тимофія сумно й волого, від чого був схожий на печального гібона. Тимофій згадав, коли вперше побачив цей його вираз обличчя. Це була одна з перших їхніх зустрічей. Тимофію було п'ять. Тоді він збирався в садочок. Правильніше сказати, його збирали. Позбавлений відчуття відповідальності, він подовгу ходив квартирою, ніяк не міг відшукати колготки чи светрик, повертався до іграшок і тягнув, тягнув до останнього. І той ранок був, мов із чорно-білого фільму про війну: глевкий, похмурий, з важким депресивним освітленням. Була, здається, пізня осінь або рання зима. Снігу ще не було, але вдягався він тепло. За вікном висіла сіра ранкова туга.

У коридорі стояв Фелікс. Високий, коротко стрижений чи навіть голений, із цими маленькими розгубленими очима. Він дивився на Тимофій і все намагався потиснути його руку.

– Дай лапу, – говорив він. – Ну! Лапу дай!

Тимофій навідріз відмовлявся давати лапу, відвертався, рюмсавав, ховав обличчя у м'яких подушках крісла, намагаючись щосили втриматися у тому щоденно-буденному стані, коли нічого нового, коли нікого зайвого. Лише він, колготки, светрик і незрима сірість за вікном п'ятого поверху. Тоді Тимофій не знав, хто цей чоловік, що робить у їхній квартирі і чому має тиснути йому руку. Чи від того, що Тимофій не дав йому лапу, чи від загального сум'яття у власному житті, Фелікс мав на обличчі цю тваринну розгубленість, що межувала з якоюсь бездонною біблійною скорботою.

– Ладно, – погодився Тимофій. – піднявся з дивана й прикрутив звук. Можливо, через його погляд, а, може, й через тверезу серйозність, із якою Фелікс звернувся до нього. Зрештою, Тимофій знову завалився на диван і наклав голову пледом.

За годину пролунав дзвінок. Це була Тома.

– Вибач, – сказала вона м'яко, – у нас плани змінилися. Давай завтра?

– Завтра, – повторив Тимофій мляво.

– У той самий час. Давай?

– Давай, давай, – знову повторив Тимофій, але засумнівався, відчув, як пітніє, як заводиться.

– Ти знущаєшся? – запитав він.

– Та ні. Я, до речі, була рада тебе бачити.

– І я тебе, до речі.

Вона розсміялася, від чого він знову розсердився. Але опанував себе, сказав, що неодмінно прийде. У той самий час. Він буде. Він не може не прийти. Навіть на зламаних ногах, якщо доведеться. Цього він, звісно, не говорив, але подумав.

Перед сном він сумлінно відтиснувся від підлоги двадцять разів. Зіпрів, швидко захекався, але ліг спати задоволений собою.

* * *

Вранці його розбудив Льоша.

– Браток, вставай! Корешок!

Тимофію здалося, що це йому сниться, тому, смикнувши губами, він продовжив перебувати у солодкому і теплому стані, коли все віддав би, аби в ньому і залишатися. Проте Льоша несильно потрусив його за плече, повторюючи своє хрипле шепотіння: «Корешок, корешок!» Насилу роздерши очі, Тимофій побачив темний обрис батька, мляво перевів погляд на годинник. Шоста.

– Якого?..

– Давай, їдеш на дачу.

– Навіщо?

– Вставай давай. Я дам бабла. Купи собі щось. Кросівки. Тільки їдь на дачу.

Тимофій підвівся з ліжка. Потягнувся до штанів, а тоді зупинився.

До кімнати зазирнув Фелікс.

– Корнет! – проричав він.

– Та що тут відбувається? – психонув Тимофій, невдоволено зиркаючи то на старого, то на Фелікса.

– На дачу. Юра-Мішок відвезе... на станцію... Юра відвезе, – плямкав Льоша.

Тимофій почав усвідомлювати, що відбувається щось неприємне, щось, від чого його, малого, хочуть захистити. З прикрістю згадав вчорашнє засідання на кухні, всі ці телефонні дзвінки, всю цю тривогу, що нависала над Льошею, мов грозова хмара, все лякала, тріщала, поблискувала – і от нарешті розверзлася.

– Все нормально? – спитав Тимофій Льошу. – Все ж буде нормально?

– Нормально-нормально. Давай, не тягни.

Тимофій зазбирався. Футболка, шкарпетки, дезік.

– Надовго?

– Пару днів. Я заберу, – сказав Льоша.

– Забереш. Як того року, коли я два місяці просидів.

– Давай-давай, – Льоша сам почав запихати до рюкзака сина якісь труси і зошити. Навіщоось закинув схоплені зі столу старий радянський ліхтарик і циркуль у чорному пластиковому футлярі. З кишені куртяка видобув три двадцятки: – Держи.

Тимофій узяв. Три двадцятки. В житті таких грошей не мав.

На вулиці біля під'їзду стояла «копійка» Юри-Мішка, колишнього Льошиного однокласника. Давніше він був Юра Шерстяний Мішок, бо мав волосся по всьому тілу, згодом став просто Юрою-Мішком. На початку дев'яностих

вирішував мутні справи, але все якісь неприбуткові, все більше для видимості товкся на овочевих базах і в пельменній на Подолинського, багато бився, в запалі махав фронталкою, а потім, коли його батько – кремезний бородань із затягнутими білою поволокою очима – вийшов із психлікарні, Юра і вгамувався. Догледів буйного батька, поховав його, одружився, почав рибалити, купив стару «копійку», якою возив рибу на базар. Тепер от повезе Тимофія. Льоша посадив сина на заднє, закинув у салон рюкзак. Крізь кам'яне обличчя, мовби його скував параліч, пробився натяк на усмішку, болісну і печальну.

– На, – тицьнув він Тимофієві ще одну двадцятку.

– Ти вже давав.

– Да? Ну хай буде.

Потім звернувся до Юри-Мішка:

– Давай по Ільїна.

– Лешаня, – значуще сказав Юра-Мішок, – тримайся, Лешаня.

– Юрець! – тільки й мовив Льоша.

Юра газонув. «Копійка» рушила. В машині пахло Дніпром.

Місто стояло порожнє. Особливо на Ільїна, всуціль засаджений приватним сектором. Промайнули приземисті будиночки, провулки, зелені паркани та зварені з арматури огорожі, голі фруктові дерева, за якими можна було розгледіти чотири висотки гуртожитків, що розтягнулися вздовж Тельмана. Соціально проблемний район, пристань побутової злочинності, тягучі запахи бензину і пива. Від Рябокона до Добровольського також щільно стояли приватні будинки,

однак частіше траплялися СТО, шиномонтаж і навіть перукарня. Розвалений майданчик перед гуртожитком, дитячий садок «Ластівка», іржава каланча, що стоїть посеред саду як нагадування про невідворотний занепад і безумовну смерть, якими просякнуте солодке повітря району. Далі – кілька охайних будинків, прийом склотари, темно-бірюзова споруда пивзаводу і тиха безлюдна вулиця Вербовецького. Від Вербовецького й аж до Чехова – знову приватний сектор, за яким видніється червона цегла першого пологового. Будинок болю і страху, грізна фортеця, в якій починається життя і закінчується надія.

Важке сіре небо тужаво огортало «копійку», притискаючи її до мокрого асфальту. От і промайнули товкучку, на якій колись Фелікс купив Тимофію годинник. До станції ще два квартали. Машина хрипіла. Юра-Мішок гнав, ігноруючи червоне світло, часом озираючись на Тимофія.

– Нормально все, – повторював він. – Усе добре.

– Нормально, – погоджувався Тимофій. Він нарешті прокинувся й остаточно усвідомив, що відбувається щось принципово нове для нього. Як когось вивозять на дачу, аби вберегти від імовірної смерті, він бачив лише у фільмах.

– Посаджу тебе, поїдеш до баби, – сказав Юра-Мішок, під'їжджаючи до станції. – Там клубніка.

«Яка полуниця у квітні», – подумав Тимофій, але сперечатися не став.

Зупинилися. Юра-Мішок, добродушний і великий, з бурим кавказьким носом, забіг усередину цегляної станційної будівлі, фарбованої в біле, купив квиток. Відправлення за дванадцять хвилин.

- Узяти тобі, може, снікерс? Голодний?
- Дякую. Я вже клубніки на дачі поїм, – відповів Тимофій.
- Клубніка у квітні? Смієшся? Давай щось куплю.

Він відійшов до кіоску. Той виявився зачиненим. Поруч стояв іржаво-синій куб станційного кафе, вікна якого були обрамлені новорічними гірляндами. Юра-Мішок потягнув на себе жовті лаковані двері й зник усередині. На третю платформу під'їхав пазік – старий і охриплий, з наклейкою на вітровому склі: танк із прапором США. З кабіни виповз водій, як водиться, пузатий і мовчазний, обійшов автобус, замислено роздивився задні колеса, закурив, вилаявся. Від кафе до платформи прямував Юра-Мішок. У руці ніс хот-дог, ніби йшов на футбол. На вогкий асфальт скрапував майонез.

– Тримай, – простягнув він бутерброд Тимофію. – Це ж третя? Наче твій. Через Мошни. Точно твій. Все, давай. За батю не хвилюйся.

– Дякую, – промовив Тимофій, пірнув до салону й всівся позаду на м'яку й холодну сидушку, з якої стирчав крихкий від старості поролон. Тимофій відкусив хот-дог, машинально відщипнув поролон.

Перед ним сіла пара: одягнений у стару радянську шинель дід із позолоченим черепом та, очевидно, вже не молода, але міцна і збита, мов кекс, жінка в блакитному піджаку. Мабуть, донька. Вони довго й нецікаво, з якимсь огидним гніздуванням розставляли сумки й пакети, а всівшись, почали сваритися.

– А я просила зелений! Зелений було б ідеалісімо! Чого не послухався? Тепер ходи, як старий пень, – сказала жінка.

– Я і так старий пень, – несподіваним басом відповів дід.
– А будеш ще й трухлявим пнем.
– Я і так трухлявий.
– Ти таблетки пив? – спитала вона й, не дочекавшись відповіді, взялася слинити палець і витирати діду обличчя.

Від цієї сцени Тимофія занудило. Він навіть припинив жувати.

За кілька хвилин напівпорожній пазік рушив. Було холодно. Страшно теж було. Проте більше холодно. Автобус кволо викотився на центральну вулицю, якою неквапливо сунули сонні перехожі, проїхав кілька кварталів, завернув біля колишньої школи Тимофія, минаючи розкислий цвинтар і смутні двори приватного сектора з голими деревами й бетонними плитами уздовж квітників, потім знову виїхав на трасу. В кінці міста, коло обласної лікарні, мав забрати останніх пасажирів, тому зупинився, відкашлюючись, під соснами. Тимофій глянув на водія. Той сидів, опершись на кермо, постукував фіолетовими пальцями по панелі. Тимофій перевів погляд на сосни. Криві, високі, обрізані внизу, з густою кроною на вершечку, типові сосни, що ростуть на периферії міст, на місцях дач, давно знесених і забутих, чий мереживно-ламбрекеновий образ залишився хіба на дорадянських листівках. Потім глянув на бабів, що з клумаками й кравчучками, пробуксовуючи, натужно заповзали до автобуса. Глянув на лисого діда та його кексоподібну супутницю. Ще раз глянув на сосни. Згадав дачний ліс, сухий і світлий, згадав Мар'яну з її покусаними ногами, запахом дитячого поту і туфлями-лодочками. Згадав Тому.

В жопу вашу дачу, подумав він, стрімко підхопився, зіштовхнувся з якоюсь пані, що з білим будівельним мішком, повним хліба, пхалась до салону, перепросив, вискочив на вулицю. В голові все пливло. Перед очима стояв Льоша. Точніше, його очі: мутні, мовби затягнуті паволокою, стривожені. Льоша усміхався, оголюючи крихкі сірі зуби. В жопу вашу дачу.

Тимофій перейшов дорогу, сів на одиницю й подався до середмістя. Вийшов на центральній, біля Будинку Торгівлі. На вулиці було людно, навіть гамірно. Щось важке і колюче тиснуло всередині, недобра авантюра, що він її вчинив, дошкуляла й непокоїла. Сказали ж: їдь на дачу, пересидь, поки все вляжеться, тебе заберуть, а якщо не вляжеться, то і не заберуть, але сховайся, читай про Реня і Завгороднього, дивись новини по телеку, а хочеш – спи цілими днями...

Він вийшов на площу перед кінотеатром, гостро глянув на ялини, під якими нещодавно зустрів Тому з компанією, підійшов до таксофонів, що, мов пінгвіни, тулилися один до одного. Вставив картку. З наплічника видобув блокнот, знайшов потрібний номер, але згадав, що знає його напам'ять. Набрав.

Слухавку взяла Тома. Ще сонна. Крізь позіхання насилу відповіла.

- Це я, – мовив Тимофій.
- Кабан.
- У мене проблеми, – повідомив він.
- Які ще проблеми?
- У баті проблеми, – уточнив він. – Мене на дачу відправили. Я втік. Треба десь перебути.

– Де перебути? – не зрозуміла Тома.
– Десь перебути, – повторив Тимофій.
– Мама звалює за годину. Давай біля «Ворожки». Потім
можемо до мене.

– Біля «Ворожки», – погодився Тимофій.

Уже за п'ятнадцять хвилин він товкся неподалік зачиненого магазину. О пів на дев'яту з'явилася Тома. В тій самій рожевій курточці, з фарбованими губами, розпатлана, сонна. Йшла сердита і рішуча.

– Кабан, які проблеми? – наблизилась вона.

– Не знаю, – сказав Тимофій. – Сигарету?

– Не тут.

Вони відійшли до чагарів, що стелилися попід схилами. Біля покинутого приватного будинку в заростях молодого клена присіли на бетонні плити. Курили, роздивлялися одне одного, мовчали. Тома не знала, про що питати. Тимофій не знав, що розповісти. Зрештою, розповів що знав.

Знову мовчали, сиділи цілу годину в сирих заростях, витраховуючи хвилини, коли можна піти до Томи додому. Тимофій носакон кросівок видовбував із чорної трамбованої землі пивні пробки. Тома колупала нігті. На початку десятої, розрізаючи футбольне поле швидкими кроками, посунули до будинку Томи.

У квартирі пахло кавою і сигаретним димом.

Кімнатами була розкидана тканина, у вітальні стояла швейна машинка, на темно-жовтих диванах і кріслах купчилися викройки, журнали мод, пакети з нитками. На телевізорі височів із грізно піднятою головою порцеляновий

олень. Відносно нові шпалери відклеювалися біля швів. Вікно затуляла масивна руда штора. Загалом панував безлад, але не бідність.

Всілися на кухні, яка виявилася на диво просторою і чистою, ледь не стерильною. Тома заварила каву, з холодильника дістала ковбасу і сир.

– Не знаєш, де можна переночувати? – запитав Тимофій. – Я ж ніби в бігах.

– Тут точно ні, – сказала вона. – Якщо ти на це натякаєш.

– Якраз на це я і не натякаю. Просто спитав. Ти говорила, що батьки твоєї подружки в Одесі.

– Не варіант. Вона з Ігорем.

– Не варіант...

– Може... готель? – припустила вона. – Але там гроші потрібні.

– Бабки є, – повідомив Тимофій. – Сотня.

Тома здивовано підняла брови.

– Ну, так вийшло, – ніби виправдався Тимофій. – А що в готелі? – запитав він.

– Це «Черкаси», біля Леніна. Богадільня. Ми там у грудні відмічали день народження Ігоря. Заплатили більше, щоб пустили.

– Я знаю, де це. Як там його сенбернар?

– Сарай, а не готель. Там як після війни. А Софі здохла, отруїли сусіди.

– Похуй, – відрізав Тимофій. – Це я про готель, а не про Софі. Софі? Дивне ім'я для собаки. А взагалі, – стишився він, – якщо тобі цікаво, я дуже радий тебе бачити. Ти така красива.

– Не починай, – сказала Тома з якоюсь напрочуд дорослою інтонацією, від чого Тимофію стало неприємно, – але мені цікаво, – додала вона беззвучно одними губами.

Тимофій втупився у вікно, дивився на дерева, що хиталися від рвучкого весняного вітру, дряпали колючим гіллям одне одного, ніби билися за територію, билися за право стояти тут, аж доки їх не спляють комунальники. Погляд його був утомлений і сонний. Таким поглядом лише й дивитися на дерева. Тома сиділа навпроти. Була вдягнена в білі джинси й недолугу блакитну блузку, в цій одежі вона набувала схожості з молодого Сі-Сі-Кетч. Тимофій перевів на неї погляд, зрадливо підступили сльози, ледь стримався, допив каву, надміру міцну і солодку, підвівся й подався до вітальні, завалився на диван між пакетами з нитками і журналами й заснув.

Тома розбудила його, коли сонце вже перебралося на інший кінець міста.

– Вставай, Кабан, – трусила вона його.

Це вже вдруге за день його будили. Тимофій піднявся. Йому щось снилося, світле й мерехтливе, схоже на настільний світильник, всередині якого обертався плівковий циліндр, від чого кімнатою розповзалися брунато-пурпурні світлові згустки. І цей сон був ніжним, теплим, а виривання з нього – несподіваним і недоречним.

– Пішли вже. Скоро мама прийде.

– Пішли, – погодився він, продовжуючи відчувати затишне мерехтливе тепло. Взувся, похитуючись, накинув куртку. – Поїсти б, – додав у коридорі.

Несподівано для нього вони зайшли в «Макдональдс». Тома замовила трохи більше, ніж змогла б подужати.

Тимофій замовив два гамбургери, колу і картоплю. Їли мовчки, зосередившись на жуванні. Тимофій зауважив, що все навколо наповнене магією штучності й нереальності. Що у його світі не буває такого освітлення й такої їжі, цього запаху й розміреного, діловитого гамору. Що все це про інших людей – про тих, хто може собі дозволити вечеряти в «Макдональдсі».

– Я вперше тут, – зізнався він.

– Я вже була, – сказала Тома, азартно жуючи бутерброд. – Зі своїм хлопцем.

– У тебе є хлопець?

– Із колишнім. Той ще придурок.

– Та ясно!

– Нічого не ясно, – фальшиво обурилась Тома. – На себе подивись! Не знаєш, де ночувати.

– Розберусь.

– Розбереться він. Краще б на дачу поїхав.

Доївши, вискочили на підвечірній бульвар, галасливий і вітряний. Таким бульваром гуляти б попід каштанами, попиваючи з темних пляшок світле пиво, йти і йти, доки не зрине чорнотою мідний монумент билинному гусяру на тій потворній площі, яку перетворили на базар і від якої починається рідний район, вийти до провулків, утоплених у темній глибині кварталів, і йти ними вздовж виробничих цехів аж до будинку, в якому неодмінно сяятимуть усі вікна, дражнячись затишком і теплом. А потім піднятися у ніжному хмільному стані до своєї квартири, зайти на кухню, зачерпнути ложкою з каструлі чогось ситного і гарячого – й завалитися спати.

– Я сама говоритиму, – сказала Тома, заходячи до готелю. – Бо ти зараз наговориш.

– Дякую, мам.

Тома скривилася.

При вході у фанерній лакованій будці за товстим склом, наче хом'як в акваріумі, сиділа жінка з молодим лицем і сивим волоссям. Відповідала непривітно, надуваючи щоки, дивувалася, навіщо їм кімната. Постійно перепитувала, чи не виникне в неї проблем, а якщо виникнуть, то хто їх залагодить? Тома запевняла, що проблем не буде. Що цей юнак приїхав на спортивні збори, вона з його команди. Треба поселити. Тренер забухав. Зійшлися на тридцяти гривнях. Двадцять за номер і десять, аби не було зайвих питань.

У номері смерділо хлоркою. Дешеві напівпластикові меблі. Коричневий, вкритий плямами іржі, лінолеум. Певно, вже тричі фарбовані двері до вбиральні, кахельна плитка, чорна у швах, жовтий умивальник. Шпалери клеїли, мабуть, ще до святкування сімсотріччя міста. Зате вікна виходили на бульвар.

– Нормально, – прокоментувала Тома. – Може, вип'ємо чогось?

– Давай, – погодився Тимофій, обережно сідаючи на м'яке ліжко, застелене липким зеленавим рядном. – Збігати?

– Я сама, – запропонувала Тома й одразу зникла за дверима.

Десять у Соснівці сідало сонце, пускаючи останні багряні промені на розпухлі від бруньок дерева. Натужно, мовби з останніх сил, пищав тролейбус. Було чутно, про що перемовляються перехожі під вікнами. Тимофій сидів на ліжку

й відчував у всьому тілі тягучу важкість. Щось стискало у горлі, щось неживе, механічне, а тому бездушне й безжалісне, мовби сталеві слюсарні тиски, загиджені мастилом і металевою стружкою. Він намагався позбутися цього відчуття глибокими вдихами, проте тиски все дужче й дужче здавлювали груди і горло. Хотілося додому. А ще більше – до мами.

Це був його перший готель. «Як тут спати? – думав він. – Як люди взагалі сплять у готелях? Серед бруду і кіптяви, серед слідів чужого перебування, серед запахів, від яких хочеться стрибнути з вікна або посікти собі лезом вени. Цікаво, чи робив це хтось у цьому номері?» Стало моторошно, й Тимофій підвівся перевірити, чи зачиняється замок. Замка з цього боку дверей не було – був гачок. Як у загальному сортирі. Ну хоч щось. Підійшов до вікна, відсунув прозору занавіску, спробував прочинити вікно. Деся у рамі тріснуло скло, посипалася фарба. Він облишив вікно, підійшов до трюмо, глянув на своє відображення, провів по ньому рукою. Від втоми і внутрішньої напруги засльозилися очі. Тимофій сів на ліжку. Так і сидів, не зводячи погляду зі шпалер.

За чверть години прийшла Тома. З-під куртки дістала пакет із чіпсами й пляшку з прозоро-червоною рідиною.

– Клюква! – радісно вигукнула Тома, поставила пляшку на трюмо, махом скинула з себе куртку й завалилася на ліжку, потім бридливо підхопилася й зіжмакала липке рядно, оголивши сумнівну білизну постелі.

– Щось міцне? – запитав Тимофій.

– Компотик, – сказала Тома. – Тобі сподобається. І не дивись на мене своїм леопардовим поглядом!

– Стаканів немає, – сказав Тимофій.

Тома схопила пляшку, відкрутила пробку й зробила кілька ковтків. Передала пляшку Тимофію. Той теж зробив кілька ковтків.

– Нічого собі компотик, – прокоментував він.

– Я ж казала, тобі сподобається!

Тома знову надпила. Рвучко розірвала пакет із чипсами, що розлетілися кімнатою, мов конфеті. Якийсь час сиділи мовчки й жували, раз-по-раз прикладаючись до «клюкви».

Сп'яніли швидко. Тома ходила номером пританцьовуючи й скаржилась на відсутність музики. Тимофій пригнічено вдивлявся у золоту темінь міста. Без музики дійсно було порожньо. А ще це місто – таке жорстоке і велике, з усіма тими вогнями, що блідо розтікалися проспектами і бульварами. І цей готель... скільки він проходив повз нього, скільки разів зазірав до магазину солодощів, що містився на цокольному поверсі. Ці незасклені балкончики й однакові віконні рами робили цю будівлю однією з найохайніших у місті. Хто ж знав, що всередині таїться смуток і порожнява. Що ці кімнати – лише для печалі. Бездонної і темної, мов вугільна шахта.

– Можна я буду тут спати? – спитала Тома. – З тобою.

– А мама? – різко спитав Тимофій.

– «А мама»? – басом перекинула його Тома. – Що тобі до мами? Вона думає, що я в Насті.

– Ну спи, – із вдаваною байдужістю погодився Тимофій і враз відчув глухі удари у скронях та багато теплої крові під шкірою обличчя.

Від «клюкви» його настроїв поліпшився. Він знову зробив кілька ковтків, аби втримати ейфорію й не впасти до цієї чорної шахти із наглухо завареним виходом.

Тричі бігали курити на загальний балкон, який виходив на площу Леніна. Колись вона була і Соборною, і Базарною, і Соборно-Миколаївською, і знову Соборною, а потім знову Базарною і навіть Центральною. А тепер – Леніна. Ще до війни тут стояв собор, і люди у всеношну ходили навколо нього з хрестами і хоругвами, зупиняючись біля західних дверей храму й виспівували: «Христос воскрес із мертвих, смертю смерть подолав і тим, що в гробах, життя дарував». А тепер там стояв Ілліч, що теж ніби подолав смерть, і вже стільки часу минуло, а він усе ще живіший за всіх. «І теж, до речі, в гробу», – подумав Тимофій, швидко тягнучи сигаретний дим. Він раптом згадав, як ще рік-два тому захоплювався читанням Біблії й відвідинами церкви, як немолода і красива жінка Ілона, знайома Ольги і Ліди, водила його на всеношну і як нестерпно хотілося спати, а ще більше – їсти. Тоді ж якась бабця під час служби таємно жувала принесений нею ж печінковий пиріг і частувала ним Тимофія. Згодом Ілону зовсім накрило на релігійному ґрунті й вона з усіма пересварилася.

А собор знесли в сорок п'ятому...

З вулиці поверталися змерзлі, знову прикладалися до пляшки, стрибали на ліжку, від чого воно кектало, наче давно і тяжко хворіло на артрит. Довго стояли біля вікна, мовчали, насолоджуюсь невагомістю сп'яніння, дивилися на місто – хворе і змучене, як пригноблений боргами і безробіттям дорослий.

У якийсь момент Тома скинула з себе блузку, залишившись у чорному ліфчику.

– Так краще? – спитала вона.

Тимофій не відповів, лише відзначив про себе дивовижну мінливість свого життя. Тома почала співати пісню англійською. Тимофій слова знав, але ніяк не міг згадати виконавицю. Шеріл Кроу? Мередіт Брукс? Вони стояли біля вікна й співали, роблячи паузи для «клюкви».

– Я тобі зараз щось покажу, – сказала Тома й розстібнула ліфчик.

Тимофій завмер. Перехопило дихання, голову наповнили ритмічні шуми.

– У мене більші, – пожартував він, опанувавши себе.

– Придурок, – образилася Тома. – Як був ідіотом, так ним і залишився. Я тебе з першого класу любила.

– А потім?

– А потім – ні. Залазь під ковдру.

Тимофій зам'явся. Нерішуче протиснувся між ліжком і вікном, стояв так і дивився на Тому, яка знову співала й танцювала. Вона піднімала догори руки, від чого її груди ставали ледь помітними, ребра ловили вуличне світло й зблискували, мов клавіші роялю в концертній залі. Її руки були худі, гостро випиналися ключиці, лопатки, здавалося, от-от проріжуть бліду шкіру. «Одні кістки», – зауважив Тимофій. Він так само нерішуче стояв біля ліжка й оціпеніло дивився на її кострубатий танець.

– Ми дорослі, нам можна, – скрикнула Тома й заходила-ся знімати джинси.

Тимофій теж стягнув джинси, проте залишився у кенгурушці. Знімати її соромився, тому поквапився залізти під ковдру.

– Знаєш, за що я тебе любила?

Тимофій питально підняв брови.

– І не дізнаєшся!

Вона ще якийсь час танцювала в одних трусах і шкарпетках, тримаючи в руках пляшку, на дні якої підстрибували залишки алкоголю. На мить Тимофій заплющив очі й відчув, як непевно хитається світ, як усе довкола мерехтить і піниться, наче нічне море, й немов його посадили на карусель і забули пристебнути. Чи, може, це готель здійнявся зі свого фундаменту і закружляв над містом? Усе вище і вище, понад парками і висотками, навколо телевежі, торкаючись сосон, вилетів до дамби, зробив коло над піщаними островами й темними затонами, розвернувся, зачепив колесо огляду, подався на південь до індустріальних кварталів. «Азот», «Хімволокно», «Аврора». Дряпаючи дном старі цегляні труби й гостроверхі шиферні дахи, злітав вище, вище, що й міста вже не видно – лише одна невелика срібляста плямка в темно-синьому мороці всесвіту... В цей час він відчув на собі холодну Томину долоню. Долоня ковзнула нижче.

– Волоссячко, – прошепотіла Тома. – Останнього разу ти був ще зовсім хлопчиком.

Тимофій розплющив очі. Готель стояв на місці, під вікнами хтось гучно сварився: один голос, високий, чоловічий, із нотками істерики доводив, що за все заплачено, інші голоси, грубіші, наполягали, що, по-перше, ціни в меню відрізнялися

від тих, які були в чеку, а, по-друге, платити мали всі порівну, а тепер як виходить? Як виходить?

«І дійсно, як виходить?» – подумав Тимофій. Як? Він був упевнений, що ця сварка під вікном якоюсь мірою стосується і його. «Як виходить?» – ставив він собі це питання і, не знаходячи відповіді, відступав, раптово усвідомлюючи, що рука Томи досі торкається його шкіри. Думки не слухалися й пиряли десь подалі від його голови, та й голова, здавалося, теж десь далеко, окремо від його тіла, неслухняного, важкого. Врешті його рука опинилася на її гострих сосках. Він ковзнув нижче. Вона розвернулася до нього спиною, він несміливо торкався її, відчуючи, як ритмічно напружується й м'якне її тіло, важко дихав, постійно ковтаючи слину. Він нерішуче провів рукою нижче, намагаючи гострі вигини й різкі теплі западини, в'язнучи пальцями в чомусь гарячому й мокрому.

– Ну? – здавлено мовила Тома.

Тимофій наблизився до неї, відчув, як усе його тіло пробиває якийсь легкий і ніжний струм. Пахло теплою шкірою, шампунем, алкоголем і казенними простирадлами. Від цих запахів ще більше паморочилося в голові. Готель знову відірвався від землі й поніс його все далі й далі від міста, кудись на захід, минаючи зелені розложисті гори, країни з чорними гострими шпильями, вилощені швидкісні автобани, безмежні луки із зеленою шовковою травою, міста, зведені з лігурійського мармуру, й понурі скелі, населені свободолюбними басками. Все ближче і ближче до океану, до безкрайої блакиті й бездонного білого неба, до теплої течії, що несе жар і любов, стрімко рухаючись до полюсу...

– Ти кінчив у мене? – раптом спитала Тома, завмерши.
Тимофій ніби випірнув із теплої ванни, в яку опустив усе тіло з головою й сидів там, занурений, поки вистачало кисню.

– У мене ще немає сперми, – знітився він.

Тома різко розвернулася до нього обличчям. Провела рукою по волоссі, зупинилася пальцями біля очей.

– Ти все-таки ще хлопчик, – ніжно промовила вона. – Ти ще маленький хлопчик. Ладно, спи. Кабан.

* * *

Тимофій насилу прокинувся. Відчував жар і спрагу, боліли очі, ніби хтось завзято видавлював їх із середини. Біля вікна стояла Тома. Вдягнена, вже у куртці.

– Я до школи, – холодно промовила вона. – Не можу пропускати.

– Серйозно? – Тимофій підвівся, підсунув під голову ще одну подушку.

– Якщо хочеш, можу попросити Джудіка до тебе зайти.

– Не треба. Він мені не подобається.

– Як знаєш, – сухо сказала Тома. – У тебе залишились гроші? Ще на одну ніч?

– Не знаю, – Тимофій потягнувся до джинсів.

– Ладно, дзвони тоді.

Вона попрямувала до виходу, скинула гачок, глухо закрилися двері, протяг хитнув занавіску. Тимофій піднявся, пошкандибав до вікна, погойдуючись, мов буй на теплій

воді. Боліла голова. Вчорашній вечір згадувався з піднесенням. Вчорашній день – із жахом. Що робити далі? Він напився з-під крана, заліз до брудної ванни, відкрив воду. Так і сидів під теплим потоком хвилин двадцять, не наважуючись вилізти. Врешті-решт виліз, витерся, вдягнувся, перелічив гроші – залишилось сорок гривень.

За вікном у справах поспішали містяни. Все бігли й бігли, мов зебри вздовж широкого африканського річища. Сіра, густа паволока огортала місто, мжичило. На перехресті ліниво поблимував світлофор.

Тимофій сидів у куртці на ліжку, тупо дивився на сіре світло, що линуло з вікна, й похапцем збирав усе докупі: всі слова, що були сказані за останні дні, дивна поведінка старого, всі дзвінки й моторошні привіти від Гнома з чорної слухавки, безбровий Джудік, носатий Ігор, броваста Настя, жахлива російська музика про ніжні квіти і солодке ім'я, яку він чув напередодні із сусідського вікна, вся ця тоскна каламуть, у якій він живе і яку не в силах побороти. І все це він намагався збити в одну міцну історію, в один фільм із ясним і зрозумілим сценарієм, однак нічого так і не збиралося і не ліпилося, сипалося й розвалювалося. І з того всього він вирішив іти додому – найбільше йому зараз хотілося додому – не вб'ють же його справді. Він вискочив із готелю, швидко перетнув бульвар й одразу пірнув до своєї маршрутки. Їхав у напівпорожньому салоні й думав про батька, згадував його сполохані очі, в яких страху було більше, ніж сорому, згадував його незвичну розгублену метушливість, від якої, попри всю зневагу, його хотілося сховати до сірникової коробки, мов нажаханого невідомістю жука. Та й Фелікс був

якось неправдоподібно зібраним. Тверезий він переважно жартував або принаймні демонстрував спокійну легкість. А тут – мовби інший хтось: ясні очі, стиснута до хрускоту щелепа, чіткі рухи. І тепер здавалося, що все це відбувається не з ним, що це не він тепер їде з готелю додому, провівши перед тим дорослу, емоційно виснажливу ніч, ніби відбігав два тайми у грі, правила якої йому ніхто не пояснив. Тимофій спробував озирнутися, чітко осмислити навколишній простір, побачити людей навкруги, зауважити дрібні деталі їхнього одягу й інтер'єр автобуса, почути звуки двигуна, перемовляння водія і кондукторки, шелест целофану в руках жінки на задньому сидінні. Якби це був не ти, нічого цього б не було. Це все відбувається з тобою, це ти їдеш із готелю додому, і ця доросла ніч – твоя. І вже ніхто ніколи не відніме її в тебе.

Він зійшов біля художніх майстерень, минув паркан плиткового комбінату, присадок, у якому завжди росли кущі чорної бузини, обійшов залишки дитячої халабуди, збитої з виламаних із зупинки штахетин. Доплентався до двору, наштовхнувся на доміношний столик, обігнув тополю, на якусь мить зупинився біля свого під'їзду, мовби згадуючи щось важливе, якийсь пароль, без якого вхід йому закритий. Зрештою, прочинив двері, зайшов у під'їзд і чимдуж впорхнув на свій поверх. З обпікаючим відчаєм збагнув, що, поспішаючи вчора вранці, не взяв із собою ключ. Дзвонив довго, настирливо. Може, сплять? Хоча прикре усвідомлення того, що квартира порожня, вже прийшло. Діватися було нікуди. Сповз по дверях на килимок – брудний, затертий. Приречено опустив на нього руки й відчув під ним якесь затвердіння,

посунув зеленаву шматину й від радості ледь не пискнув. На холодному бетоні лежав ключ.

Першим ділом він роздягнувся й заліз до свого ліжка, в якому пролежав чи не до обіду. Похмільна виснаженість, втома від емоцій, відчуття ірреальності й абсурдності. Він згадував готель, ніч, «клюкву», Ілліча й дивовижну прогулянку над містом, а ще почувався винним, що не застелив у номері ліжко. Тоді на якісь чверть години заснув, а прокинувшись, відчув біль в усьому тілі: щось топтало його зсередини, якась темна матерія напосідала на нього й душила, душила. Врешті змусив себе вилізти з ліжка, довго ходив квартирою, увімкнув телевізор, проте вимкнув у ньому звук, знову згадав про Тому, задзвонив до неї, повідомив, що він удома, що нікого немає, і де поділися – не знає.

Нервував, аж судомило руки. В холодильнику, окрім зів'ялої ковбаси, нічого не було. Він вискочив до магазину, купив пельменів і йогурт. Швидко поїв, майже не жуячи, і йому відразу стало легше. Потому довго сидів на кухні й безтямно дивився, як розгойдане вітром брунькате гілля дряпає вікна і цинкові карнизи, як десь подалі, за дитячим садком, біля інтернату для сколіозників, на чорних дубах, густо заражених омелою, туляться одне до одного великі птахи, час від часу перелітаючи з дерева на дерево. Знову згадав про сигарети, покурив у туалеті. Вимкнув телевізор, запхав до касетної деки «Радіотехніка» вестернсандерівську піратку «Бітлів». Під сержанта Пеппера та клуб самотніх сердець відключився у кріслі.

Прокинувся вже у темряві. Не одразу збагнув, де він і чи вже настало завтра. Завтра ще не настало, однак година була

пізня, якраз час лягати спати. Квартира була наповнена важкою тишею й непокінчувальним страхом. Тимофій увімкнув світло, з полиці над письмовим столом дістав свої минулота позаминулорічні приватні щоденники, перечитав записи, усміхаючись своїй наївності.

Знову задзвонив до Томи, запропонував їй приїхати до нього, але Тома відмовилась. Йому хотілося говорити про вчорашнє, вона ж старанно уникала цієї теми, намагаючись жартувати й за потреби грубо обриваючи його. Відтак втратила терпець і з менторською, майже хамською інтонацією попросила більше ніколи не згадувати про ніч у готелі. А коли він запропонував жити разом, кинула слухавку. Перед тим, щоправда, назвала його дурачком.

Поставивши у програвач касету «Брати по зброї» дайрстрейтсів, довго перебирав мамині папери. Серед інститутських зошитів із лекціями з історії та літературознавства натрапив на її акварелі. Переважно дощ, переважно смуток. Листя і парасольки, вечір і самотність, фіолетові сльози на цупкому зернистому папері. Від чого й розревівся, виплакуючи з себе всю свою дитячу безпорадність, увесь свій підлітковий страх, усю свою самотність. Згадав, як два роки тому відчував щось подібне: таку ж безглузду непотрібність – безнадійну і липку.

* * *

До ночі в квартиру так ніхто і не повернувся. Фелікс прийшов наступного дня ближче до обіду.

Вранці телефонувала вчителька, намагалася довідатись, чому Тимофій уже другий тиждень не відвідує школу. Тимофій прикинувся хворим. Учителька недовірливо мугикнула й попросила київський номер Ольги. Тимофій збрехав, що номера не знає, але обов'язково спитає у мами під час першої ж телефонної розмови. Тому, коли несподівано відчинилися вхідні двері, йому на мить здалося, що до квартири входить його класна керівницка у своєму довгому сірому плащі. Проте це виявилось довге чорне пальто оберштурмбаннфюрера.

– Корнет! – розізлився Фелікс. – Ти чого тут?

Він був не п'яний, але блиск в очах і рожеві припухлі губи зраджували, що звечора пив.

– Бо тут, – спокійно мовив Тимофій.

– Був наказ! – розгублено прикрикнув Фелікс. – Їхати на дачу.

– У мене були свої плани, – роздратовано буркнув Тимофій.

– Доннерветтер! – вилаявся Фелікс. – Чи ти дурний, чи з Драбова?

На це Тимофій нічого не відповів, натомість запитав, де Льоша і що взагалі відбувається. І ключ... Чому в тебе ключ від нашої квартири?

– Ключ Льоші. А свій...

– У тебе є свій?

– А свій я тобі під килимком залишив. Про всяк...

Фелікс рвучко заходив квартирою, подався до тумбочки з Льошиними речами, проте зупинився, важко плюхнувся у крісло, не знімаючи пальта. Зітхнув. Темним поглядом глянув на Тимофія.

– Слухай сюди, – мовив він. І замовк. Мовчав близько хвилини. Знову зітхнув.

Тимофій дивився на нього, боячись почути щось неприємне. Неприємне і страшне, до чого він був не готовим.

– Льошка в лікарні, – врешті вимовив Фелікс, не властиво для себе назвавши Тимофієвого батька Льошкою.

Мов у тумані, Тимофій слухав і не міг повірити у розповідь, що більше нагадувала переказ якогось кримінального фільму. І вже зовсім не міг усвідомити, що це трапилося з його батьком, хоча, правду кажучи, чогось подібного й варто було очікувати.

– Це дуже злі люди, – сказав Фелікс. – Я таких ніколи не любив і завжди їх пиздив. А тут... а тут не вийшло. Ладно. Треба його шмотки зібрати. Там тепер мама його, баба твоя. Перелякана, ніби ніколи такого не бачила.

– Це ж її син, – нагадав Тимофій.

– Ну син. Як не вміє діла рішати, то що вже. Треба фліску його знайти. Якусь фліску просив. Холодно там, у лікарні. Не топлять уже.

– Ось цю, – Тимофій видобув із ящика блакитний плюшевий светр. – Я з тобою в лікарню.

– Відставити, корнет. За документами, ти на дачі у баби. Так шо сиди вдома і дивись телевізор.

– Я в лікарню.

– Може, не треба? Він не дуже зараз.

– Тим більше.

Льоша лежав у коридорі. Коло нього товкся його брат Боря, міцний, високий, з непорушним, ніби кованим, обличчям, гострим і довгим борлаком і великим темним ротом.

Ганяв тачки з Німеччини, умів жити і, що головне, виживати. Тимофій завжди його побоювався, а тому не любив. Вияло від нього якоюсь засмаглою грубістю й навіть жорстокістю.

– Ща його в палату переведуть, – сказав Боря, широко відкриваючи печероподібну пащу.

Це була третя лікарня, яка славилася тим, що люди туди потрапляють, аби померти. Бажано в муках. Із коридорного вікна було видно цегляну споруду з кривим написом зеленою фарбою «морг». За моргом стояла панельна хрущовка, щільно обсаджена акаціями. За нею – ще одна, така ж: сіра, похмура і обвітрена. Саме там свій останній місяць доживав Нестор. Тимофій перевів погляд на батька. Той лежав нерухомо на голому матраці, закутаний у простирадло, з-під якого стирчала прозора жовта трубка. На простирадлі проступили коричневі плями засохлої крові. Старий мовчав і обводив присутніх покірним безпорадним поглядом. Глянув спочатку на брата, потім на Фелікса, потім на Тимофія. На останньому зупинився, спробував щось промимрити, але лише забулькав, мов пускав крізь соломинку повітря в коктейль.

Прибігла мама Льоші, приземкувата й дріботлива, із сивими зализаними прядками на мікроскопічному черепі, ворожо глянула на Тимофія, ніби це він був винен у тому, що сталося з її сином. У її сірих очах зблиснула тиха злість. На Фелікса навіть не подивилася. Звернулася до Борі, спитала, коли вже в палату і чи не приходив лікар.

– Ща його в палату переведуть, – повторив Боря для мами.

Тимофій постояв біля Льоші, віддав бабусі фліску, з жахом глянув на свого дядька й поквапився вшитися з темного коридору відділення. Він спустився вниз, осліплений яскравим і таким недоречним сонцем, дістав сигарети. За хвилину відчинилися важкі білі двері на дебелий пружині і з приміщення лікарні вистрибнув Фелікс.

– Куриш, корнет?

– Курю.

– Дрянь це.

– Ну а ти ще й бухаєш, – огризнувся Тимофій. – Що думаєш про батю?

– Чесно? Погано все. Ти тільки не скисай давай. Якби ще лікарі були нормальні, а ці ж – коновали. Згнують.

– То що робити?

– Терпіти.

– Сам і терпи.

– Відставити, корнет! – прикрикнув Фелікс. – Іди додому, що тобі тут товктися. Я теж піду. Або, може, все-таки на дачу поїдеш? Хто тут за тобою пригляне? Ці? – Він кивнув у бік лікарні. – Ці не приглянуть. Вони тебе завжди уникали...

– До мами хочу, – сухо промовив Тимофій.

– Ну, то поїдеш скоро. Давай не кисни.

Тимофій ще раз піднявся нагору до відділення політравми, переговорив із бабусею, сказав, що сидітиме вдома, щоб вона бодай за нього не хвилювалася, хоча відчував, що та хвилюватися й не збиралася. Кивнув дядькові. Глянув на батька. Той простогнав, слабо поворушивши головою. Його очі запливли якоюсь жовтою мутною рідиною, схожою на грушевий компот. З відкритого рота стікала тонка цівка слини.

Таким же рік тому він бачив свого діда Славу, батькового тата, після інсульту. Але той, на відміну від Льоші, був кремезним і дужим зовні, щоправда, зі слабким серцем. Він народився в Німеччині у тридцять сьомому, його батько був офіцером ПВС, працював із німцями аж до тридцять дев'ятого, під час війни командував авіаполком, а по закінченні у званні полковника служив під Дрезденом. Там дід Слава провчився шість класів, і сім'я переїхала до Черкас. Відслуживши у Запоріжжі, дід звідти привіз дружину. Часом він учив Тимофія певних речей, як і має чинити порядний дід. Лобзик, токарний станок, історія морських воєн. Він усе життя просидів із паяльником, пропахлий каніфоллю й старими журналами, будував моделі кораблів, настоював наливки і їв борщ із кропивою. Попри це Тимофій відчував себе зайвим у тій сім'ї, а згодом прийшло прикре розуміння, що він не надто цікавий своєму дідові. Задля сина і невістки дід брав Тимофія з собою на роботу (вів гурток судномодельювання), на риболовлю, або саджав поряд у своїй майстерні, переобладнаній з курника, вмикав радіо «Маяк» і розповідав про діоди й резистори, але робив це все неохоче й упівсили.

Діда схопив удар прямо в майстерні – тісній, нафаршированій різноманітними станками й технікою. Тимофій приходив кілька разів до лікарні. Прийшов раз і додому. Дід Слава висохлою рукою наливав собі «фанту», радів бульбашкам, як немовля, власне, так і поводився: слиняво плямкав і моторошно усміхався кудись у стелю. Тимофій тоді стояв у їхній прохідній їдальні з низькою нерівною стелею, крихтним вікном у темний сад і латунним барометром на стіні. Стояв

і пригнічено дивився на діда: ще недавно той учив його закидати спінінг, а тепер сидить у підгузку, блідий, лисий, схожий на печерицю.

Більше до діда Тимофій не приходив. А на похорон його не пустила Ольга.

Ольга приїхала на другий день після смерті чоловіка.

Ще сильніше схудла, на виснаженому обличчі заचाївся відбиток якоїсь безкінечної щоденщини. Тягнула знімну квартиру, тягнула офіс, уже ніби й віддала борг, але тепер мала інші клопоти. Частину грошей надсилала мамі – на сина. Захопилася якимись езотеричними вченнями й всяк-час намагалася усім розповісти про свої відкриття. Говорила, що так легше жити, що це рятує, що жоден бог і поряд не стояв, хоча в бога вірила й іноді зазірала до церкви. Це дратувало Тимофія, він відмахувався. В бога більше не вірив, в езотеричну муть – тим паче. Ліда ж, навпаки, слухала уважно, зацікавлено. Відколи донька переїхала, стосунки їхні налагодились. Стали навіть майже ніжними.

Тимофій ходив по квартирі й відмічав для себе батькові сліди. Стереосистема, в коридорі дві спортивні сумки з одягом. Ремонт, який він робив наприкінці вісімдесятих, колекція аудіокасет, на антресолях узагалі був склад його речей, про який він сам, певно, давно забув: вудки, металевий садок для риби, чорний шкіряний пілот з хутряним коміром, коробка з інструментами. На кухні – нові тостер і кавомолка, які він не так давно притягнув. У туалеті вся задня стінка була обклеєна імпортними пачками від сигарет. Таких тут і досі не продають. Fine 120, Dunhill, Lexington. Привозив колись, кутив.

На цвинтар поїхали від лікарні. Людей було небагато, переважно свої. Кілька товаришів. Кілька примар із минулого. Окрім Тимофії і Льошиної мами, ніхто не плакав. А зрештою, хто його ще любив?

Цей день Тимофій ніби проспав. Не пам'ятав, що було хвилину тому, не тямив, що відбувається тепер. Ходив за всіма, мов щеня. Говорив, що питали, робив, що казали. Більше тулився до Ольги, хоча та й сама була пришиблена: не всіх розрізняла й не все розуміла, очевидно, відчуючи себе зайвою. Вже пізніше, на поминальній вечері, вона зчепилася зі свекрухою: звинувачували одна одну в чомусь несуттєвому, наелектризовані, втомлені, розбиті. Хтось просив помовчати, хтось, навпаки, наполягав на тому, що треба все вирішити зараз, аби потім не виникало питань, а хтось ділився рецептом свинини по-французьки, обстоюючи думку, що цибулю слід неодмінно вимочувати у молоці.

Врешті роз'їхалися.

Тимофій довго не міг заснути, образ старого в труні не відпускав. Лежав у ліжку, ковзав поглядом по стелі, вивчаючи геометрію відблисків світла з вулиці. А вже коли заснув, йому наснився батьків брат: він стояв над Тимофієм і мовчки відкривав великий темний рот.

* * *

У вересні Тимофій перевівся до нової школи – не витримав тиску в старій. На цьому наполягла Тома.

– Тобі треба вчитися, – говорила вона, – ти ж розумна голова. Вчитися і ставати на ноги.

Йй навчання давалося легко, так само легко вона тягнула за собою й Тимофія, уважно стежачи за його успіхами, підтягуючи у провислих предметах. Тоді, на початку вересня, він стояв у директорській, показував табель і намагався пояснити, що такі оцінки не через нелюбов до науки, а через страждання і біль, які йому випали у попередній школі. Директор, великий і горбатий, із кучерявим волоссям по всій голові й добродушному номенклатурному обличчі, схожий на бізона, відповідав, що він не проти прихистити його у своїй школі («у тебе ж добрі оцінки лише з історії й англійської»), але є класні керівники, яким навряд чи потрібен ще один проблемний учень. Тут таких чимало, проблемних, їх же не повбиваєш, щоб місце звільнити. Якщо вони самі себе не повбивають, звісно.

І справді, окрім однієї, ніхто Тимофія прийняти не захотів: бридливо розглядали табель, ніби зазирали у загноєну рану, посилалися на переповненість класів, на розпорядження райвно, на батьківський комітет. А та одна, до якої Тимофій звернувся в останню чергу, ніби сповнена комплексом провини перед світом, збирала під своє крило всю знедолену поросль із району: сиріт, безжально потруєних життям, злиднів, чиї батьки ледь зводили кінці з кінцями, аутистів, що мали довідки про психічні розлади. Взяла й Тимофія. Він мав вигляд домашньої дитини, з якою не повинно бути серйозних проблем. Особливих проблем з ним і не було. Тимофій у новому класі прижився, навіть обзавівся приятелями.

На одному з перших у новому році уроків фізкультури їхній клас відрядили позносити зі шкільної бібліотеки старі радянські підручники до комірчини, що містилася в спортзалі, одразу за кабінетом фізрука. Там ще з розвалу Союзу лежали гори макулатури: історія, ленінські праці, якась червона потойбічна маячня про піонерів і методички, за якими, щоправда, досі викладали деякі вчителі-розкольники.

Деякі друзі Тимофії вирізали метал. Нипали районом та індустріальними задвірками, азартно зазираючи до темних покинутих цехів, забрідаючи до нашвидкоруч реанімованих виробництв, відшуковували алюміній, мідь, латунь, різали все те й зносили до прийомщиків металобрухту. Різати метал Тимофій побоювався. Скільки історій він чув про сторожів, які ловили підлітків і потому скидали їхні понівечені тіла до Дніпра, скількох убило струмом, бо, не розібравшись, рубали кабелі під напругою. Брудна справа, та й їти треба утрюх-уп'ятьох, аби той весь метал донести. А потім ділиш виторг – і виходить щось смішне, якийсь дріб'язок на морозиво. Макулатуру ж ніхто не тирав. Кому взагалі могло прийти в голову красти папір?

Тимофію ця думка спала ненароком, коли фізрук повідомив, що скоро все це має забрати вантажівка, а хтось із нових однокласників пожартував, що потім за цю макулатуру можна ще одну школу побудувати.

У спільники взяв Фелікса. Міцний фізично, легкий на підйом, до того ж завжди без грошей. Фелікс тоді влаштувався в охорону на прохідну ДОКа, платили щось близько ста двадцяти гривень, трохи більше за Лідину пенсію,

але ці гроші доводилося віддавати Ліді на продукти, залишаючи собі хіба на сигарети. Не пив він уже більше трьох місяців.

Темної жовтневої ночі вперше вийшли на діло. Тягнули те все у мішках понад кілометр. За тиждень перенесли майже пів тонни.

– Там ще залишилося трохи. Ідем? – спитав Тимофій.

Фелікс замахав руками.

– Корнет! Сьогодні ж футбол!

Футбол був важливим. Тут не заперечиш. Бувало, що через футбол Фелікс навіть пити припиняв.

– І хто з ким?

– Наші з кацапами.

І хоч Тимофій після гола Петі до футболу охолов, наших усе-таки знав. Зірковий склад, всуціль динамівська школа: Шевченко, Ребров, Лужний. А коли довідався від Фелікса, що в разі виграшу позаду залишаться не лише кацапи, а й французи, вирішив неодмінно подивитися.

– Кацапи – то не люди, – мовив Фелікс, умикаючи телевізор.

– Тобі ж вони пенсію платять, – зауважив Тимофій.

– Хай платять. Німці теж репарації виплачували. Втім, то якраз були люди!

– Ага, ти був би неперевершеним есесівцем, – насмішкувато глянув на Фелікса Тимофій.

– Я і є есесівець. Просто про це мало хто знає.

Уже кілька місяців як у телевізора згорів кінескоп. Звук працював, а замість картинки зяяла брудно-зелена порожнява. Можна було тільки здогадуватися, що ж там

показують. Звук, власне, теж не працював, але Тимофій примудрився виводити його через підсилювач у колонки.

– Як в Союзі, блядь, – прокоментував Фелікс. – Я тоді футбол тільки по радіо слухав. Але тоді коментатор знав, що це радіо, тому коментував як для тих, хто не бачить, а цей же салага зараз буде тільки пищати й стогнати, як сілезька фрау при наступі ваньок.

Футбол транслювали по національному. Дивилися, тобто слухали, усією сім'єю. Фелікс, Ліда, Тимофій.

Із перших хвилин Фелікс закурив. Стояв біля прочищеного балкона, дивився у небо й безперестанку курил. До сімдесяти п'ятої хвилини скурил, певно, пачку. А коли кацапи повели в рахунок, взагалі вийшов на кухню. За ним вийшла й Ліда. Наші їй були нецікавими. Кацапи тим більше. Тимофій залишився у кімнаті слухати. На вісімдесят сьомій, коли Шевченко пробив зі штрафного, тихенько промовив:

– Гол.

Радісно забіг на кухню, де під кватиркою стояв Фелікс, і вигукнув:

– Шева! Один-один!

– Не пизди, – grimнув Фелікс.

– Кажу!

Фелікс із сигаретою у роті кинувся до кімнати, мовчки всівся у крісло. Попіл струшував у долоню. Так і просидів до кінця матчу з погаслою сигаретою між пальців.

Коли все скінчилося, коли коментатор сказав усі потрібні й непотрібні слова і розпочався рекламний блок, Фелікс підвівся з крісла, випрямився, поклав руку на серце й своїм фірмовим фальшивим басом заспівав гімн. На восьмому

такті вступив Тимофій. З кухні вибігла Ліда. Дивилася на них мовчки з паруючою ложкою в руці й тихо так, майже беззвучно промовила:

– Ідіоти.

А наступного дня пішли здавати макулатуру. Мішки з книжками зносили майже пів дня. На щастя, прийом знаходився близько, в приміщенні художньої майстерні. Товстий мужик із крихітними очима, в коричневих штанах зі стрілками і китайській жованій олімпійці, довго бив пальцем по гирьках: спочатку в один бік, потім посунув їх в інший, знову постукав.

– Не найобуй! – виступив уперед Фелікс.

– Що тут найобувать? – сказав мужик. – Сльози одні. – Дістав калькулятор, від якого тягнувся довгий дріт живлення. Загорілися зелені цифри, мужик затарабанив по ньому пальцями, мов наосліп. – Сорок п'ять.

– Більше давай! – спалахнув Фелікс.

– Більше не вийде.

– Вийде! – заричав Фелікс і посунув до мужика, згинаючи пальці.

– Фелікс! – Тимофій схопив його за лікоть, гострий і небезпечний. – Не треба.

– Не треба? – Фелікс розвернувся до Тимофія. – Ти бачив, як він по гирьках барабанив? – Голос його став капризний, майже дитячий.

– Не треба, Фелікс, – твердо повторив Тимофій.

Гроші розділили навпіл. Половину свого виторгу Фелікс віддав Ліді на продукти, інша половина мала піти на секретну операцію.

Про цю секретну операцію Фелікс торочив уже не перший тиждень. Тимофій здогадувався, про що мова. Вже кілька місяців Фелікс тримався. Ще в травні, після затяжної сварки, що тривала кілька днів із короткими перепочинками для сну, Ліда таки спромоглася виштовхати Фелікса з квартири. Він ще якийсь тиждень стояв на сходовому майданчику, мов зачинений у ліфті, не відходив, молотив у двері, дзвонив, кричав, ніби намагався докричатися до диспетчера. Тоді здався, відступив, повернувся до своєї каюти на Піонерській. Дружина вже рік як виїхала, Фелікс мешкав удвох із донькою. Ну як мешкав. Вона там жила, а Фелікс лише час від часу навідувався, наче хотів переконатися, що все на місці: мапи, затертий і вигорілий мамин килим, папери, книжки, документи, літрова банка замість плафона. Того ж разу він зачинився у своїй каюті, доньку не підпускав, пив, трошив меблі, даремно дзвонив Ліді. Поговорити міг хіба з малим. Тимофій, чуючи, що Фелікс п'яний, знущався з нього: змінював голос і називався то новим чоловіком Ліді, то духанщиком Акрамом, то генералом СБУ. Фелікс чи то підігравав, чи справді вірив, белькотів щось відповідно до того, в якому амплу перебував Тимофій, шаленів, лаявся, погрожував. Врешті так запив, що не в стані був навіть дотягнутися до телефону. Доньку, знову ж таки, до себе не підпускав. Тій довелося кликати на допомогу Гришу-Диверсанта. Гриша, сповнений рішучого ентузіазму, тут-таки й прийшов. І тут-таки по-діловому забухав із Феліксом. А за тиждень плавно й безболісно вивів того із запою.

Стояла липнева задуха. Ліда була в місті, позаяк Льошина мама з великоротим Борею продали дачу, не сказавши

про це ані Ліді, ані Ользі. Приїхали у травні, нарвали бузку і здали ключі новій власниці, яка одразу ж випустила у двір курчат. Навіть речі не вивезли. Так на тій дачі й залишилися дитячі книжки Тимофія, люблені з дитинства платівки, якісь милі серцю речі. Пам'ять, зрештою. Якою б вона не була. Та й – яким би воно не було – дитинство...

Ольга тоді довго й гірко плакала Тимофієві у слухавку, ніяк не могла зрозуміти, чому їй не сказали, вона б перекупила, дала би більше, бо ж дачу, по суті, чи не задарма віддали, аби віддати, на зло, наперекір. Тимофій тоді все повторював: «Ладно, мам, купимо нову», – хоча розумів, що справа не в новій ділянці, а в усіх цих сентиментальних дрібничках, які наповнювали літо чистою пасторальною ідилією. Але Ольга все не вгамовувалася, так і поклала слухавку, не попрощавшись, захлинаючись від сліз. Ліда спокійно прийняла звістку про продаж дачі, якось відчувала це, можливо, тому навесні після смерті Льоші нічого особливо й не висаджувала. У місті вона чи не щодня бігала на пляж, залюднений і брудний, мов центральний ринок, або до лісу: гриби, трави, стрічні онаністи. Іноді їздила на дачу до подруг.

Одного липневого вечора Фелікс прийшов до Ліді. Тверезий, у новій футболці, в сонцезахисних окулярах під американського копа, щоправда, в старих стоптаних сандалях. Вони довго говорили, сперечалися, торгувалися. Він тримав руки за спиною. Вона – схрестивши їх на грудях. У підсумку домовились, що Фелікс не питиме взагалі, тоді зможе повернутися. Жодних винятків. Хоч би й дні народження, друге серпня чи п'ятнадцяте лютого. Ліда навіть Тимофія покликала на цю дивну сімейну раду, посадила його на кухні перед

собою, ніби він чимось провинився, й спитала, чи погоджується він на такі умови. Тимофію, за великим рахунком, було байдуже. А втім, що він міг сказати? Звісно, краще хай не п'є, ніж п'є. Але, знову ж таки, йому було байдуже. Фелікс тим часом стояв у коридорі й дослухався до їхньої розмови, потім підійшов до Тимофія й потиснув йому руку. Тимофій знизав плечима.

Йому в ті дні все було байдуже. Він насилу закінчив навчальний рік. Точніше, з огляду на сімейні обставини, його просто витягнули, всліпу поставивши трійки з усіх основних предметів.

І ось тепер Фелікс знову заговорив про секретну операцію. Тимофій натякнув йому, аби був обережнішим.

– Ти ж знаєш, який у Лідки нюх. Вилетиш.

Фелікс удав, ніби не розуміє, про що йдеться.

– Діло твоє, – кинув Тимофій. – Вона ж тебе полюбила не за твій алкоголізм.

* * *

Тимофій свої зароблені на макулатурі гроші відклав. За останні пів року він зміг зібрати понад пів тисячі. «Феліксова пенсія», – гірко констатував він, схилившись над своїми заощадженнями.

Гроші збиралися повільно. Тома теж збирала, але менш успішно, бо постійно купувала солодощі й сигарети, витрачала дріб'язок на миттеві лотереї та якісь пластмасові брязкітки: резинки для волосся, браслетки, значки

з геральдикой миру та анархізму. Ще у серпні вони домовилися жити разом. Тома довго називала Тимофія дурачком, але, очевидно, сама хотіла цього, аби відчутти смак справжньої зрілості, аби про неї говорили як про самодостатню і незалежну, аби на курилці за її спиною заздрісно шепотілися, тому й погодилася, а до того ж випала зручна можливість: її мамі якісь ділки запропонували працевлаштуватися у Чехії, потрібні були швачки, шити для відомого бренду. Точніше, керувати цехом швачок, теж українок. Вона погодилася, мала виїхати у листопаді. Донька? Донька доросла, про себе подбає. Інга, старша сестра, пригляне. Зрештою, в неї ще й батько є: мудак, звісно, але теж дорослий. Голодна не залишиться. А решта... Вона вже давно живе своїм життям. Зустрічається з хлопцями, ночує де заманеться, пахне якимись дикими вуличними запахами, сумішшю кокоса, сигаретного диму і теплотраси. І це їй чотирнадцять. Що ж буде далі? Головне – аби не як Інга, якій і шістнадцяти не було, а вже звалила з дому до того урки. Вона наче й щаслива, а ти ходи потім, пояснюй учителям і сусідам.

Тома тоді якось буденно про це повідомила Тимофія. Ніби між іншим.

– Хочеш, – сказала вона, – можеш до мене переїхати. Три кімнати. Як ти мені набриднеш – розбіжимося.

– Не розбіжимося, – сказав тоді Тимофій. – Тільки нам потрібні гроші. Як я виїду від Ліди, хто ж мене годуватиме?

– Гроші потрібні, – підсумувала Тома.

Порахували, якщо скромно і не курити, півтори сотні на місяць. Тимофій тоді промовчав, що вони з Лідой на сотню

удвох проживали. Йому одному і п'ятдесяти б вистачило. Він звик на сої і хлібі з варенням.

Мали зібрати тисячу на двох, аби протриматися до літа, а там Тимофій влаштується на роботу й за канікули заробить ще: фізично він потягне, вже не маленький. Плюс щось надсилатиме Ольга, щось Томина мама. Вживуть.

Після смерті Льоші дядя Боря підкинув Тимофієві сотню. «Не падай духом, Тимоха, всі там будемо». З того, що надсилала Ольга, потай від Ліди відкладав якийсь дріб'язок. За сто двадцять гривень продав батькову аудіосистему: деку, підсилювач, колонки. Але за п'ятдесят купив собі китайський касетник: без музики він уже не міг. Щось підкидала Ліда, щось вдавалося видурити у Фелікса. Макулатура, колекція марок, кілька разів наймався з Феліксом рити могили на цвинтарі, наприкінці серпня носив пісок для сусіда – той будував гараж. Так на пів тисячі й вийшов. Усе старанно ховав у Герцені. Якщо обчистять хату, Герцена точно не візьмуть. Кому потрібен Герцен? Кому взагалі потрібні книжки? Тож усі ті нещасні гривні до нього, до сьомого тому. Це був шанс вирватися з цієї квартири, жити з жінкою, ніби тобі не чотирнадцять, а всі тридцять. «Господи, – думав Тимофій, – що буде зі мною у тридцять? Ким я буду? Що робитиму? Чи хоч доживу до тридцяти? Такі, як я, довго не живуть. Такі, як я, – думав він, засинаючи, – вмирають надто швидко. Життя не варте того, щоб ним так багато перейматися. Так, краще в тридцять повністю згоріти», – згадував він, знову стрибав на горішню полицку до Герцена, відкривав – на місці. Рахував гроші, рахував тижні до листопада.

Вони зустрічалися в місті. Він приходив, сповнений якогось щемкого передчуття. Вона тягнулася до нього, знала, що він зрозуміє, підтримає. Він говорив якісь розумні, притаманні розважливим підліткам речі, які втішали Тому. У неї щось розвалювалося в старій компанії, не клеїлося з друзями. Ті серйозно захопилися алкоголем, приправляючи взаємини в колективі плітками й пересудами, почалися аборти і ревності, хтось стрибав із даху, хтось різав вени. Пили самогон, курили драп, тягалися вулицями, мов п'яні матроси портом, викликаючи шок і обурення в перехожих. Тома відчувала пустельну самотність. Все це тиснуло, весь цей гамір і марнота, вся ця гра у дорослість і самостійність, коли хотілося не гри. Вона все частіше сиділа вдома, раціонально зауважуючи, що в дорослість заходять через інші двері. Захопилася читанням, хоча книжки дотепер ніколи її не цікавили. А найголовніше – зблизилась із сестрою. Інга набралася якоїсь врівноваженої зрілості, працювала в поганенькому, але жвавому ресторані адміністраторкою, вкоренилася у зведений нею ж побутовій шкарлупі – всі ці серветки, тертушки, зручні пуфи в коридорі – і безнадійно чекала свого урку з тюрми: той уже втретє чалився на Хуторах. Інга була доброю до Томи. Весь час просила не робити дурниць, закінчити нормально школу, вступити до інституту або, краще, звалити за бугор. І підкидала грошей.

Іноді Тома гаяла вечори у Тимофія. Фелікс тоді ледь не навшпіньках ходив. Ліда постійно намагалася Тому нагодувати, називаючи її Бухенвальдом, але в особисте не лізла. Головне, аби не кримінал. Усе решта її влаштовувало.

Вони сиділи у Тимофія в кімнаті, серед усіх тих плакатів із Долорес О'Ріордан та Зе К'юр, що він їх знаходив у польських молодіжних журналах, на дивані під стіною, розписаною графіті, при містичному світлі від жарівки, фарбованій у червоне, ділилися мріями – наївними й веселими, говорили про майбутнє, про зиму, яку проведуть разом, про вихідні, коли вони вечерятимуть у ресторані Томиної сестри, про те, як він їздитиме до нової школи, а вона підтягуватиме його в навчанні, і згодом, звісно, вступають на історичний. І ніяких дітей. Хіба заведуть кота, якого назвуть Бунін. Або Белль. А якщо кішка, то Вірою Іванівною Крижанівською. Щось із полиць. Загалом говорили про все, про що могли говорити підлітки у свої чотирнадцять. Не говорили лише про любов. Боялися її. Яка любов, думали вони. Ми разом, бо нам є що дати одне одному. У нас є секс, у нас є порозуміння, є дружба, є бажання жити одне для одного. Ми дорослі. Навіщо нам любов?

* * *

Ще навесні Тимофій попросив Фелікса показати йому кілька прийомів. Фелікс розчулився і вивів Тимофія в коридор.

– Корнет, – сказав тоді Фелікс. – Людина візуально має ділитися на дві частини. Уздовж. Куди не глянь – на дві частини. Грудна клітина, прес, спина, шия. А в тебе зараз що? Про те, що ти складаєшся з двох частин, говорять лише ямка на підборідді і жопа. Все решта – тулуб. Ти – тулуб.

– Я думав, що я мак.
– Мак? – здивувався Фелікс. – Ні. Тулуб.
– Тулуб, – гірко повторив Тимофій.
– Тулуб, доннерветтер, – підтвердив Фелікс. – Бий! – Він здер із вішака Лідине пальто, скрутив його, перетворивши на велюрову маківару, й виставив перед Тимофієм.

Тимофій ударив.

– Так б'ють салаги. Бий!

Тимофій знову вдарив. Фелікс махнув рукою. Почав з основ.

Він був упевнений, що Тимофій швидко здасться й далі спатиме до десятої. Якийсь час будив його о шостій, змушував бігати, потім ганяв на турніки. Тимофій висів на них, ніби туша в м'ясному відділі. «Давай, – підганяв Тимофія Фелікс, – бий! Біжи, – кричав він. – Бий!» Тимофій біг. І, звісно, бив. Потім плентався на турніки, безпорадно борсався в металевих конструкціях, мов риба у сітці. Але не здавався. Поставив ціль, прокидався раніше за Фелікса, вискакував у вуличну прохолоду, біг до Дніпра, падав у вологий пісок, відтискався, робив довгі запливи – ледь не до фарватеру. Додому повертався виснажений, валився на диван, червоний, спітнілий, заряджений ранковим повітрям. Уже під вечір мріяв, аби швидше настав ранок, аби знову вирватися, побігти, відчути в собі того самого Роккі Бальбоа у сірому тренувальному костюмі на сходах до Музею Мистецтв.

Але здався Фелікс, тобто забухав. Забухав і звалив. Тимофій втратив мотивацію і бажання йти до мети, відблиск щастя тускнів, його гасили лінь і апатія. Перший тиждень Тимофій взагалі забив на тренування. За звичкою

прокидався рано, проте нікуди так і не біг. Нипав квартирою, нарізаючи бутерброди, й, принижено капітулювавши, завалювався дивитися телевізор.

Аж якось на початку червня пішли вони з Томою на пляж. Тома махом скинула з себе одяг, демонструючи сиңнюшну курчачу шкурку, й стрімголов забігла у сіру воду. Тимофій так і просидів у футболці кілька годин. Сидів нерадісно під вербою, мочив ноги у воді й ненавидів себе. За те, що здався. Відступив, як завжди. Програв. «Кабан, – повторював він про себе, – тупий кабан».

Уранці наступного дня відновив тренування. Без прийомів самооборони, без усіх цих підступних спецназівських захватів і без особливого ентузіазму, але відновив. Біг до Дніпра, повертався, йшов на стадіон інтернату й відтискався, підтягувався, присідав, аж поки спека не піднімалася над цегляними корпусами й він, знесилений сухим гарячим повітрям, не валився з ніг.

А в липні, коли Фелікс повернувся і знову почав ганяти Тимофія, повернулися сили й бажання.

Давай, кабан, шепотів він сам собі на пробіжках, давай, їбаш. Біг, прискорюючись, аж серце вистрибувало з горлянки, відчував, що задихається, легені наче наповнювалися голками і битим склом, а тіло – вогнем і густою кров'ю. Він зупинявся біля самої води, відчуваючи, як Дніпро помалу заповзає до його кросівок, пульс його сповільнювався, даючи змогу вільно дихати, кров починала перетікати у звичному темпі, й тоді Тимофій наново вибухав, пробігаючи уздовж берега кілька кілометрів, доводячи себе до напівпритомного стану.

Молоде тіло вдячно відгукувалося. Довелося витратитися на новий одяг.

На початку серпня, повернувшись із пробіжки, розпашілі, у мокрих після плавання плавках, Фелікс із Тимофієм сіли у вітальні, чекаючи, поки Ліда приготує сніданок. Вона довго не виходила з кухні, гриміла каструлями й тарілками, ніби розучувала партію на ударних. У кімнату запливав запах смаженої цибулі. Сонце крізь тюлеві занавіски ламалося й стрибало у візерунках шпалер. Вони вже давно були місцями обідрані, залиті вином і кока-колою, вицвілі, пописані кульковою ручкою: номери телефонів, назви ліків, параграфи з домашніх завдань, але Тимофію не набридало роздивлятися їх, вгадуючи у кольорових згинах людські профілі й тваринні гримаси.

До вітальні зайшла Ліда. Теж розпашіла, з мокрим від поту і кухонного пару волоссям.

– Фелікс, – сказала вона, – тобі Юрка дзвонив.

– Юрка? – здивувався Фелікс. – Як воно мене знайшло?

– Подзвони йому, – сказала вона.

Фелікс, буркочучи прокляття, підійшов до телефону, застиг пальцем над диском, згадуючи номер, набрав брата.

– Це Фелікс! – тільки й сказав він. А потім стояв із чорною трубкою біля вуха й мовчав, слухаючи збитий голос на тому кінці. Довго стояв, довго слухав, не перебиваючи. Зрештою, Фелікс мугикнув, поклав трубку й тихо і зосереджено промовив, дивлячись кудись крізь тюлеві просвіти, крізь вікно і віддалену зелень району.

– Мама померла.

Людмилі було за вісімдесят, вона важко пересувалася, боліли ноги, але, як помер Старий Петро, давала раду і з собою, і з Юркою. Той пив нерегулярно, але пристрасно, пірнаючи у стрімкі, бездонні запої. Він пив багато, спорожнявав по кілька пляшок вина на день. Сидів на своєму ліжку, пив і співав. Він, коли пив, увесь час співав високим тенором щось із хорового репертуару свого дитинства: «Білі каштани», «На долині туман», «Гуцулка Ксеня». Людмила тоді не чіпала його, чомусь боячись травмувати. Лише іноді дзвонила Феліксу, просила якось вплинути, поговорити. Фелікс, якщо був тверезий, приїздив, лупив Юрку долонями по обличчю, кричав на нього, називаючи бидлом і бляддю, бив ногою по меблях і скидав братову постіль із ліжка. Юрка кволо закривався руками, тихо схлипував, обіцяючи проспатися і зав'язати. Він до гикавки боявся брата, не любив його, за його відсутності називав фашистом. Але завжди покірно слухався. Іноді дійсно припиняв на якісь місяці пити, повертався на ринок, де підробляв вантажником, гроші приносив матері, вечорами виповзав у двір до мужичків поцокати кістяшками. Мужички Юрку як малограмотного тухтія недолюбливали. Він їх теж, зневажливо називаючи козлятниками.

Людмила померла біля дверей квартири. Піднімалася сходами, хрипко відсапувалася, не встигала дихати – повітря було жарке і густе, душило і випалювало легені. Вона дістала ключі, але осіла під дверима, очі наповнилися чорнотою, тіло – тупим і широким болем. Так і померла.

Фелікс тоді зник на кілька днів. Усе лягло на його плечі. Юрка навіть до квартири боявся зайти, говорив, що

квартира тепер смердить покійником, хоча тіло одразу відвезли до моргу. Він благав Фелікса побути з ним кілька днів, боявся, що вночі до нього прийде мама. Фелікс залишився. Контролював брата, аби той не напивався. Разом із тим контролював себе. Так вони удвох і просиділи чотири дні в задушній квартирі. Навіть речі матері не перебрали.

Повернувшись, Фелікс якийсь час був мовчазним. Він ходив квартирою, мимрив під носа жалісливу польську пісеньку про милий серцю дім, подовгу сидів на балконі з якимись записниками, щось у них креслив і безтямно втуплювався у смушеву зелень, що буйно виринала за автомайстернею на території консервного комбінату. Ліда його не чіпала. Лише кликала їсти.

Тимофію тоді одне запам'яталося. Фелікс сидів на табуреті, курих, почісуючи щоку, пив чай – як завжди, дьогтевий, майже чифір, присьорбував. А тоді підняв глухі бляклі очі й сказав:

– Це Юрка її вбив, – помовчав, знову відсьорбнув. – І я.

* * *

Вранці на початку листопада сповнений рішучості Тимофій зателефонував Ользі. Вона розпитувала про навчання у новій школі. Не так щоб це її цікавило, але не спитати не могла. Все одно вона була впевнена, що її син змінив школу, бо нова ближче, ніж попередня. Оцінки її не хвилювали. Які там можуть бути оцінки? Хоча успішність Тимофія якраз покращилася, особливо з гуманітарних предметів. Усі ці

історія і література заповзали в нього охоче, мов осінні вужі до теплих нір, відігрівалися там, підживлюючи ґрунт для нових знань. Ольга знову завела улюблену розмову про те, що хоче забрати його до столиці. Навіть школу йому вибрала, з історією: сталінський ампір, мудрий колектив, педагогічні здобутки... Тимофій обірвав її:

– Ма, – сказав він, – ма, послухай. Я не поїду до тебе. Я взагалі не хочу жити в Києві...

– Ти ж хотів. Що тобі робити в тій глушині?

– Ну як...

– Там уже давно нема чого робити, окрім дітей, – перебила вона Тимофія

– Дітей я теж не хочу, – сказав він, – але я не поїду. Не в цьому році. Не зараз. Ма, – сказав він, після роздумів. – Послухай, ма...

– Тут у тебе є шанс, а що вдома?

– Та послухай, ма! Я переїжджаю від Ліди.

– Тобто переїжджаєш? – не зрозуміла Ольга.

– У мене є дівчина, і я переїжджаю до неї.

Ольга спочатку примовкла, добираючи потрібні й іронічні слова, а не знайшовши їх, почала сміятися.

– Ладно, ма, давай, – сказав Тимофій, рознервувавшись, і поклав слухавку.

За якусь мить Ольга передзвонила, але Тимофій, почувши одиночний дзенькіт перед основним дзвінком, який означав, що дзвонять з іншого міста, слухавку не взяв.

Ліду він теж поставив перед фактом. Сухо, проте не холодно. Навіть усміхався, поки говорив. Ліда зітхнула, але про всяк випадок попросила подзвонити Ользі.

– Я вже.
– І що мама?
– Сміялася.
– Ну-ну, – сказала Ліда незадоволено. – Потім усі разом посміємося.

Тимофій зібрав речі – футболки, дезік, шампунь, магнітофон із записами, шкільні підручники, запасні кросівки – й рано-вранці зледенілої й безвітряної суботи відчалив до нового помешкання.

Поки їхав маршрутною, спіймав себе на думці, що чинить щось непоправне, неправильне. Щось гнітило його, ніби він не цього прагнув, не на це збирав гроші, не до цього готувався всі останні місяці. І всі ці мамині істеричні відмовляння і настирливі запевняння, що він ще дитина, що вся ця дурість вивітриться з нього при перших побутових складнощах і спільних проблемах, коли запахне праскою, пудрою і ліками, що це грає в ньому недосвідчена юнь, молода злість і, звісно, гормони, – все це ніби гальмувало його істинні бажання.

– Сина, ти хоч познайом нас зі своєю дівчиною, – примирливо говорила у слухавку Ольга. – Господи, та не роби ти цього! – зривалася вона за секунду. – І трубку не кидай! Не кидай! – кричала вона навздогін коротким гудкам.

З ким познайомити? З Томою, яку Ольга знає ледь не з пелюшок? Це ж вона потім зідзвонюватиметься з її мамою, неминуче почнуться зайві рухи, рятування дітей від глупства і недоумства. Дві мами добросердно душитимуть їхнє бунтарство і баламутство, душитимуть їх, позбавляючи рятівного кисню, що надавав їхньому життю сенсу,

розфарбовуючи його світлими пастельними кольорами. Він цю кухню давно вивчив. Тримай все у собі, живи своїм життям, ділися лише з тими, кому довіряєш.

Про Тому в курсі був тільки Фелікс. Попервах щось радив, але потім забив.

– Як щось треба – кажи. Грошей не проси – не дам. У самого немає.

Він час від часу влаштовував секретні операції. Тимофій про це здогадувався. Можливо, навіть Ліда здогадувалася, але поки мовчала. Та й не до Фелікса їй було. Нервувала через Тимофія. Злилася на нього, що покинув її, злилася на себе, що нічого не може вдіяти. А зрештою – махнула рукою. Не пропаде.

Із Томою вони спали на її ліжку в її кімнаті. Стримані ніжно-блакитні шпалери з жирною на рівні голови лінією уздовж ліжка, сірий паралелепіпед платтяної шафи, ніякий стіл біля вікна, на підвіконні – обламана сансев'єрія. Стіл був завалений зошитами, підручниками й зацвілими бутербродами у серветках. Під стелею – типова китайська люстра з хромованого пластику.

До маминої кімнати майже не заходили. Навіть двері тримали причиненими. Поводилися тихо і стримано, аби не привертати уваги. Тимофій зранку виходив на пробіжку. Стояв якісь хвилини в коридорі перед дверима, затамувавшись, переконуючись, що на сходовому майданчику не зачаївся хтось із сусідів, а переконавшись, випурхував у лункий бетонний двір, влаштовував нетривалий забіг зимовим вимерзлим пляжем, натикаючись на сонних рибалок і собачників. Затим сунув до квартири, по-дорослому пив

каву й з'їдав кілька бутербродів. Потім уже виходили разом: Тома йшла до своєї школи, він сідав на маршрутку і їхав до своєї. По обіді повертався, після швидкого перекусу одразу сідав робити уроки. Тома допомагала з точними науками, він розповідав їй про Сталіна. Під вечір вибиралися в середмістя, зустрічалися зі знайомими або забрідали до парків, засипаних неторканим снігом і наповнених виразною тишею. На старих, розвалених каруселях, оточені постапокаліптичними декораціями, споживали алкоголь. Або на єврейському цвинтарі серед мармурових і гранітних плит і чорних обледених грабів. Або на даху покинутого й занедбаного готелю «Турист»: там уже давно були вибиті всі шибки й виламані двері. Стояли лиш голі стіни із залишками білих кахлів та жовто-бурих радянських шпалер. Схований між соснами парку 50-річчя Жовтня, поруч із колесом огляду, «Турист» нагадував відомий прип'ятський готель. Хіба замість протигазів у його довгих понівечених гопніками, панками і бомжами коридорах поміж битої цегли й розвалених унітазів валялися шприци й ампули. Там, на даху, Тома любила танцювати, сама собі акомпануючи якимсь новим хітом. Тимофій дивився на її газеляче тіло і, збуджений нещодавно випитим персиковим шнапсом, дивувався сам собі. Дивувався, як же його напоумило жити так, як він живе, з цією газеллю, яку він так до кінця й не збагнув, яка так старанно приховує свої емоції, ніколи не плаче, ніколи не кричить, граючи якусь зрозумілу лише їй роль, покірно іде за ним і одночасно впевнено веде його за собою. У цьому всьому був якийсь комічний жах і непевна хитка реальність, яка йому подобалася.

Тимофій швидко призвичаївся до нового життя. Перші два тижні почувався ніяково. Навіть до холодильника соромився зазирати. Але звик. Щодня, як і обіцяв, телефонував Ліді, діловито повідомляв, що з ним усе гаразд і додому він не збирається. Іноді розмовляв із Феліксом, який добродушно посміювався і обіцяв на весілля подарувати чомусь бетонний сервіз. Тимофій мляво реагував на жарти і говорив, що на весілля його не запросить, бо той неодмінно перекине торт. Після усіх цих необов'язкових розмов він із насолодою розмірковував про свою причетність до дорослого життя, відчуючи якусь магічну силу давати собі раду, піклуватися про себе і про неї. Про неї особливо.

Наприкінці грудня Тома підхопила якусь бацилу. Лежала з температурою, рожева, гаряча, важко ковтала слину й ослаблено ворушила пересохлими губами. Тимофій тоді до школи не пішов. Викликав лікарку, перед її приходом помив підлогу. Поки та оглядала Тому, ховався в маминій кімнаті. А потім зі списком ліків бігав центральними аптеками. Була підозра на запалення легень, але поки ніби чисто, треба спостерігати. І от він сидів біля неї і спостерігав. Калатав якісь чаї, давав жарознижуюче, обтирав її коструbate, але вже добре розвинене тіло вологим рушником, цілував їй коліна й гарячий живіт, від чого Тома втомлено усміхалася. Вночі пильнував, чи не підвищується у неї температура, а вранці готував нові порції чаю й за розкладом вливав у неї прописані мікстури.

А коли Тома одужала і почалися зимові канікули, з температурою зліг Тимофій. Перед самими святами.

Друзі Томи організовували вечірку. Через знайомих винайняли квартиру, затарились алкоголем, консервами і копченими стегенцями. Навіть ялинку приперли, поцупивши її з базару.

Тридцять першого грудня Тимофій прокинувся з розривним кашлем. Очевидно, бронхіт. Лежав на вологому від поту і розлитого чаю простирадлі, безпомічно ворушачи занімілими від гарячки кінцівками, сонно позирав на вікно, звідки пробивалося болюче біле сяйво.

– І що з тобою робити? – мовила Тома. – Я тобі навіть подарунок приготувала.

– Подарунки хворим не видаються? – спробував пожартувати Тимофій.

– Нічого смішного, – скривилася вона. – Крикнеш ще тут.

– Ти іди, – спокійно й розважливо сказав він. – Серйозно. Я поваляюся. Кря.

Тома пів дня бігала містом, щось докупувала, потім дивилася з Тимофієм якийсь традиційний новорічний фільм, нервувала, позирала на годинник. За вікнами вибухали салюти, чулися захопливі голоси й передсвяткові крики. Тимофій закидався залишками, після Томиної хвороби, пігулок, марно силкуючись збити температуру.

– Ти іди, – знову сказав він. – Мені нормально.

– Точно?

– Та точно, – насилу всміхнувся Тимофій.

І вона пішла.

Він до пізнього вечора байдуже тупився в телевизор, безсилий підвестися й нарізати собі бодай бутерброд, усе

згадував, як дитиною хворів на запалення, коли не було ко-
му побути з ним, і йому довелося кілька годин провести од-
ному в квартирі. Згадався обожнюваний ним світильник
у вигляді Дональда Дака із червоною парасолькою, що висів
над ліжком. Чомусь пам'ятав, що у вісімдесят дев'ятому він
коштував десять карбованців і що це надавало світильнику
ще більшої цінності, бо десять карбованців у його розумінні
було надзвичайно багато. Він тоді лежав і вивчав Дональда,
мимовільного свідка його хвороб, і найдужчим бажанням
було – щоб той ожив, зійшов зі стіни невидимими сходами,
застрибав кімнатою, заговорив своїм фірмовим криканням,
яке він чув лише одного разу, коли татів знайомий Алік,
власник відеосалону, запросив його ввечері до задушного
приміщення в універсамі й цілу годину крутив йому одно-
му диснейські мультики. Але Дональд не зійшов зі стіни, до
того ж у ньому перегоріла жарівка, і до самого вечора п'я-
тирічний Тимофій проревів від образи, від самотності й від
гіркого усвідомлення своєї непотрібності й неминучої смер-
ті, що так швидко і так невпинно наближається – варто ли-
ше заплющити очі. А коли у тихих блідих сутінках прийшла
Ольга, холодна і рожевощока, Тимофій розревівся ще дуж-
че, але вже від щастя.

Напевно, у Томи теж був такий світильник, але давно
розбився або заховався десь на антресолях чи у підвалі. Ни-
ні ж над Тимофієм висіла бездушна китайська люстра і сіяла
мертве білясте світло, від якого сльозилися очі й нестерпно
боліло в потилиці.

Близько одинадцятої він заснув, але по другій, вже
у новому році, прокинувся від сильної лихоманки. Встав,

похитуючись, підійшов до телефона, заанімілими пальцями набрав київський номер Ольги. Стояв на холодному лінолеумі, мокрому від ще вдень принесеного на взутті снігу, трусився із затиснутою в долоні слухавкою, чекав. У голову забрідали важкі думки про смерть, коли не так страшно, як прикро. І прикрість ця, і образа, ніби чорна бездушна ширма, затуляли собою всі інші відчуття. От якби він дійсно крикнув, помер цієї ночі, в перші години двотисячного року, лежав би отак на цьому нерівному лінолеумі посеред коридору, поміж її взуття, в одних трусах і зі слухавкою в руці, певно, вона б здивувалася. Або ні. Переступила б через нього й завалилася дивитися мультики. Вона ж досі любить мультики, гірко подумав він. А я б так і лежав, поки сусіди не вчули запах розкладеного тіла й не викликали ментів. Ті б приїхали, ламали б двері. А вона що? «Я думала, він спить. А він он як... Кабан. Що ж ти так, Кабан? Я думала, ти спиш, а ти помер, Кабан. Ну, ви ж заберете його звідси? І от ще, його речі. Кросівки забирайте, підручники, зошити з віршиками...»

Слухавку Ольга так і не зняла. Тоді Тимофій набрав свій домашній. Ліда відповіла майже одразу, мовби чекала.

– Ба, – сказав Тимофій. – З Новим роком.

* * *

На Різдво Тимофій поїхав до Ольги. І справді дорослий, відзначила вона. Але такий же дурний, як і був. Тимофій, навіпаки, поруч із мамою розм'як, відчув підтримку, принаймні

її ймовірність. Він подовгу спав, ліниво виходив на сніданок, до обіду тинявся маминою знімною квартирою на другому поверсі. Потім виповзав до середмістя й гуляв жовтими надвечірніми вулицями Києва. На третій день зловив себе на думці, що повертатися до Черкас не хоче. Відчув якусь втому, якої до цього не помічав. Ніс її, ніс на горбі, мчав довгою туманною дорогою, вилітаючи на віражах на засмічені узбіччя, а як зупинився, зрозумів, що не донесе. Але мусить. Знати б ще куди.

Тома з Інгою їздили на канікули в гори. Десь на кордоні двох сусідніх країн. Татри? Судети? Їхній батько купив старший путівку на двох. Вона й узяла з собою сестру. Там вони познайомилися з німцями, які весь час платили за дівчат у готельному ресторані й запрошували до номерів. До номерів пішла старша. Тома, загорнута в білий готельний халат, сиділа на широкому ліжку в своїй кімнаті з велетенською пачкою емедемс і дивилася фільми не знайомою їй мовою.

Вони з Тимофієм повернулися в один день. Довго обіймалися, стоячи в коридорі. Тимофій уже в домашньому, а Тома в задубілому лижному костюмі, в якому так і їхала пристиглим потягом до України. За кілька днів пішли до школи. Спершу намагалися дотримуватися звичного графіка, аби все було, як раніше, але щось не клеїлося, роз'їжджалось, мов ноги на льоду. Тимофій усе глибше занурювався у себе. Покинув пробіжки, забивав на уроки.

Тома звернула увагу, що їхні заощадження нестримно тануть і що їм тепер не те що до літа – їм би до весни протягнути. Почала все частіше говорити про гроші. Це дратувало Тимофія. Про гроші він хотів говорити найменше. Говорив

натомість про їхні стосунки, про те, хто більше в них вкладає, а хто лише користується. Вони наговорили одне одному багато нерозумних речей: про навчання, про те, хто прибиратиме на кухні, а хто в кімнатах, про одяг, що його треба купувати, і прокладки, до речі, теж, і що Томина мама до наступного місяця нічого не надішле, а тато навряд чи дасть. І що Тимофій ніколи в житті не попросить грошей в Ольги. А в Ліди навряд чи є. Одне слово, грошима й закінчили. А от про любов не говорили. Навіть не підступали до любові, ніби й не існувало в природі нічого такого.

Потім, звісно, помирилися, залізли під ковдру й лежали до вечора. Так і заснули, не повечерявши.

Якось, бредучи брудною лютневою вулицею, Тимофій зустрів Шлоссера. Той, по коліна забрьоханий сніжною сльотою, з неправдоподібно-рожевим рум'янцем на щоках, довго тряс обома руками руку Тимофія, розпитував про справи, про сім'ю, а не дочекавшись відповіді, запросив його на вівторковий вечір до концертної зали музучилища. Джазовий квартет. Шлоссер – на контрабасі. Тимофій погодився.

– Тільки я з дівчиною буду, – мовив він.

– З дівчиною? – зрадів Шлоссер. – Звісно, з дівчиною! Красива чи як риба морожена? Для таких, як ми, краса – другорядне. Нам головне, аби там, – він ударив себе пальцем у груди, – щось було. У неї ж там щось є?

– Значить, можна удвох? – перепитав Тимофій.

– Усіх бери! – махнув рукою Шлоссер. – Усіх!

Томі було цікаво подивитися і на славнозвісного Шлоссера, і на контрабас, бачений нею, як виявилось, лише

у музичному фільмі з Мерилін Монро. Прийшли вчасно, напівпорожня зала із душним освітленням справляла приємне враження. Нові сидушки, нова підлога, у проходах, що-правда, старі килимки кольору борщу, але без дірок. Грали переважно джазові стандарти, але в цікавому аранжуванні. Кожен номер обов'язково містив у собі соло котрогось із учасників, який неодмінно вдавався до веселого попури, домішуючи до однієї композиції лейтмотив іншої. Тома переважно нудилася, але якщо раптом впізнавала ту чи іншу мелодію, шалено раділа, хлопала долонею Тимофія по коліну й шкірилися. Шлоссер пускав Тимофію в очі сонячні зайчики, що відбивалися від сталевих накладок на грифі, усміхався й у шаленстві свого навіженого піцикато прокручував контрабас на шпилі.

А після концерту вони зустрілися у коридорі. Тимофій, ніяковіючи, знайомив Шлоссера з Томою. Шлоссер намотував шерстяний шарф, тиснув руку Томі й одночасно представляв красивого трубача Валеру, який радісно поплескав Тимофія по спині й сказав, що представники молодого покоління добре розбираються в музиці, якщо прийшли до найкращих віртуозів України. Тимофій промовчав, а Шлоссер, уважно роздивившись Тому, нахилився до Тимофія і ледь чутно сказав:

– Будь із нею лагідним. Будь із нею чесним.

Ідучи додому вечірнім містом попід оранжевими ліхтарями, Тимофій подумав, як би добре було провести цей вечір у такому ж світлому настрої, який був після концерту. Останні тижні його знову гнітила атмосфера кухні й скандалів, яка з маніакальною заповзятістю нависає над ним усе

життя. Він хотів би більше думати і мовчати, а не кричати, не думаючи.

Вдома їх зустрів немитий посуд. І незастелене ліжко, і якісь речі в пакетах під ванною, чиї це речі? І навіщо купувати таке дороге печиво, якщо дешеве ще не з'їдене? І чому не можна зачиняти холодильник одразу? Перед сном ще раз помирилися, тулячись одне до одного під ковдрою, не помивши посуд і не доївши печиво.

А вранці прокинулися і продовжили. Про речі, про прання, про гроші. «Будь із нею лагідним», – пригадав він учорашні слова Шлоссера і вирішив не нагнітати, мовчки вдягнувся і, не поснідавши, побрів голодний до школи. І Тома пішла до школи. Щоправда, поїла. Тимофій сидів на уроках, думав про гроші, про побут, про Ліду, яка про це ж і говорила, згадав Ольгу, яка з істеричним безсиллям доводила йому, що він так довго не протягне. Зрештою, знову почав думати про гроші. Після школи довго брів до зупинки, далі труячи себе нецікавими думками, які так не хотілося думати, потім чекав на маршрутку, колупаючи черевиком мертву снігову товщу. Від зупинки так само повільно плентався до будинку. Зупинявся біля гірки, з якої молодші спускалися на поліетиленових пакетах з-під аміачної селітри, з годину тинявся понад Дніпром, не наважуючись ступити на тонку кригу. Змерз і подався відігріватися.

Біля під'їзду його перестріла жінка років тридцяти. У зеленій в'язаній шапці, з-під якої визирало чорне немите волосся, в чорних валянках і чорному чоловічому пальті з надірваним рукавом.

– Я знаю, – сказала вона, коротко тицьнувши вказівним пальцем у Тимофія на рівні живота, – ти живеш із Томкою. Я вас чую іноді. Через стінку.

Вона дістала з кишені брудну хустинку й притулила її до червоного, роз’їденого нежитем носа. Тимофій глянув на неї схвильовано й водночас гидливо. Навіть крізь мороз він чув, як від жінки тхне несвіжим одягом і немитим тілом.

– Через стінку, – повторила вона лукаво, ніби очікуючи якогось виправдання. – А ви зовсім дітки ще.

Тимофій із бридливим напруженням дивився на її потріскані пальці з короткими і брудними нігтями, на її запалений ніс і жовті пігментні плями на сірих щоках, на тонкі й рівні зморшки на чолі, які бувають у молодих людей. Вловлював її теплуватий запах – запах занедбаності й злиднів. Йому хотілося вдарити її. Кулаком в обличчя. Від розпачу й задущливої повсякденної нудьги. І, ясна річ, від страху.

– Ну? – виклично мовив Тимофій.

– От і ну! – сказала жінка, розвернулася і пішла вздовж будинку. Тимофій дивився на її чорну фігуру й відчув, як щось важке і тужаве підкочує до горла. Щось гнилісне, звідкись зі шлунка, мов несвіжа котлета. Йому хотілося швидше забігти до квартири й зачинитися на всі замки, залізти під ковдру й не вилазити звідти аж до відлиги, аж поки все саме собою не розсмокчеться, аж поки не вивітриться вся ця втома й весь цей тягар, що він несе і несе. Несе і несе. Тягне, волоче, мов жук-сізіф велику волохату кулю чийогось посліду.

І от коли він таки зайшов до квартири й до нього долинув легкий Томин щебет звідкись із кухні, він раптом

усвідомив себе, усвідомив, що стоїть у коридорі чужої квартири з її запахами, до яких він так і не може притерпітися, з її шумами, що так відрізняються від тих, до яких він звик змалечку. І поруч із ним – вона. Їм по п'ятнадцять і вони мають говорити знову про гроші. Або про обов'язки. Говорити довго, не вмючи вчасно зупинитися. А потім вона від нього піде. Ні, звісно, не сьогодні. Вона піде від нього за місяць. Або, може, за рік. Але піде. Врешті повернеться її мама. Вони знову бачитимуться лише десь на вулиці, ходитимуть і говоритимуть... Про що вони говоритимуть, якщо тема грошей стане неактуальною? Про що вони зможуть говорити, проживши разом пів року? «Будь із нею чесно», – прозвучав у його голові ніжний канівський тембр.

Він забіг до кімнати, покидав закоцюблими пальцями до наплічника свої речі. Зошити, підручники, дезодорант, шкарпетки.

До кімнати увійшла Тома. Стала у проході й дивилася на нього злякано і розгублено.

– Я у Ліди переночую, – сказав він.

– Це все? – печально спитала вона, міцно стиснувши кулаки.

– Я на одну ніч.

– На одну ніч... – промовила вона. – Магнітофон не забудь.

– Кажу ж, на одну ніч.

– Магнітофон, блядь, забери свій! – крикнула вона, розплакалася, упала на ліжко обличчям кудись у подушки, в зіжмакані футболки, в крихти від нічних бутербродів,

у його книжку, в свій журнал. Кудись туди, де все ще було тепло і затишно. Так і лежала.

– Я на одну ніч, – тихо повторив Тимофій.

Але магнітофон забрав.

Він вискочив на передвечірню морозну вулицю й побрів уздовж висоток, оминаючи сніжні кучугури, перестрибуючи ймовірні клумби, йшов навскоси спортивним майданчиком між турніків та футбольних воріт. Вийшов до дороги, піднявся схилом до центру. Якийсь час блукав вулицями, загібаючи несвіжий сніг черевиками, з напханим наплічником і магнітофоном під пахвою. Врешті втомився, заліз у тролейбус і покотив до свого району. Мовчки зайшов до квартири, мовчки роздягнувся й так само, не мовивши ані слова, зачинився в кімнаті.

Наступного дня не вийшов. Ліда лиш раз підійшла до Тимофієвої кімнати, аби пересвідчитись, що не наробив дурниць. Переконавшись, відступила. Питань не ставила. Повернувся – і добре. Не пропаде.

* * *

Весну і літо Фелікс пив. Часом приходив, стояв під дверима, просив, аби його впустили. Ліда не впускала. Фелікс знову зникав на кілька тижнів, залишаючи по собі прокисле відчуття недовомовленості. Потому повертався, іноді ночував, гатив у стінку й кричав, хрипнучи на півслові.

– Я офіцер! – кричав він.

– Та мені плювати, – відповідала Ліда. – Гівно ти, а не офіцер.

Фелікс шаленів, ричав, пускаючи слину, валив кулаками по меблях, доводячи свою офіцерську приналежність.

– Як ти смієш, тварь! – кричав він. – Я воював!

– Проти кого ти воював? Ти, гівно! Проти кого? Ти водку жрав, а воювали твої пацани.

Він замахувався на неї ребром долоні, вона відбивалася бучком від лапти, кров із його кистей і ліктів бризкала на двері й на стінку. Він вибігав у коридор, кричав і розмахував скривавленими руками, ніби бився з мухами, знову повертався до кімнати, налитий образою і гнівом. Тоді Ліда хапала всі його речі, відчиняла входні двері й викидала на сходовий майданчик одяг, взуття, зошити, футбольні журнали, сигарети.

– Он твоє місце, офіцер.

Він обкладав її найстрашнішою лайкою, заплющував очі й рахував до п'яти, вискакував на сходи, падав, як пластиліновий, м'яко і безшумно, піднімався, потім стояв із фірмовою розгубленістю на обличчі, намагаючись второпати, як він тут опинився і чому саме тут. Враз його очі зіщулювалися, він починав плакати, повторюючи одні й ті самі слова про війну.

Так тривало чи не весь рік. Тимофій усьому цьому був свідком, зазвичай не втручався, але траплялося, що й сам був не в найкращому гуморі, залітав до їхньої кімнати й заходився кричати підлітковим ламаним голосом. Він кричав то на Фелікса, то на Ліду. На нього за те, що бухає. На неї, що все це терпить. Скільки можна терпіти його, скільки можна

з ним панькатися, соплі за ним підтирати, прати його зассяні кальсони, готувати йому всіх цих смердючих мідій, всю цю сою і цю картоплю.

– Ба! – кричав він. – Ба! Я слухати це вже не можу! Заткни його! Просто заткни! Хай проспиться, козел.

– Хто козел?! – хапався за шафу Фелікс, падаючи й знову підводячись. – Ти! Залупа! Я тебе...

– Що ти мене? Вдариш? Давай!

– Я одним ударом убивав!

– Ти заїбав уже! Бидло!

– Хто бидло? Як стоїш перед офіцером! – Він знову падав, розбиваючи голову й руки, хапаючись за вазони з квітами, за Лідину сумку, за кабель антени, що тягнувся попід стінкою, не втримувався на ногах, валився на підлогу, щось ламаючи, розтрощуючи, плюючись.

– Уб'ю, доннерветтер, – ричав він.

Тимофій вискакував із їхньої кімнати, ніби та була охоплена полум'ям, забігав до своєї, траскав дверима, зачинявся, вмикав на повну магнітофон, з якого лунав то чорний хіп-хоп, то білий хеві-метал, кричав, плакав від безвиході й самотності, потім довго сидів біля телефона, дзвонив до Ольги.

– Ма, – говорив він. – Я більше не можу. Я не можу з ними жити. Я не можу їсти те, що вона готує.

– Хто вона? З ким жити? – перепитувала Ольга, добре розуміючи, про кого йдеться, але все одно перепитуючи, боючись дістатися незручної й непотрібної правди.

– З Лідою не можу, – пояснював Тимофій. – У неї вся їжа жирна і печена. Арештантів і то краще годують!

– Потерпи, – говорила Ольга.

Все життя терплю, – думав Тимофій, але діватися не було куди, терпів і Фелікса, і Ліду, їх обох. І жирний суп терпів, і бідність, і самотність. Терпів, зачинаючись у кімнаті, забиваючи балоном колись білі шпалери, розмальовуючи стелю маминими олійними фарбами, все більше ненавидячи навколишню дійсність, все більше жаліючи себе.

Та іноді повертався до Фелікса обличчям, повним якихось співчутливих гримас, говорив до нього смішно й розважливо водночас, дорослим тоном, притаманним незрілим підліткам. Нагромаджував пишномовні банальності про його цінний досвід, так, важкий, важливий і етапний, але не конче цей досвід так сакралізувати. Життя рухається далі, і, щоб відчувати себе людиною, не обов'язково щоразу озиратися назад і нагадувати собі та іншим про своє перебування на війні. Фелікс роздратовано відмахувався, кривився, нагадував про біль, про те, що цей біль руйнує, зводить з розуму, зриває з петель, крутить ним, як циган сонцем, і якщо тверезим ще можна його опанувати, то під градусом людини й свій сечовий міхур не завжди здатна опанувати, що вже говорити про біль... І в цих розмовах народжувалося ситуаційне примирення, позбавлене взаєморозуміння. А потім Фелікс знову починав пити і знову вистрибував на сходовий майданчик, лякаючи сусідів, кричав, ліз із кулаками на електричний щиток, називав Ліду лахудрою, а Тимофія залупою. Яке примирення? Господи, дай сил не збожеволіти!

Іноді приїжджала Ольга. На тиждень, може, довше. У такі дні Фелікс виїжджав до себе, не з'являвся й не телефонував, аби зайвий раз не провокувати скандали і не

дражнити й без того роздратовану Тетчер. Ольга зазвичай привозила Тимофію одяг, придбаний у столичних секондах, привозила німецькі шоколадки з гуртового ринку, привозила ковбасу, так ніби в Черкасах уже й ковбаси немає. Ліда скаржилася Ользі на Тимофія. Тимофій – на Ліду. Разом нарікали на безгрошів'я. Ольга переважно мовчала. Що вона могла вдіяти? Щось їм залишала, звісно, відривала трохи від заробленого, яке все ще віддавала й віддавала. Відсотки, нові позики, боргові зобов'язання, обов'язкові виплати... Здавалося, що цьому немає кінця. Ольга все ще заводила про переїзд Тимофія до неї, про нову школу, про нове життя, про ампір і педагогічні здобутки, але щось не складалося, не трималося купи, розповзалось, як шви в підробленому адідасі.

Втім, у Ольги з'явився чоловік, за дивним збігом – військовик, викладав в академії: надто правильний, як на смак Тимофія, надто вихований. Він із ним познайомився, коли поїхав до Києва на канікули. Вони тоді сиділи за одним столом, на маленькій кухні в знімній двушці на Солом'янці, заставленій меблями п'ятдесятих років, із повними шафами речей господаря, старого і жадібного діда, що постійно носив із собою рулетку й мав звичку все нею вимірювати. І от вони сиділи, жували спечений Ольгою рибний пиріг, пили пиво. Тимофію, ніби знущаючись, купили безалкогольне. Розмова не клеїлася. Ольга весь час нахвалювала Тимофія, мов на сватанні, військовик відмовчувався й щохвилини витирав серветкою губи. Запитав лише, чи нема у Тимофія сколіозу.

Тимофій переїжджати до Ольги й далі відмовлявся. Боявся втратити те, до чого непомітно встиг прив'язатися і за

що вже досить міцно тримався: рідне місто, звичні звуки, знайомі до останньої купинки стежки навколо сусідніх заводів, дикі пляжі за цементним заводом, зарослі коноплею та будьяками сади вглибині району, велике небо, що виринало за водосховищем. Він тримався схованих у чагарях причалів, на яких стояли плоскодонки, катери й буксири, тримався цегляних труб старих фабрик, липких і задущливых тролейбусів, що тягнуться під вікнами й волочуть свої незграбні туші на кільцеву, туди, де від бетонного пилу й яду-чих червонястих вихлопів хімічної промисловості каштани вигорають ще до середини червня. Тимофій боявся це все відпустити й більше ніколи не віднайти, боявся відрізати корені, які глибоко пустив у черкаський чорнозем. До того ж у нього з'явилися нові друзі, а точніше – один. У сенсі одна – подруга. Аня. Сусідка. Значно старша, досвідчена, три роки жила в Канаді, повернулася після трагедії, коли загинув її коханий. Він працював у порту міста Черчилл, і його загриз білий ведмідь.

Тимофій днями валандався з Анею та її друзями, перспективними алкоголіками й невдатними музикантами. На навчання знову забив, натомість полюбив вино. Взимку й весною вони пропадали на дивних квартирах. Тобто дивними були власники тих квартир: якась творча молодь, вилущена з музичних шкіл та будинків піонерів, якісь уже дорослі мужички в косухах і з немитим фарбованим у синьо-чорне волоссям. Вони погано знали на хорошій музиці й добре – на поганій. Очманілі рейвери, що за першої нагоди тікали до столиці в нічні клуби, а поверталися перекладними, без грошей, спустошені емоційно, виснажені браком

сну й неякісними наркотиками. І всіх їх Тимофій тепер знав, знав, хто з ким спить, хто кому розбив гітару, в кого гепатит, а в кого батько відкрив салон гральних автоматів. Чи не щовечора вони мали на вибір зо п'ять квартир, де можна було згаяти її молодість і його юність.

Він познайомив її з Феліксом. Той поводився з нею чемно, майже галантно, потім, сидючи на нічному балконі, напівпошепки втовкмачував Тимофію, що такі просто так у житті не з'являються, це виграш в лотерею, причому немалий, тож бережи її.

– А ще, – додав Фелікс, похрипуючи, – ніколи не брешити! Почув?

Тимофій її беріг і, певна річ, ніколи не обманював.

Одного разу вони пили вино на його кухні. Ліда поїхала на кілька днів із міста, Фелікс у кімнаті дивився телевізор, але занудьгував на самоті й потиху приєднався до Тимофія з Анею. Сидів, багато сміявся, розмахуючи білими руками, вино пив мляво, від нього й закис, тому наполягав збігати в магазин і купити горілки. Ані вдалося вмовити його цього не робити. Але Фелікс усе одно напився. Тримався до останнього, але таки поплив, розплакався. Аня поривалася піти, Фелікс не пускав, ричав, заступав дорогу. Вона плескала його по плечу, ніжно мружила дещо татарські очі й примовляла: «Ей, дядя». Але дядя від такої фамільярності ще більше розпалювався, кричав, вимагав. Комічно запевнив, що вона спатиме тут, із Тимофієм, бо йому, Тимофію, немає з ким більше спати, розказав, що він, Тимофій, кілька місяців жив із дівчиною, але крила обламалися, фітілок потух, тому йому конче потрібна розрада. Відтак посадив її перед собою

й розказав про Нікарагуа, розказав, як убив свого Ад'ютанта, розказав, як надсилали дружині Івана його ноги, бо лиш ті й залишилися. Навіть про те, що в його доньки – трохи старша за тебе, – серце з правого боку, теж розказав. І все це зі сльозами, зі стрімкими випадками, б'ючи кулаком у стінку, гнучи виделки... «Та там уже й виделок не залишилося, – думав Тимофій, – усі погнув, сраний термінатор». Зрештою, він доправив Фелікса до кімнати, повалив на ліжко, накрив ковдрою, вимкнув світло й довго божився, що воно згасло не від обстрілу і що в разі чого його знову можна увімкнути. Поки Тимофій вкладав Фелікса, поки чекав, щоб той заснув своїм рваним і похапливим сном, Аня пішла.

Загалом, стосунки їхні були нездоровими. Тимофія вона називала «мій малий». З одного боку, йому це лестило, а з іншого – відкидало всі його сподівання. Здається, він любив її. Хоча боявся в цьому зізнатися навіть собі. Був вірним і слухняним. Як з усіма жінками. Цю вірність він і плекав у собі, мов головну свою чесноту. Для Ані, щоправда, це був сумнівний аргумент бути разом. Хоча разом вони якраз і були.

А згодом Аня переїхала жити до свого хлопця. Тимофій навіть не помітив, як і коли той з'явився. Ще якийсь час бігав за нею, видзвонював, перестрївав на вулицях і виводив на розмови. Тиснув. Вона йому порадила завести друга. Він їй порадив згоріти в пеклі. З нею тоді навіть Фелікс поговорив. Теж тиснув, давив на совість, мовляв, із дітьми так не можна. Ти ж здорова вже, хіба не розумієш таких речей? Аня все розуміла, але Фелікса послала.

Тут і стали в пригоді книги. Ольга купила Тимофієві новий телевізор, але він дивився по ньому хіба музичні

програми. Що там ще можна було дивитися? Тому читав. Домашня бібліотека, яка багато років наповнювалася вологою і пилом, раптом стала йому цікавою і потрібною. Переважно російська класика, «срібний вік», перебудовні Набокови і Буніні, міцний другий ешелон, американці Райт-Ковальової... Він читав жадібно, ніби віднайшов сенс буття, ніби все, чого прагнув, – ось воно, на семи полицях.

Несподівано для себе закохався в однокласницю, тому щодня відвідував школу, почав учитися, надолужуючи зга-яне, наганяючи програму. Вечори проводив удома, рідко коли вибирався з приятелями у місто, а якщо вибирався, то неодмінно напивався й кричав перехожим в обличчя: «Як стоїш перед офіцером, салага?» Це йому видавалося дотепним. Серед приятелів був і Родіон, здоровий і плечистий, з глиняною непохитністю голема й незлим припухлим обличчям боксера. В компанії його вважали надто сміливим і не надто розумним. Так до нього ставився й Тимофій, по-блажливо хмикаючи на його генітальні римовані примовки. Однак якось – несила терпіти – під дією алкоголю прямо запитав про ту витівку з ножем, на що Родіон лише відмахнувся й крізь блатняцький плювок зізнався, що навіть сам не знає, навіщо це зробив.

– Дурак був, – простодушно відповів він. – Начудив.

Загалом ця компанія, в якій Тимофій крутився за інерцією, обтяжувала його, видавалася надто простою й нецікавою, як дитяча картярська гра, де замість розуму й кмітливості все вирішує випадок, а тому краще вже вдома, краще з книжками. Він зачинявся у кімнаті з новим телевізором і нікого не впускав. Навіть Фелікса, хоч би як той блавав

подивитися футбол. Не зовсім, щоправда, благав. Шаленів, заводився, накручував себе, вимагав доступу до телебачення, бив ногою в двері.

– Одна восьма, падла! Одна восьма! – кричав він.

– Пішов ти зі своєю одною восьмою, – відкрикував Тимофій і, тихо додавши «заїбав», повертався до книжок або до великих загальних зошитів, які йому з Києва передавала Ольга і в яких він багато писав, а точніше, звальював туди все, що можна було видобути з шістнадцятирічної голови: вірші, перші проби прози, приватні записи, бруднуваті мрії...

* * *

За намитими піщаними барханами, там, де згасали в зéлені останні будови цементного заводу, починався пустир. Він тягнувся понад водою кілька кілометрів аж до села. Пустирем ніхто ніколи не ходив. Піщані кар'єри, заводи, звалище будівельного сміття, нагромадження залізобетонних блоків, зарослих уже досить прогонистими тополями. Трохи осторонь – протрухлий сарай, що колись слугував будкою сторожа. Навкруг – ані душі. Мертве поле. Мертва земля.

– Ну що, готовий? – спитав його Фелікс.

Тимофій кивнув. Фелікс видобув із дипломата автомат.

– Збереш?

– Я не вмію.

За кілька хвилин він вручив Тимофію зібраний АКС-У.

– Це називається плювалка. Для танкістів. Куди вальнеш?

– Та хоч куди. По тому сараю.

– Можна й по сараю. Ми теж у дитинстві так з «макси-ма» валили по сараю.

– З кулемета?

– Ага, з кулемета. Потім розкажу. Ладно, дивись. Це за-побіжник. Давай, опускай. Сильніше, а то зараз усю чергу й влупиш. Це одиночні, щоб прицільно. А це – чергою, це ко-ли сциш і треба ворога стримувати вогнем: їбашиш не дов-го і не влучно. Але тоді не так страшно. Давай одиночними.

Тимофій натиснув на гачок. Лунко тріснуло, відчув від-дачу. Ще раз. Свиснуло десь понад сараєм.

– Хочеш чергою?

– І так нормально, – схвильовано мовив Тимофій. – При-цілитися б.

– Це ти в армії будеш цілитися. Вали.

Так він і вистріляв одиночними весь магазин.

– Ну все, – розчаровано віддав автомат Феліксу. – Я ду-мав, буде цікавіше.

– Цікавіше... – ображено буркнув Фелікс. – У тир іди. Там стріляй по пінгвінах, хоч усрися.

Потому ще кілька годин блукали пустирем і околицями, досліджували яри й приліски, зазирали до випатраного ро-ків десять тому цеху, всуціль засипаного піском, із пророс-лими кленами у віконних рамах. Колись у ньому просіювали вапно. Під дахом тягнулися підйомні металеві балки. Решту металу вирізали. Цех був схожим на басейн, тільки замість води – пісок. Потім видерлися на дах якоїсь прямокутної бе-тонної споруди без вікон і з одним входом, запаяним бляхою. Позирали звідти на Дніпро із залишками білої криги, на

печальний індустріальний пейзаж, на блякле сонце, що по-малу скочувалося за розлогий, засаджений акаціями укiс.

Поверталися назад через приватний сектор. Багністі ґрунтові дороги, прибиті до землі будинки, криті шифером і толем, завалені несправною технікою подвір'я. Тимофій питав про війну. Фелікс мляво й знехотя відповідав. Було видно, що він втомився від цих довгих прогулянок березневим узбережжям. Ще й це сонце, що так дошкульно світило весь день. Сліпуче, немилосердне. Змучені зимовим одягом і важким відсирілим взуттям озимі тіла ще не звикли до тепла й ультрафіолету. Вийшли до «Хімреативу», брели тополевою алеєю уздовж білого бетонного паркана. Десь за ним надсадно гуділи виробничі цехи, наче вишіптували свій індустріальний біль, що зібрався у них за останні тридцять років.

– Знаєш, я книжку дописав, – зізнався Фелікс. – Можу дати почитати. Там якраз про війну.

– І про Сталіна? – заусміхався Тимофій.

– До чого тут Сталін? – здивувався Фелікс. – Псякрев! – розкричався. – Знову з мене ідіота робиш?

– Я почитав би, – зрештою мовив Тимофій.

– Почитав би... ну то почитаєш.

Йшли повільно. Голодні, потомлені. Фелікс кури́в. Мо-крим асфальтом траси пробігали міжміські пазики. Тимофій уявляв собі домашній затишок і ситну вечерю. Потім можна завалитися з книжкою на диван або глянути якийсь фільм, щось же покажуть у суботній вечір.

Із-за паркана, де закінчувалась алея, випірнули трое. Поспішали. Озброєні чорними короткими куртками. Всі трое

курили. Тимофій знав двох ще зі старої школи, вони тоді випускалися. Страшні, голені, з погаслими, але злими очима. Школа постійно мала через них проблеми. Як їх дотримали до одинадцятого класу – не ясно. Але коли випустили – зітхнули з полегшенням. Щоправда, були й інші. Але хоч цих двох не було. Брати Румуни. Точно, пригадав Тимофій, Румуни. Третього він кілька разів помічав на районі. Невисокий, прищавий, з дрібними гострими зубами. Якось бачив його з пітбулем. Ішов кудись через посьолок. Спущена з плечей куртка трималася рукавами за лікті. Светр із низьким горлом. Спортивні туфлі, явно зняті з необачного перехожого. Крижаний войовничий погляд.

І от вони йшли назустріч. Зауваживши Фелікса й Тимофія, посунули прямо на них. Перлися нахабно і квапливо, ніби спізнювалися. Метрах у десяти один із Румунів прокричав сухим голосом, розтягуючи голосні.

– Стаааять!

Тимофій на мить зупинився, проте Фелікс смикнув його: йдемо, чого став? Тимофій піддався. Йшли мовчки.

– Стаааять! – знову крикнув Румун. Якась запекла образа і нестримна злість проступили на його лиці. Чи то на Тимофія з Феліксом, чи взагалі на життя.

Майже порівнялися. Майже впритул. Обличчя гострі, ніби вирізані з дерева, виголені. І тут Тимофій зрозумів, що всі троє нетверезі. Можливо, ще під чимось. Але не під повільним, це точно, щось підривало їх, щось вело їх на вогонь, видобувало з них усю ту агресію й бажання завдати болю.

Фелікс раптово зупинився.

– Хто такі? – прокричав він. – Ви хто, блядь, такі?

– Ти чо, бать, – скрикнув гострозубий, випинаючи вперед груди й притискаючись до Фелікса. Румуни теж посунули. І в цю мить Тимофій лише й встиг вихопити поглядом, як у повітрі промайнула матова чорнота дипломата і як рвучко той відлетів, залишивши в руках Фелікса пластмасову ручку. Один із Румунів повалився в калюжу. Ще за мить перед Тимофієм замайоріло пальто оберштурмбаннфюрера, він почув тріск, наче хтось ламав тушкований окіст за святковим столом. Кілька рвучких рухів, пальто, мов вітрило піратського фрегата, човгання взуттям по асфальту, знову тріск. Троє лежали у чорній воді, безсило загрибаючи ногами темне торішне листя.

– Я спитав, хто такі! – прокричав над тілами Фелікс.

Він стояв над ними, широко розставивши ноги, дивився на них темно і безтямно, в руці тримав ручку від дипломата, відкашлювався. Їхні обличчя були вже не такими гострими, щось дитяче пробивалося в них, щось відсторонене і змучене.

– Я зараз одного з вас уб'ю, – сказав Фелікс спокійно, отямившись. – А решті поламаю всі пальці.

Тіла стогнали, прикриваючи голови ліктями.

– Кого, блядь, з вас убити? Тебе? – штурхнув він ногою одного.

– Фелікс, не треба, – напружено мовив Тимофій. – Пішли.

Фелікс не відповідав. Стояв над тілами, важко дихав, хрипів.

– Чи, блядь, тебе? – він штурхнув іншого. – Вибирайте.

– Фелікс, будь ласка. Пішли, Фелікс! – уже кричав Тимофій.

Фелікс не реагував.

– Пішли давай! Ну! Пішли!

Тимофій схопив задерев'янілими пальцями чорне пальто, потягнув, не в силах зрушити Фелікса. Тоді штовхнув його.

– Пішли! Пішли!

– Одного з трьох. Доннерветтер! Чи мені самому вибрати?

Тимофій стягнув з голови шапку, нервово розтирав нею обличчя, відчував, що зараз відбудеться щось непоправне, щось таке, від чого він не зможе оговтатись і чого ніколи не зможе Феліксу пробачити. Та й собі не зможе, не відмиється, не втече від цього. «Просто пішли, будь ласка. Просто ходімо вже додому».

У цей час один із Румунів спробував підняти голову, навіть оперся на руку. Але зробив надто різкий рух, необережно виставив руку, необачно випрямив тулуб. Фелікс стрибнув на нього колінами, ще дужче втиснувши його в землю, судомною рукою схопив за бліде горло, іншою, з ручкою від дипломата в кулаці, завдав кілька сильних ударів у голову.

З вух Румуна заструменіла кров. У присмерках вона здавалася чорною, мов це була не кров, а рідке багно, що чомусь стікало скронями, попід вилицями й ховалося кудись у районі шиї, де сріблом зблискував товстий ланцюжок.

– So się stało? – прокричав Фелікс над скривавленим вухом Румуна. – Щось болить? Переболить!

Він повільно зліз із нього, відійшов, жадібно хапаючи ніздрями повітря.

– Я іду! – не витримав Тимофій.

– Дипломат візьми, – сказав Фелікс, усе так само не зводячи навісних очей із тіл. Тіла між тим уже навіть не намагалися рухатися або видавати звуки. Лежали, тихо й чорно, ніби викинуті на берег дельфіни.

Тимофій тремкими руками підхопив дипломат, обігнув Румунів та гострозубого – і через галявину, висаджену круглими кленами й приземистими липами, вибіг до траси. Поспіхом перетнув її й опинився біля художніх майстерень. Постояв там кілька хвилин, нетерпляче виглядаючи Фелікса. Чекав, що от зараз із мутної тіні впливе його темний силует. Пальто, сигарета, сині адідасівські штани. Під пальтом – біло-блакитні смужки, що остогидлим рефреном миготять усе Тимофієве життя. Але Фелікс, певно, так і стояв там, під тополями посеред алеї, вирішуючи, кого з тих трьох убити.

Тимофій попрямував у бік дому. Серце ошаліло гупало, на очі нависала важка брила, в голові проносилися рвані фрагменти: пальто, дипломат, удар. І, звісно, цей звук тріску. М'якого тріску, від якого в стравоході виникали спазми.

Вдома він розкричався на Ліду, аби вона вийшла на вулицю, аби втихомирила Фелікса, аби вгамувала його бажання убивати, якщо, звісно, він ще нікого не вбив. Ліда відмахнулася, мовляв, розбирайтесь самі. «Але як самі? Він їм розтрощив кістки, він їх уб'є, розумієш ти це чи ні? Його ж потім посадять років на десять, це ж для нього кінець, він же зі своєю печінкою більше не протягне, особливо в тюрмі».

Тимофій ніяк не міг заспокоїтися. Врешті-решт сам вибіг на вулицю, долетів до майстерень, але далі не пішов. Стояв, дивився у той бік, де росли тополі, проте так нічого, крім

тополь, і не виглядів. Схвильований і печальний повернувся додому. В коридорі валявся дипломат. Він його переніс до своєї кімнати, засунув за шафу, за ту саму велику чорну шафу, в якій колись ховався між коробками й пакетами його батько. За хвилину витягнув, відкрив, провів рукою по холодному металу, протер його брудною шкарпеткою, усуваючи відбитки пальців, і усміхнувся своєму вчинкові. Закрив, знову сховав.

Фелікс з'явився наступного дня. Стояв у коридорі п'яний і веселий. Ліда взялася виштовхувати його з квартири, сердито гарчала, нервово смикаючи головою, трясучи бульдожими щокми: вони ж домовлялися, скільки було цих домовленостей? Скільки було цих обіцянок? Скільки було клятв? І знову те саме, і знову повторення? Безкінечне, безкінечне повторення, що триває і триває, мов полонез Огінського – довго, істерично, збиваючись із ритму й гублячи в угарній темряві свій фінал.

Фелікс усміхався нехарактерною злісною посмішкою. З розірваного лівого черевика стирчала жовта трава. З чорного пальта оберштурмбаннфюрера, ніби з піднятого на поверхню підводного човна, стікала весняна волога. В руці він тримав новенький дипломат. Скільки їх у нього?

– Поговорити! – скомандував він, важко дивлячись на Тимофія.

Розвернувся й вийшов із квартири. Ліда навздогін кричала ще щось – про безповоротність, про останню краплю, про якийсь пуховик, куплений у Валентини Григорівни за останні гроші. Кричала і Тимофію, щоб нікуди не йшов, але де б він послухався? Швидко вдягнувся, вискочив слідом,

довзуваючись і стрибавши на одній нозі. Ліда і йому навздогін прошипіла щось про пуховик.

Фелікс, обпершись на коліна, понуро сидів під під'їздом.

– Де дипломат? – спитав він, побачивши Тимофія. – Корнет! Смірнааа!

– Що ти з ними зробив? – спитав Тимофій.

– З ким? – на обличчі Фелікса з'явилася вдавана наївність. – Та мати їх в їоб, – махнув він рукою. – Дипломат де?

Тимофій щез у під'їзді. За кілька хвилин виніс дипломат і вручив його Феліксу. Той, переконавшись, що вага відповідна, задоволено кивнув.

– Жду в гості, – мовив він, важко підводячись.

– Що ти з ними зробив? – ще раз спитав Тимофій.

Фелікс не відповів. Розвернувся і покрокував уздовж па-лісадника, похитуючись. Шамкотів прокляття, мовби намагався їх прожувати. В зубах стирчала незапалена сигарета. В руці він тримав новий дипломат, під пахвою – старий з відірваною ручкою й розібраним автоматом усередині.

Більше в цій квартирі він ніколи не жив.

* * *

У дорозі Тимофій зрозумів, що обрав для подорожі не ту музику: забагато ритму й гітарних басів. Хотілося чогось елегантнішого й ніжнішого. Для нього це було важливо. Щоразу, їдучи до рідного міста, він відчував прилив якогось чистого смутку, якоїсь плачливості, що помалу зароджувалася всередині й ставала виразною ближче до пункту призначення,

коли автобус вистрибував на дамбу – і з-за рівного, мов ковзанка, плеса випливало з туману місто. Його було видно цілком, витягнуте вздовж ріки, мов на довоєнній листівці з панорамою якогось приальпійського селища. Місто лежало тихо, ніби уві сні: від піщаних барханів на південному сході до сосновських лісів на півночі. Тимофій, наскільки вистачало ока, жадібно роздивлявся міську діораму, визначні й важливі для нього маяки, що сповіщали про скору зустріч: Пагорб Слави, готель, університет, кряж митницьких висоток, крани вантажного порту. Ще раз пошкодував про музику. Вона пасувала до зустрічі з новим і незнаним, але не до повернення у минуле.

Місто встигло відлущитися від нього, але до кінця не відпустило. Вже вчетверте він за ці два довгих і насичених роки їхав сюди. Вчетверте. Не так мало. Зрештою, не так і багато. Його університетські товариші щовихідних зривалися з гуртожитських нар і летіли до домашніх котлет і колишніх однокласників. Їх узагалі рідні села й містечка не відпускали. І навряд чи відпустять. А що ж вабило його? Які люди, які місця? У вітальні – нові шпалери, на кухні – новий холодильник і газова колонка. До його кімнати Ліда напустила квартиранток, якихось зашуганих селяночок, що вступили до медичного коледжу. Вони завжди полохливо реагували на приїзд Тимофія, ніби він міг вигнати їх із насидженого місця. Боялися вийти з кімнати, віталися через раз і ніколи не дивилися в очі. Мов нелегали на припортовій фабриці.

Друзів у нього не було, хіба кілька приятелів. Випадково зустрічав старих примар, але краще б не зустрічав. Сусіди вмирили одне за одним, і в їхні квартири заселялися

в кращому разі їхні діти. Але переважно такі ж зашугані колишні мешканці сіл. Чужі й не знані йому люди, а тому й ворожі. Рідня? Давно неблизькі, жорстко відсунуті на задвірки його уваги.

А втім, їхав. Шкода, що обрав не ту музику.

Була осінь. Жовта й задимлена. Разом із маслянистим димом у повітрі пирилася тривога, що безперестанку зростала, надувалася, заповнюючи собою навколишні порожнини. Особливо у Києві. Ця осінь 2004-го наче й не відрізнялася від попередніх, але передчуття суспільного вибуху помалу тліло, обіцяючи переродитися у щось грандіозне й не бачене донині, у світлий і добрий бунт, який зможе подолати цей тотальний абсурд, цю оранську чуму. Або не зможе. Тимофій відчував, знав, що його цей вибух заповненого горючою тривоною цепеліна не омине, що зачепить... І все це – на тлі його проблемних і одночасно чудернацьких взаємин із навколишньою дійсністю. Все оберталось, мов навіжений зоотроп, який змушував карусельно рухатися простуваті картинки: скривавлений і веселий дядя, що не вмів пити, випадкові друзі, що не вміли допомогти, красива жінка, що підступно втекла від нього, залишивши по собі млосний розпач, вечірки, що залишали по собі темні шлейфи сорому й похмілля, одинока сусідка, що весь час вигулювала таксу, яку він про себе називав Ключкою. Університет, курилка, бібліотека. Монте-ск'є, Вебер, Дюркгейм. Конт, Сен-Симон, Зиммель. Життя розстроювалося, мов довоєнне фортепіано, до якого десятиліттями не зазірав жоден майстер, і ось тепер, порушуючи кеплерівську гармонію, воно видає якийсь осоружний фекальний хаос...

Приїхав.

Він проходжався туманним ранком по затягнутому жовтневою сепією бульвару, зазирає до знайомих із дитинства дворів, де ховався від спеки й від пронизливих очей дорослих, пірнав до прохолодних секонд-хендів, мов до підводних ультрамаринових гротів. Він бездумно блукає світлими, майже урочистими центральними вулицями, наново зауважував старі цегляні будинки, які ніколи не цікавили його, якісь химерні архітектурні рішення нових споруд, що виростили на місці знесених одноповерхових будиночків. Порожні фонтани, занехаяні магазини, в яких навіть у часи лютого дефіциту завжди щось продавали. У дворах – розламані гойдалки, і ніхто не збирався їх ремонтувати. Біля під'їздів – китайські пластмасові автомобілі, лискучі супермаркети на околицях, пластикові квіти замість живих на підвіконнях. Мертві птахи. Тихі розмови. Сухий кашель.

Ксерокс, нотаріус, ритуальні послуги.

Аптека, все для дому, все для тварин.

У дворі зустрів Івана. Той виносив сміття, у поліетиленовому мішку видзенькували порожні пляшки. Побачивши Тимофія, Іван зрадив. Навіть торкнувся долонею його руки вище ліктя.

– Зайдеш? Поговоримо, – ніжно проговорив Іван.

– Іншим разом, – відповів Тимофій. – Спішу.

Іван розтовстів, на світлому запухлому обличчі пробибалася нетипова для нього дорослість. «Це ж він лише школу скінчив, – подумав Тимофій, – а вже постарів».

– Учишся? – спитав Іван.

– Соціологія, – відповів Тимофій.

– Не шарю.

– А ти як? Ще з бджолами?

– Дід качає, я продаю. Може, все-таки знайдеш?

Тимофій завагався. Говорити не було про що. Згадувати сільські будні? Розповідати про Сталіна? Слухати про бджіл?

– Спішу, – відповів він і штучно усміхнувся. – Правда, спішу.

Дві години Тимофій чесно виділив Ліді. Вони сиділи у вітальні в кріслах одне навпроти одного, Тимофій поверхово розповідав про своє студентське життя, ліниво вислуховував якісь бабусині нарікання на сусіда і позирав на годинник. Періодично замовкали. Він із прикрістю помічав, що з кожним його приїздом усе рідше знаходилися спільні теми для розмов. Філософський факультет знецікавив багатьох людей. Навіть дуже близьких. Коли ж мовчанка небезпечно затягнулася, Тимофій згадав, що хотів спитати і що давно його муляло, спливаючи на поверхню пам'яті.

– Ба, – сказав він, запхавши палець у дірку в шкарпетці. – Скажи, де ти брала манго? Пам'ятаєш манго?

– Пам'ятаю, – хитро усміхнулася Ліда. – А ти пам'ятаєш, як ти не хотів сам його чистити?

– Не пам'ятаю. Так звідки манго?

– А тоді вже за спекуляцію не карали й одна жінка, яка була одружена з індусом, торгувала ними прямо біля прохідної. Два рублі штука. Дорого. Але ти любив.

– А жінку випадково не Дядя Боба звали?

– Жінку звали Неля. У неї донька померла школяркою.

Тимофій задумався, згадуючи жовтуваті плоди під подушкою. Відтоді він їх більше не їв.

Вечір згаяв у компанії старих приятелів, музикантів. Вони щедро напували його пивом і врешті, коли варто було б вириватися з цієї прокуреної кухні, запропонували переночувати. Лягти от прямо тут, на кухні, на матраці, добре виспатися, напитися вранці кави, а тоді вже – йди куди хочеш. Тим часом зганяємо ще по пиво. Місцеве пиво таке дешево. І таке хмільне. Давай, Тимоха, залишайся.

Він залишився. І йому таки постелили, хоча в Києві о цій порі він уже прокидався. Тимофій ліг, знесилений і зіжмаканий, затиснутий між засмальцьованою газовою плитою і посірілими від часу табуретами, на яких ще сиділи його приятелі. Щось допивали, доспівували якісь відомі лише їм пісні, гучно виголошували тости, згадуючи минувшину, струшували попіл собі на груди й журилися, що так ніхто і не запросив якогось Бодрова.

Тимофій задивився на ноги одного з приятелів, точніше, на пальці ніг. «Господи, – пронеслося в його голові, – що це з його пальцями? Довгі криві пальці, з яких стирчать жовті необрізані кігті, мов у лінивця. Ці ноги більше схожі на руки, ніж на ноги». Тимофій так і сказав, підсміюючись, бо це здалося йому досить смішним: ноги – як руки. Щось є в цьому забавне, якась така анатомічна анекдотичність, щось із химерних світів Босха. Але приятель образився, почав бусувати: мовляв, навіщо ти так, чого ти приколувався до моїх ніг? Що тобі з них? Та нічого, я пожартував. То вали жартувати деінде. Теж мені, приїхав зі столиці, верзеш хуйню.

Тимофій підвівся, подякував за гостинність, зібрав якісь свої речі – зарядку до мобільника, зошит – натягнув куртку й вийшов на підмерзлу вулицю. Було якось і гірко, що

знічев'я образив приятеля, й прикро, що от його фактично витурили з кухні, хоча насправді він і не надто прагнув ночувати між плитою і довгими, схожими на руки, ногами. З якоюсь змертвою огидою на душі посунув додому.

Глуха присвітанкова тиша, двері до його кімнати прочинені, квартирантки на вихідні виїхали. Тимофій зазирнув, аби пересвідчитись, що дійсно поїхали. Нікого. Постояв посеред кімнати, гидливо роздивляючись квітчасті покривала. Їхні речі викликали роздратування. А також усі ці запахи глухої провінції: дешеві парфуми, креми для ніг із базарних розкладок, китайський запах нового взуття. Скляна матова лампа у формі серця вибісила найбільше, ніби не лампа це, а удар у спину його доброї пам'яті, нахабний і болючий, що підступно випірнув з аграрної п'їтми. На його столі лежали зошити з конспектами й жіночі журнали. Він зазирнув до шафи. На вішаках кілька синтетичних блузок. Поза тим – усе так само. Всі його речі: вигорілі футболки, з яких він виріс ще у восьмому класі, старі джинси, куплені в одному з перших секонд-хендів міста, махрова ковдра, в яку так часто вкутувався його батько під час денного сну, старі касети, коробка з автографами відомих музикантів, які забрідали з гастролями до місцевого бека «Дружби Народів». Тут же – бобінник, вініловий програвач із відламанною голівкою, колекції монет соціалістичної Європи, видання з нумізматики, пакет із нотами. Він стояв, тужливо похитуючись від втоми й залишків дешевого пива в крові, дивився на все це сонно й розгублено. «Чому всі ці штуки досі тут? – думав він. – Чому висить цей номерний знак від чийогось “москвича”»? Вони ж із друзями його поцупили ще навесні

дев'яносто сьомого. А ці ковпаки від старенького «опеля», які вони знайшли на звалищі, ці картини, які він малював у п'ятнадцять років, щось там сублімуючи і щось там пропускаячи крізь себе, ці полички, доверху набиті дитячими книжками... «Чому ніхто не викинув ці книжки? – думав він. – І чому, блядь, викинули піаніно, на якому я грав?» Але що вже поробиш, що поробиш... Ти все пробачаєш, оскільки не бачився зі своїми рідними місяць, два, три. Ти ночував невідомо де, невідомо з ким, невідомо що ти пив і що вдихав легенькими останні два роки, і от ти приїжджаєш, тебе заколисує ностальгійний запах твоєї квартири, ти засинаєш під тривожне шурхотіння осіннього листа за вікном. І ти неодмінно прийдеш іще, через місяць, два чи через рік. Ти прийдеш ще раз, аби відчуті всю відданість твого колишнього помешкання. І це невеличке щастя переживається з тим болем, який виникає, коли ти покидаєш свою домівку. Навіщо все це? Всі ці відчуття, цей комплекс Радченка, цей кремений тромб, що не дає крові литися стрімко і весело. Чому ти не можеш розірвати, розрізати, спалити цей клятий вузол, який поєднує тебе сьогоднішнього і тебе вчорашнього, чому б не перерубати одним махом усі зв'язки, щоб не обов'язково було дзвонити давнім однокласникам, колишнім друзям, вітатися з колишніми сусідами. З твого минулого майже нікого не залишилося, майже не залишилося і тих, із ким можна сісти й пригадати, кому можна сказати, розтягуючи слова: «А пам'ятаєш, як...»

Майже нікого.

Секонд-хенд, гральні автомати, ксерокс.

Нотаріус, аптека, все для кохання.

Прокинувшись пізнього сонячного ранку, Тимофій першим ділом заварив собі кави. Через похмільну неуважність додав прокислого молока. Так і пив кислувату бурду, кривлячись. Чекав на сніданок. Ліда заповзято дзвеніла посудом, голосно і монотонно бубоніло радіо. З вулиці хтось надсадно кричав: «Петрович!» Чорна і густа тінь, глузливо дражнячись, ковзнула в його пам'яті. Тимофій відшукав серед своїх старих речей записник у замшевому чохла, знайшов номер, записаний ще дитячим почерком, і підійшов до телефона, зупинившись у нерішучості. Стояв, сьорбав бридку каву, гіпнотизуючи диск із літерами.

Набрав.

Відповів молодий жіночий голос. Донька? Донька, хто ж іще.

– Я хотів би поговорити з Феліксом Петровичем, – сказав Тимофій.

– Хвилиночку.

– «Хвилиночку», – пошепки перекривив Тимофій. На тому кінці чулися скрипи дверей, шарудіння, якесь здавлене скімлення.

– Алло! – почув він той самий голос. – Він зараз не може підійти. А хто це?

Тимофій зам'явся.

– Алло! – знову спалахнуло в слухавці. – Ви тут? Хто це?

– Онук, – нарешті промовив він насмішкувато.

– Який ще онук? – не зрозуміла донька.

Тимофій розсміявся і поклав слухавку.

Це видалося йому настільки ж смішним, наскільки й печальним.

Недопиту каву він вилив в унітаз.

Адресу Тимофій знав, не раз бував у його дворі, ще малим чекав на нього під під'їздом біля великого генеральського гаража на дві машини. На гаражі над воротами червоною фарбою була намальована велика зірка. От і тепер: гараж, зірка, жовті берези навкруг будинку, облицьованого ніжно-рожевою плиткою. Кілька вмонтованих у стіну білих круглих антен цілилися в небо. Біля під'їзду – обривки політичної реклами. На дверях – кодовий замок. Тимофій чекав кілька хвилин, поки хтось відчинить. Вийшла немолода жінка, недовіжливо глянула на Тимофія, проте промовчала, і він шмигнув до лункої тіняви під'їзду. Який же поверх? Шостий? Сьомий? Четвертий! Точно, четвертий! Піднявся сходами. Вона, сімдесят друга. «Двадцять сім сімдесят два», – згадав він адресу. Наважився, подзвонив. Хтось тихо підійшов до дверей, стояв за ними сторожко й напружено, роздивлявся у вічко. Важко і розмірено дихав.

– Хто? – різко пролунав знайомий від ранку голос.

– Я до Фелікса Петровича.

– Онук? – спитала донька.

– Він самий, – усміхнувся Тимофій.

Тоді за дверима почулися гучні кроки і схвильоване шарудіння.

– Онук! Корнет! Відійди! Відійди, сказав.

Двері відчинилися. Перед ним стояв Фелікс. На чорному мученому обличчі з'явилася беззуба усмішка, від якої

воно – обличчя – попливло і стало подібним на омлет. Фелікс радісно підняв догори руки. З-за його спини допитливо визирало втомлене й цупке обличчя доньки. Тимофій її ніколи не бачив. Негарна.

– Давай у каюту, – скомандував Фелікс. – Прямо, прямо, наліво.

Тимофій кивнув доньці, пройшов прямо, минув кухню, минув музей, ішов на запах – спертий, густий, горілчаний, ось ліворуч і каюта.

Це була невелика прямокутна кімната без шпалер, без килима, з голими вікнами, ніби під час ремонту. Під стінкою – продавлене трухляве ліжко з жовтою зім'ятою постіллю, де-не-де поплямованою зеленкою. На стінах – мапи. Допотопний фанерний шифон'єр без дверцят, чорне велюрове крісло, дві білі табуретки, лакований письмовий стіл, на підвіконні – папери, стоси документів, ротапринтні роздруківки, пузаті картонні папки на білих зав'язках і коричневі загальні зошити, схожі на шматки підгорілого пирога. Полиця з дріб'язком: гільзи, камінці, мушлі, щербата склянка з церковною свічкою всередині. Кімнатою були розкидані дипломати. Поламані, побиті, з відірваними ручками й цілі. Тимофій нарахував сім. Прямо на підлозі біля дверей, наче вірний бійцівський пес, лежало чорне пальто оберштурмбаннфюрера. Потріскане, місцями надірване, але перевірене часом, надійне.

Фелікс зайшов слідом, прикрив двері, вмовстився у крісло, Тимофію вказав на табуретку.

– Я в неї на гачку, корнет. Здала мене ментам, – промовив Фелікс, вказуючи головою на двері.

– Тобто здала ментам?

– Та я напився... ну, ти знаєш. Кричав трохи.

– Трохи?

– Трохи! – ображено сказав Фелікс. – Химера викликала ментів. Знайшли два патрони. Дум-думи, блядь. Дали два роки.

– Рік за патрон, – констатував Тимофій. – А в тюрму коли?

– Та умовно, – махнув Фелікс. – Хотіли дати п'ять. Тільки залупу їм! Отакенну! Наказ прийшов, підвищили мене до полковника. Та я на хую вертів їхнього полковника! – крикнув він. – Ладно, – він знову махнув рукою.

– Ти як дитина, – неждано для себе мовив Тимофій, зауваживши, що Фелікс не був п'яним, однак не був і тверезим, балансував між двома світами, як у чистилищі.

Фелікс глянув на нього розгублено, мабуть, згадуючи історію їхніх стосунків, згадуючи, як Тимофій сам був дитиною – балакучою, знервованою, часом жорстокою. А тепер – ось: у міру високий, з дорослим голосом юнак. Одягнений, щоправда, як клоун, але хто ж цю столицю просить. Таке враження, що в ній самі клоуни й живуть. Фелікс сидів у кріслі спиною до дверей, чорний і сивий, схожий на якийсь зогнилий екзотичний фрукт, побитий, з нещодавніми саднами на лобі й на худих обвислих щокках, з асфальтовими подряпинами на носі, з рожевими недоспаними очима. Дивився на Тимофія похмільним поглядом, явно хотів щось сказати, але сказав не те, що хотів.

– Шо там Тетчер? – спитав він.

– Працює Тетчер. Сваримося з нею постійно. Здається, вона мене взагалі не розуміє. Хоча насправді лиш вона мене й розуміє. Я рідко буваю вдома, а так...

– Я вип'ю, – перебив його Фелікс. – Треба випити.

– Ну пий, Ігнат'єв.

Фелікс встав, посунув шифон'єр, з-за якого видобув нерозпечатану пляшку горілки.

– Вип'ю, – повторив. – Бабу твою іноді бачу. Але я у неї в опалі.

Він схопив зі столу чашку з присохлими до денця листками чаю, витрусив їх на підлогу, загриб ногою під ліжку, налив.

– Зі мною? – запропонував.

Тимофій кивнув.

Фелікс подав чашку Тимофію, сам пив з горла.

– Знаєш, я ж згадав, що ти мені обіцяв дати рукопис свій почитати, – сказав Тимофій, кривлячись.

– Закуси! – Фелікс нахилився до парадного пальта, з кишені виудив жменю родзинок, густо обліплених тютюном. Частину закинув собі до рота, залишки пересипав у Тимофієву долоню. – Обіцяв – дам.

Знову випили. Фелікс швидко захмелів. Розслабився. Очі засльозилися. Пляшку поставив на підлогу. Сидів у чорному кріслі й вдивлявся у голе, матове від пилу вікно. Тимофій згадав цей його стан, зараз він знову опиниться біля великого гострого каменя, дивитиметься на криваву кашу в зелених гімнастерках, плакатиме, згадуватиме той простір: жовтий пісок, жовте каміння, жовте небо. Краще піти. Краще піти вже, не зволікаючи.

Звалити й забути. Прямо вже, цієї ж миті. Тільки рукопис хай дасть.

– Я піду, – сказав Тимофій. – І книжку свою... дай?

– Сядь! – рывкнув Фелікс. – Давай за тих, – він кивнув кудись у стелю.

– Ну давай, – зітхнув Тимофій, глянувши вгору, ніби очікуючи побачити там тих, за кого збирався випити. Сісти так і не наважився, все ще маючи наміри звалити.

Випили.

– Нічого я тобі не дам, салага, – раптом визвірився Фелікс. – Хто ти такий?

– Я піду, – спокійно мовив Тимофій.

– Ти, блядь, хто такий? – очі Фелікса розширилися, так, наче він хотів краще роздивитися того, хто перед ним стояв.

– Я піду, – повторив Тимофій. – Нічого мені не треба. Я просто піду.

– Сядь, я сказав. Смірнааа!

Фелікс важко дивився на Тимофія. Важко і грізно, як на тих генералів у підвалах або на скаженого бача, що випірнув на нього десь у кишлаку, голий, заплаканий, з автоматом на хирлявій засмаглій шиї.

– Нічого я тобі не дам! Нічого, блядь! Пшолвон!

Тимофій подався до дверей.

– Сядь!

Фелікс заричав.

– Я людей одним ударом убивав.

Тимофій стояв, нерішуче позираючи на двері, мов на рятівний шлюз, за яким відкривався простір свободи, життя і, головне, здорового глузду.

– Сука ти, – розпачливо промовив Фелікс і тут же заплакав. Схопив себе шорсткою долонею за обличчя, ніби намагався скинути маску, витер сльози. Вступився у темне вікно, наче за ним щось відбувалося, щось таке, від чого неможливо відірвати погляд, щось примарне, чорне й незникоме. Фелікс бубонів і схлипував. Його руки – сіро-жовті, побиті, висушені, як лапи обпатраної курки – впилися в поліровані підлокітники. Все як завжди. Все як колись. Сидів, плакав, ціпеніючи й провалюючись у забуття, у світи, з яких не вибратися, доки не проспшишся, а коли й проспшишся, все одно знатимеш, що ці світи – поруч, за твоєю спиною. Жовті, безкраї світи. Тимофій відмітив, що Феліксу тепер достатньо і трьох ковтків. Охляв, здувся, печінка не тримає... Ще й сів спиною до дверей – не обійдеш. А треба ж вибиратися. Малого мене він жодного разу не вдарив, а зараз може і прикластися.

Це нагадувало якусь абсурдну гру. Або навіть поганий сон про абсурдну гру, якій, здається, немає кінця. Тимофій намагався пройти повз Фелікса до дверей, а той, не підпускаючи, мов пес біля миски з харчем, шкірився й гарчав, готовий будь-якої миті стрибнути. Готовий завдати удару. Щоб ним, одним ударом, і вбити. Тимофій бачив його різним, цей може, може й одним ударом. Потім проклинатиме себе, ненавидітиме, ламатиме собі пальці від горя й спокути. Але це вже потім, коли отямиться, коли буде запізно.

Раптом скрипнули двері – й до кімнати зазирнуло сіре втомлене обличчя. «Золото і шкіра», – згадав Тимофій. Тільки тепер на ній висів якийсь кошлатий спортивний костюм кольору її ж волосся. Чи є в неї хтось? Чоловік? Мужчина?

Десь же вона працює, має подружок, любить серіали й російські ток-шоу. Чи ні? Сидить тут із ним, терпить його. Змучена, нещасна...

Фелікс різко розплющив очі, підстрибнув, розвернувся, стаючи в бойову стійку.

– Та сядь! – апатично скомандувала донька. – Хто ти такий? – запитала вона в Тимофій.

– Хто ти, блядь, такий? – закричав Фелікс, обплювався й важко плюхнувся в крісло.

– Я піду, – сказав Тимофій.

Від випитого його ноги стали неслухняними. Обережно, аби не зачепити крісло, він ковзнув до виходу. Вдарився плечем об одвірок, вибачився, вибіг до входних дверей і застряг, намагаючись їх відчинити.

– Це ти? – запитала донька. – Це ти йому водки приніс! – просичала вона. – Хто ти такий?

– Хто я, блядь, такий? – відповів їй Тимофій, відчинив нарешті двері й вискочив у темний простір сходового майданчика.

* * *

За два роки, проходячись рідним містом, Тимофій на перехресті біля базару побачив Фелікса. Той стояв і похитувався: тепла військова фуфайка, на голові – чорна шапка, на босих ногах – зворушливі розтопані кеди без шнурівок. Тимофій підбіг і гукнув: «Петрович!» Фелікс глянув на нього байдуже, мовчки потиснув руку.

Зовсім старий став. Зовсім пропитий. Безбарвні й закислі очі, жовтувата шкіра, хронічні рубці на підборідді, у вухах – брудна вата...

– Ти як? – запитав Тимофій.

– Я на службі, – відповів Фелікс, розвернувся і пішов у бік базару.

Грудень 2018 – жовтень 2019 – липень 2020

Мрин, Київ.

*В сімейних архівах автора не збереглося жодного фото
Фелікса, лише дитячий малюнок Артема Чеха.*

Зміст

ЧАСТИНА ПЕРША

Полонез для Фелікса

7

ЧАСТИНА ДРУГА

Хто ти такий?

153

Чех, Артем

Ч 56 Хто ти такий? [Текст] / Артем Чех. – Чернівці : Видавець Померанцев Святослав, 2022. – 304 с.

ISBN 978-617-8024-15-4

«Хто ти такий?» – час від часу запитує малолітнього Тимофія його контужений далекою війною ворог і друг, мучитель і наставник Фелікс. «Хто я такий?» – запитує себе наприкінці роману майже дорослий автобіографічний Тимофій. Шлях від першого питання до другого є неминучим для героя будь-якого роману виховання. У випадку Артема Чеха – виховання в тіні відразливого досвіду чужої війни, що раптом виявляється моральною і фізичною підготовкою до власної, хоча якраз її ми у цьому романі не знайдемо. Але, можливо, знайдемо всі ті дитячо-юнацькі ініціації, крізь які нам самим довелося продиратися до зовсім не такого, як очікувалося, дорослого життя.

В оформленні обкладинки використано кадр із фільму Ірини Цілик «Я і Фелікс».

Видання здійснено на замовлення
Міжнародної літературної
корпорації Meridian Czernowitz

Жодну частину цього видання не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі без письмового дозволу видавництва.

© Видавець Померанцев Святослав, 2021
© Артем Чех, 2021, *текст*
© Сергій Макаренко, 2021, *обкладинка*

Літературно-художнє видання

Артем Чех

Хто ти такий?

Відповідальна редакторка *Євгенія Лопата*
Літературний редактор *Олександр Бойченко*
Коректорка *Руслана Маринич*
Обкладинка *Сергія Макаренка [Yoda Consult]*
Макет *Альони Олійник*

Підписано до друку 05.09.2022. Формат 60Х90 1/16.
Гарнітура MinionPro. Умов.-друк. арк. 19,00. Обл.-вид. арк. 12,98.
Наклад 1 000 прим.
Замовлення № 604823.

Видавець Померанцев Святослав
office@meridiancz.com

Свідоцтво про державну реєстрацію
ДК No 7266 від 01.03.2021 р.

Офіційний дистриб'ютор
Видавництво «Книги – XXI»
Адреса для листування:
а/с 274, м. Чернівці, 58032, Україна
тел.: +380 (372) 586021, моб. +380 (98) 7150181
booksxxi@gmail.com
books-xxi.com.ua

Надруковано у ТОВ «КОНВІ ПРІНТ».
Свідоцтво ДК № 6115 від 29.03.2018.
03680, м. Київ, вул. Антона Цедіка, 12;
тел. +38 044 332 84 73 • mail@konviprint.co.ua

